

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РУСАЄВ АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.14:343.35

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДОКАЗУВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ПІДРОЗДІЛУ ДЕТЕКТИВІВ
НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ
ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А. В. Русаєв**

Науковий керівник: **Хабло Оксана Юріївна,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ–2023

АНОТАЦІЯ

Русаєв А. В. Доказування службовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України декларування недостовірної інформації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

У дисертації сформульовано теоретичні положення та пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства, розроблено практичні рекомендації щодо досудового розслідування декларування недостовірної інформації.

Встановлено, що коло посадових осіб, які зобов'язані декларувати майно й доходи, варіюється у світовій практиці в широких межах. До сфери охоплення можуть входити: представники політичних посад (глава держави, глава і члени уряду, члени парламенту), представники решти гілок влади (державні службовці різних рангів, судді, прокурори, керівники державних підприємств, силових структур та ін.). Нині усталених і єдиних міжнародних стандартів щодо запровадження та функціонування механізму декларування статків немає. Коло суб'єктів декларування та орган або органи, які будуть здійснювати діяльність у сфері запобігання корупції, кожна держава вправі визначати сама.

Доведено, що рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 було недостатньо обґрунтованим й ухвалене в умовах конфлікту інтересів. Визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною було незаконним і недопустимим, оскільки перешкоджало ідеї протидії корупції шляхом забезпечення прозорості статків осіб, уповноважених на виконання функцій держави й місцевого самоврядування.

У зв'язку із зазначеним ст. 366-1 Кримінального кодексу України було виключено, натомість Кримінальний кодекс України доповнено ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації», у якій встановлено відповідальність

за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і ст. 366-3 Кримінального кодексу України «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», де окремо регламентовано відповідальність за умисне неподання відповідної декларації.

Обґрунтовано, що досудове розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, має певні особливості: специфіку, проблеми й недоліки. Виокремлено етапи (елементи) процесу доказування обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 Кримінального кодексу України: крім загальних (збирання, перевірка та оцінка доказів), ще й спеціальний – логічна вибудова зв'язків між усіма отриманими доказами з належною формою їх закріплення.

Здійснене дослідження засвідчило, що суб'єкт правозастосування в процесі кримінально-правової кваліфікації декларування недостовірної інформації повинен повно та всебічно проаналізувати фактичні обставини кримінального провадження, встановити в діянні особи всі необхідні ознаки цього складу кримінального правопорушення, надати їм належну правову оцінку та, за наявності достатніх підстав, прийняти процесуальне рішення відповідно до вимог кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Найсуттєвішими обставинами, які підлягають доказуванню під час розслідування декларування недостовірної інформації, є винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета його вчинення, а також власне подія кримінального правопорушення. Водночас не можна віднести до суттєвих обставин, що підлягають доказуванню, місце вчинення кримінального правопорушення, оскільки в такої

категорії кримінальних правопорушень ця обставина не впливає на його склад і призначення покарання.

Світовий досвід боротьби з корупцією засвідчує, що універсальних методів протидії їй немає. Кожна країна обирає власний шлях державної антикорупційної політики, ґрунтуючись на міжнародних стандартах у цій сфері. Ефективність упровадження досвіду протидії корупції інших країн залежить від низки факторів, що є значущими саме для нашої держави.

Констатовано, що в ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України міститься загальний предмет доказування, а саме перелік обставин, які мають бути встановлені до завершення кримінального провадження. Цей Кодекс не закріплює вимогу, щоб на момент повідомлення особі про підозру було встановлено всі передбачені ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України обставини.

Загалом підставою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, передбаченого ст. 366-2 Кримінального кодексу України, є самостійне виявлення детективами Національного антикорупційного бюро України ознак декларування недостовірної інформації, обґрунтований висновок Національного агентства з питань запобігання корупції щодо виявлення ознак корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення за результатом повної перевірки щорічної декларації за відповідний рік.

На етапі дізнання для реалізації завдань кримінального провадження та встановлення обставини, які підлягають доказуванню, з приводу вчинення зазначеного кримінального проступку уповноважені правоохоронні органи здійснюють низку кримінальних процесуальних дій, зокрема проводять слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання доказів. Саме за умови ефективного та якісного проведення слідчих (розшукових) дій отримують основний обсяг доказів стосовно декларування недостовірної інформації.

У роботі доведено, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо кримінальних проступків суттєво обмежене у зв'язку з незначною

суспільною небезпекою кримінального правопорушення, тому детективи Національного антикорупційного бюро України обмежені в процесуальній інструментарії щодо доказування декларування недостовірної інформації. На підставі аналізу практики таких розслідувань встановлено, що це негативно позначається на процесі доказування обставин, які підлягають доказуванню. Насамперед детективу Національного антикорупційного бюро України необхідно довести прямий умисел підозрюваного/обвинуваченого стосовно декларування недостовірної інформації. Тому детективи використовують усі наявні процесуальні можливості, серед яких допит, проведення обшуку, тимчасовий доступ до речей та документів, надіслання запитів у різні державні установи щодо отримання максимальної кількості інформації про декларанта та його власність, яка в нього фактично є або він нею користується. Така практика зумовлює фактичне розширення меж предмета доказування. Зазначене твердження підтверджено судовою практикою. Зокрема, у рішенні Вищого антикорупційного суду є згадка про збір детективами Національного антикорупційного бюро України додатково інформації в кримінальному провадженні, яка не стосується безпосередньо кримінального провадження. Тому суд такі докази визнає недопустимими.

Акцентовано на тому, що серед рішень Європейського суду з прав людини найвагомішими є ті, які вважають джерелом правової позиції, їх використовують саме як усталену правову позицію під час вирішення схожих справ. Фактично це і є орієнтири для всіх національних судів. Такі рішення, які містять усталену правову позицію Європейського суду з прав людини, мають бути прикладом для посилення, і не є принциповим питанням, стосовно якої з держав-учасниць і коли прийнято таке рішення.

Правові позиції, висловлені Європейським судом у справі «Джоджай проти Албанії», цілком узгоджуються з вимогами, які нині ставлять до держав, що прагнуть унеможливити будь-які вияви корупції. Це рішення Суду є свідченням необхідності функціонування інституту декларування задля

забезпечення прозорості й доброчесності посадових осіб, зокрема суддів, перед громадськістю та державою.

Увагу зосереджено на складності процесу доказування умислу особи на вчинення кримінального правопорушення. Навіть після впровадження системи подання й оприлюднення декларацій умисний характер діяння суб'єкта кримінального правопорушення залишився складно доказовим фактом, оскільки завжди є можливість в певний термін заявити про помилку. Також наявна можливість оскаржити і власне факт знаходження майна в користуванні або власності особи.

Встановлено, що неврегульованим залишається питання оцінки майна декларанта, що безпосередньо впливає на питання кваліфікації діяння та відмежування від адміністративного правопорушення. Опис заборонених дій щодо недостовірного декларування та бездіяльності у вигляді умисного неподання декларації надає можливість для зловживань, оскільки на практиці неможливо уникнути «оцінки на власний розсуд» з боку правоохоронних органів та/або суду, а також відмежувати поняття «завідомо неправдиві» відомості від банальної арифметичної помилки, якої можна припуститися в тексті декларації, чи то ненавмисної «неуважності» суб'єкта декларування.

Здійснений аналіз слідчо-судової практики в кримінальних провадженнях щодо декларування недостовірної інформації дає підстави для висновку, що визначення в чинному кримінальному процесуальному законодавстві підстав визнання доказів недопустимими зумовлює неоднозначне їх тлумачення з боку слідчих суддів і суддів. Зазначене пов'язано з тим, що представники судової гілки влади за наявності певних порушень процесуального порядку, передбаченого Кримінальним процесуальним кодексом України, можуть брати їх до уваги або ж визнавати недопустимими.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, дізнання, предмет доказування, процес доказування, докази, слідчі (розшукові) дії, обшук, допит, декларування недостовірної інформації, детектив, прокурор, суддя, Національне антикорупційне бюро України.

SUMMARY

Rusaiev A. Substantiation of false information declaring by NABU detective unit's official. – Qualifying research paper, manuscript.

Thesis for the degree of the Doctor of Philosophy in Law, major 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

Thesis formulates theoretical background and proposals to amend criminal procedure laws, practical recommendations are introduced regarding investigation of false information declaring.

It has been established that circle of officials subject to property and income declaring varies widely in global scope. These may include: political representatives (head of the state, head and members of government, members of parliament), representatives of other government branches (public officials of various ranks, judges, prosecutors, heads of state-owned enterprises, law enforcement agencies, etc.). Currently there are functioning unified international standards on the income declaration mechanism. Each state is entitled to determine the circle of declaration subjects and the body (bodies) responsible for corruption prevention.

It has been proven that decision of the Constitutional Court of Ukraine № 13-p/2020 was insufficiently substantiated and adopted under the conflict of interests. Recognition of the requirement to declare false information as unconstitutional was illegitimate and inadmissible as one hindered the idea of countering corruption via ensuring transparency of the assets owned by individuals authorized to perform the functions of the state and local self-government.

In relation to the abovementioned Article 366-1 of the Criminal Code of Ukraine was excluded and the Code was supplemented by Article 366-2 "Declaration of false information", envisaging liability for the deliberate declaration of false information by the subject authorized to perform the functions of the state or local self-government, and Article 366-3 "Failure to submit the declaration of a person authorized to perform the functions of the state or local self-government by the

subject" (outlines liability for the intentional failure to submit the required declaration).

It is justified that pre-trial investigation of a criminal offense related to the declaration of false information has certain characteristics: specificity, problems and shortcomings. The stages (elements) of substantiating the selected circumstances in criminal proceedings regarding the investigation of the crime under Article 366-2 of the Criminal Code of Ukraine are outlined: apart from the general (collection, verification and evaluation of evidence), there is also a special one – establishing logical connections between all obtained evidence with the appropriate preservation format.

This study proves that law enforcement subject must carry out complete and comprehensive analysis of the actual circumstances in criminal proceedings, establish all required features of relevant criminal offense in the act committed by the person, provide an appropriate legal assessment and, if sufficient reasons are found, make a procedural decision in accordance with the requirements of criminal and criminal procedural legislation while classifying the false information declaring.

The most essential circumstances subject to proving in the course of investigating the false information declaring are the culpability of the accused person having committed a criminal offense, its form, the motive and purpose of commission, as well as the actual event of the criminal offense. At the same time, the crime scene cannot be included in the abovementioned list since in this category of criminal offenses it does not affect the corpus delicti and punishment scope.

The global experience of corruption combating proves that no universal solutions may be found – each country formulates specific anti-corruption policy, based on international standards in this area. The effectiveness of implementing foreign anti-corruption practices depends on a set of factors that are particularly significant for our country.

It is stated that Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine outlines the general fact at issue – namely, list of circumstances subject to establishment prior to the end of criminal proceeding. This Code does not contain the requirement to

establish all circumstances under the Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine at the time of notifying the person of suspicion.

Autonomous identification of false information declaring signs by detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, substantiated conclusion of the National Agency for the Prevention of Corruption regarding the detection of corruption or corruption-related offense signs based on the result of full inspection of the annual declaration for the relevant year become the ground for information on criminal offense to be entered into the Unified Register of Pre-Trial Investigations under Article 366-2 of the Criminal Code of Ukraine.

At the inquiry stage, in order to fulfil the tasks of criminal proceeding and establish the circumstances to be proven regarding the commission of the specified criminal offense, the authorized law enforcement agencies carry out a number of criminal procedural actions, in particular, conducting investigative (search) actions aimed to obtain evidence. Effective and high-quality performance of investigative (search) actions guarantee the acquisition of essential evidence amount regarding the declaration of false information.

It has been justified that performance of covert investigative (search) actions regarding criminal offenses is significantly limited due to the minor social danger of a criminal offense, therefore the NABU detectives are restrained in terms of procedural tools for proving the declaration of false information. Based on the analysis of these investigative practices, it has been established that the process of selected circumstances proving may be therefore negatively impacted. First of all, NABU detective needs to substantiate the direct intention of the suspect/accused person to declare false information. That is why detectives apply all available procedural capacity including interrogation, search, temporary access to items and documents, submission of requests to various state agencies with aim to gather all possible information about the subject and one's property (actually owned or in one's disposal). This practice results in actual expansion of fact at issue. This statement is confirmed by judicial practice. In particular, the decision of the High Anti-Corruption Court mentions the collection of additional information in criminal proceedings that

does not directly relate to criminal proceedings by NABU detectives – therefore, the court considers such evidence as inadmissible.

Emphasis is placed on the fact that of the utmost significance are those ECHR decisions which considered to be a source of rulings, these are used specifically as an established legal opinion during the resolution of similar cases. In fact, these are the guidelines for all domestic courts. Such decisions, containing the established legal opinions of ECHR, should be an example for reference (regardless of the relevant member states and date of such decision to be made).

ECHR rulings in the case "Xhoxhaj v. Albania" are fully consistent with the requirements currently imposed on states seeking to prevent any manifestations of corruption. This decision proves the importance of declaration as a concept to ensure the transparency and integrity of officials, in particular judges, accountable to the public and the state.

Attention is focused on the complexity of proving a person's intent to commit a criminal offense. Even after the introduction of a system for submission and publication of declarations, the intentional nature of the offender's act remained extremely difficult to prove as there is always an opportunity to claim of error within a certain period. There is also an opportunity to challenge the actual fact of the property being disposed or owned.

It has been established that the issue of the declarant's property evaluation remains unsettled, thus directly affecting the classification of the act and distinction from an administrative offense. The description of prohibited actions in relation to false information declaring and omission to act as deliberate failure to submit a declaration creates an opportunity for certain abuse, since in practice it is impossible to avoid "discretionary assessment" by law enforcement agencies and/or the court, as well as to distinguish the concept of "knowingly false" information from simple error one may find in the text of the declaration, or unintentional "carelessness" of the subject.

The analysis of investigative and judicial practice in criminal proceedings on false information declaring justifies the conclusion that determination of grounds to

declare evidence as inadmissible in the current criminal procedural legislation leads to its ambiguous interpretation by judges. The reason is that representatives of the judicial branch of government may take them into account or declare as inadmissible in the presence of certain violations of the procedural guidelines under Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: criminal proceeding, pre-trial investigation, inquiry, fact at issue, proving process, evidence, investigative (search) actions, search, interrogation, false information declaring, detective, prosecutor, judge, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Русаєв А. В. Обставини, що підлягають доказуванню у процесі розслідування декларування недостовірної інформації (аналіз судової практики). *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 377–382. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.68>

2. Русаєв А. В. Особливості доказування обставин вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із декларуванням недостовірної інформації. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 295–300. DOI: [10.36695/2219-5521.2.2021.61](https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.61)

3. Русаєв А. В. Зарубіжний досвід розслідування доказування декларування недостовірної інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 546–551. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/126>

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

4. Русаєв А. В. Declaration of invalid information as a ground for investigative (search) action performance. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022 No. 6 (50). P. 268–275.

Праці апробаційного спрямування:

5. Русаєв А. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій щодо декларування недостовірної інформації. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей*: матеріали загальноакад. підсумк. наук.-теорет. конф. здобувачів вищої освіти (Київ, 15 трав. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 89–90.

6. Русаєв А. В. Стан розвитку наукового дослідження щодо доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної

інформації. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 23 жовт. 2020 р.). Хмельницький, 2020. С. 483–485.

7. Русаєв А. В. Аналіз практики Європейського суду з прав людини та її місце у кримінальному провадженні, пов'язаному із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України). *На перетині мови і права* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 лют. 2021 р.) / [редкол.: О. С. Доценко, О. В. Калиновський]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 125–126.

8. Русаєв А. В. Особливості процесу доказування детективами НАБУ декларування недостовірної інформації в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Харків, 28 квіт. 2023 р.). Харків, 2023. С. 247–251.

9. Русаєв А. В. Практика Європейського суду з прав людини та її місце у процесі розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України). *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків, 2023. С. 240–245.

10. Русаєв А. В. Міжнародний досвід розслідування декларування недостовірної інформації. *Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. С. 103–107.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОВО З ДЕКЛАРУВАННЯМ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	26
1.1. Стан наукового дослідження та його розвиток щодо доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації	26
1.2. Нормативно-правове регулювання процесу доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, та його генеза	59
1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання діяльності суб'єктів доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації.....	74
Висновки до розділу 1	90
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА, ПРЕДМЕТ І МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ПОВ'ЯЗАНОВО З ДЕКЛАРУВАННЯМ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	92
2.1. Особливості збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження щодо декларування недостовірної інформації.....	92
2.2. Коло обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо декларування недостовірної інформації, та їх межі.....	117
2.3. Гарантії доказування в кримінальному провадженні, пов'язаному з декларуванням недостовірної інформації.....	129
Висновки до розділу 2.....	146

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД, ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ МІСЦЕ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З ДЕКЛАРУВАННЯМ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	148
3.1. Міжнародні стандарти та їх використання в доказуванні обставин кримінального правопорушення щодо декларування недостовірної інформації	148
3.2. Практика Європейського суду з прав людини та механізм її застосування у встановленні обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації	176
Висновки до розділу 3.....	182
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
ДОДАТКИ.....	211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

GRECO	Група держав проти корупції
ДБР	Державне бюро розслідувань
ЕКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
НЦБ Інтерполу	Національне центральне бюро Інтерполу
СРД	слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Нині більшість громадян України вважають корупцію основною проблемою та загрозою існування держави. Кожен факт розкриття корупційних правопорушень, учинених високопосадовцями, наближає нашу країну до побудови відкритої та прозорої державної влади, проте це суттєво не позначається на загальнодержавному рівні корупції. 26 лютого 2019 року Конституційний Суд України визнав ст. 368-2 КК України такою, що не відповідає Конституції України. Після цього відбулася декриміналізація незаконного збагачення, відповідні кримінальні провадження закрили, а особи, які незаконно набули активи в значних розмірах, не понесли кримінальної відповідальності за це діяння. Таке рішення призвело до закриття сотень кримінальних проваджень як на стадіях досудового розслідування, так і судового розгляду щодо високопосадовців, підозрюваних у незаконному збагаченні.

Тому в ситуації, що склалася після такого рішення Конституційного Суду України, важливим інструментом стримування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, від учинення корупційних правопорушень, пов'язаних із незаконним збагаченням, залишалася норма, передбачена ст. 366-1 КК України «Декларування недостовірної інформації». Проте 27 жовтня 2020 року Конституційний Суд України визнав положення ст. 366-1 КК України неконституційними. Після цього Парламент України розробив новий законопроект.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 4 грудня 2020 року № 1074-ІХ уже набрав чинності. Ним доповнено КК України новими ст. 366-2 і 366-3, що встановлюють відповідальність за декларування

недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Відсутність протягом певного часу правових підстав для притягнення суб'єктів декларування до відповідальності за непояснені чи незрозумілі активи, а також брак механізму їх конфіскації, якщо не доведено вчинення конкретного кримінального правопорушення, унаслідок якого ці активи було здобуто, знівело повноцінну роль системи електронного декларування в запобіганні корупційним правопорушенням, їх виявленні, а головне – доказуванні та притягненні винних до відповідальності.

Відповідно до форми № 1 Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, що розміщений на сайті Офісу Генерального прокурора, статистичні дані засвідчують зменшення кількості облікованих фактів декларування недостовірної інформації: 2021 року зареєстровано 130 таких кримінальних правопорушень, 2016 року – 78. Водночас якщо 2015 року оголошено 3 підозри, то 2022 року оголошено 7 підозр особам за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України.

Складовою антикорупційного механізму стало прийняття Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII, на підставі якого створено відповідний інститут службової особи підрозділу детективів НАБУ та встановлено кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації.

Сутність зазначеного полягає в діяльності службової особи підрозділу детективів НАБУ щодо попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобіганні вчиненню нових. Завданням службової особи підрозділу детективів НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і становлять загрозу національній безпеці.

Головним завданням детективів НАБУ під час здійснення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації, є обов'язок доказування обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом збирання, перевірки, оцінки даних.

У теорії кримінального процесу питання кримінальної процесуальної діяльності службової особи підрозділу детективів НАБУ під час здійснення доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, є новим і недостатньо вивченим.

Дослідженню проблем доказування обставин декларування недостовірної інформації, особливостей розслідування цього кримінального правопорушення присвячено роботи таких учених, як: П. П. Андрушко, О. С. Бондаренко, В. І. Галаган, М. Л. Грібов, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, М. В. Кочеров, Є. Д. Лук'янчиков, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. А. Пересада, О. В. Пчеліна, М. А. Погорецький, Т. І. Слуцька, Д. М. Стародуб, О. М. Стрільців, І. В. Терентьев, З. М. Топорецька, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, П. В. Цимбал, А. М. Черенков, Ю. М. Чорноус, Р. М. Шехавцов та ін. Проте більшість зазначених вище науковців розглядає декларування недостовірної інформації в контексті комплексних досліджень службової чи корупційної злочинності. Постає необхідність у науковому розв'язанні проблем виявлення та доказування обставин декларування недостовірної інформації.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що невирішеною досі залишається низка важливих теоретичних і практичних питань інституту службової особи підрозділу детективів НАБУ з необхідністю розроблення рекомендацій та пропозицій правового, організаційного та прикладного спрямування, з огляду на міжнародний досвід розслідування окресленої категорії кримінальних правопорушень.

Крім того, цілісного дослідження, яке комплексно охоплювало б усі напрями, що становлять зміст інституту доказування обставин кримінального

правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, підслідного НАБУ, у науці досі не здійснено.

Викладене дає підстави для визначення обраної теми дослідження як актуальної та свідчить про її науково-теоретичну та практичну значущість.

Зв'язкою роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015); Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015); Національною стратегією у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015) та Плану дій з її реалізації на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р), Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 року № 275); Пріоритетними напрямами наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 26 листопада 2019 року (протокол № 23) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 841, 2019 рік).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є комплексне вивчення теоретичних і практичних проблем доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації.

Поставлена мета зумовила необхідність виконання таких *завдань*:

– висвітлити стан наукового дослідження та генезу доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації;

- висвітлити проблеми нормативно-правового регулювання процесу доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації;
- проаналізувати зарубіжний досвід правового регулювання діяльності суб'єктів доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації;
- визначити особливості збирання, перевірки й оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження щодо декларування недостовірної інформації;
- з'ясувати обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо декларування недостовірної інформації, та їх межі;
- схарактеризувати гарантії доказування в кримінальному провадженні, пов'язаному з декларуванням недостовірної інформації;
- розглянути міжнародні стандарти використання в доказуванні обставин кримінального правопорушення щодо декларування недостовірної інформації та практику їх судового розгляду;
- розробити пропозиції та рекомендації з удосконалення законодавства та практики його застосування в контексті предмета дослідження;
- окреслити шляхи реформування інституту повноважень службової особи підрозділу детективів НАБУ.

Об'єктом дослідження є процесуальні правовідносини, що виникають і розвиваються під час здійснення доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації.

Предметом дослідження є доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації.

Методи дослідження. Методологічною базою дослідження є: *діалектичний* метод для дослідження мети й завдань кримінального судочинства з позицій цілісності явища та взаємного зв'язку його окремих елементів (розділи 1–3); метод *системного аналізу* – під час вивчення

фундаментальних положень сучасної теорії кримінального процесу, законодавчих і нормативних актів, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених (підрозділи 1.1–1.3, 2.1, 2.2); *історико-правовий* метод – для висвітлення етапів розвитку законодавства, визначення еволюції становлення та розвитку інституту декларування недостовірної інформації (1.1, 1.2); *догматичний* метод – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення й уточнення понятійного апарату (підрозділи 2.1–2.3); *формально-юридичний* метод – для аналізу положень КПК України щодо діяльності детектива НАБУ, обґрунтування пропозицій та висновків стосовно вдосконалення законодавства (розділи 2, 3); *порівняльно-правовий* метод – для аналізу й порівняння національного та зарубіжного досвіду розслідування декларування недостовірної інформації та рішень ЄСПЛ (підрозділи 3.1, 3.2); *соціологічні* методи – для з'ясування експертної думки детективів, слідчих, прокурорів і суддів щодо процесу розслідування декларування недостовірної інформації (розділ 2); *статистичні* методи – для узагальнення офіційних статистичних даних, результатів вивчених матеріалів слідчої та судової практики, соціологічної думки (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1–2.3).

Емпіричну базу дослідження становлять рішення Конституційного Суду України, матеріали Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, постанови Верховного Суду; рішення ЄСПЛ; ухвали та вироки Вищого антикорупційного суду та національних судів, серед яких ті, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень; узагальнені результати опитування 175 працівників правоохоронних органів (детективів, слідчих, дізнавачів, прокурорів), а також адвокатів, суддів і слідчих суддів. Під час підготовки дисертаційного дослідження автор використовував власний практичний досвід детективної (слідчої) діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних проблем доказування службовою особою підрозділу детективів

НАБУ декларування недостовірної інформації, у якій реалізовано наукове завдання щодо процесуального порядку доказування декларування недостовірної інформації, а саме:

вперше:

– аргументовано, що віднесення законодавцем декларування недостовірної інформації до кримінального проступку вкрай негативно позначилося на процесі доказування через унеможливлення застосування стороною обвинувачення всіх можливостей інституту негласних слідчих (розшукових) дій;

– обґрунтовано, що підозрювані/обвинувачені в кримінальних провадженнях, передбачених ст. 366-2 КК України (зокрема народні депутати України) системно зловживають процесуальними правами, що полягає в затягуванні строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження чи ухиленні від явки для проведення слідчих (розшукових) дій;

удосконалено:

– положення про те, що правильне визначення меж доказування має важливе значення для практичної діяльності детектива НАБУ під час розслідування декларування недостовірної інформації. Це дає змогу зосередити увагу на доказуванні лише тих обставин, які справді мають значення для вирішення кримінального провадження та збору доказів, що відповідають вимогам належності;

– твердження про те, що сторона обвинувачення основні зусилля під час розслідування декларування недостовірної інформації повинна спрямовувати на доказування прямого умислу в особи, яку підозрюють у вчиненні цього кримінального правопорушення, тобто предмет доказування в кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 366-2 КК України, вимагає доведення вчинення особою кримінального правопорушення виключно у формі прямого умислу;

дістало подальший розвиток:

– положення, згідно з яким найбільшу складність для детективів НАБУ становить визначення оціночної вартості майна й активів, передусім тих, які перебувають за кордоном, а також процедура оцінювання вартості різної криптовалюти та операцій, пов'язаних з нею, і подальшим призначенням економічної експертизи;

– твердження про необхідність урегулювання на законодавчому рівні взаємодії між НАБУ та НАЗК під час проведення повної перевірки декларації, направлення відповідного висновку для початку кримінального переслідування, оскільки викладена в ньому інформація потребує додаткової ґрунтовної перевірки зі сторони детективів НАБУ, подеколи – ужиття заходів міжнародної правової допомоги для підтвердження факту наявності майна й активів у суб'єкта декларування, які не внесені до декларації;

– наукові погляди, згідно з якими важливе місце серед гарантій кримінального судочинства посідає право учасників кримінального провадження на оскарження дій та рішень посадових осіб НАБУ, які здійснюють розслідування декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), що дає змогу забезпечити дотримання прав учасників кримінального процесу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують особливості процесу доказування декларування недостовірної інформації;

– *освітній діяльності* – під час викладання відповідних навчальних дисциплін і підготовки навчальних та методичних посібників, підручників, курсів лекцій з таких навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми застосування кримінального

процесуального законодавства» (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 15 травня 2023 року);

– *науково-дослідній діяльності* – у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та здобувачів вищої освіти (акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ від 20 лютого 2023 року);

– *практичній діяльності* – у процесі практичної діяльності детективів НАБУ під час здійснення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень (акт про впровадження в практичну діяльність Головного підрозділу детективів НАБУ від 13 квітня 2023 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднено у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: «На перетині мови і права» (Київ, 21 лютого 2020 року); «Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей» (Київ, 15 травня 2020 року); «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 23 жовтня 2020 року); «Актуальні проблеми запобігання корупції» (Харків, 14 квітня 2021 року); «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 травня 2021 року); «Двадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 1–2 жовтня 2021 року); «Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції» (Харків, 17 лютого 2023 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота містить анотацію, вступ, три розділи, що мають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (158 найменувань на 20 сторінках) і 5 додатків (на 67 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 277 сторінок, із них обсяг основного тексту – 173 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ДЕКЛАРУВАННЯМ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Стан наукового дослідження та його розвиток щодо доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації

Запорукою розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави є визначення пріоритетів, стратегічних напрямів законодавчої діяльності в кожній сфері суспільного життя. У кримінально-правовій та процесуальній сферах законотворчий процес має своїм завданням створення норм, які забезпечили б охорону прав і свобод людини та громадянина, власності, публічної безпеки й порядку, довкілля, конституційного устрою держави від злочинних посягань, мир і безпеку людства, а також запобігали кримінальним правопорушенням, зокрема корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією.

У сучасному світі корупція є негативним явищем, що поширює свій згубний вплив майже на всі рівні державного механізму. Якщо цей процес вчасно не зупинити, то він може стати цілком неконтрольованим.

Для України боротьба з корупцією є надзвичайно актуальною з огляду на закріплений у преамбулі Конституції європейський та євроатлантичний курс нашої держави [32].

Нині більшість громадян України вважають корупцію основною проблемою та загрозою існування держави загалом. Кожен факт розкриття корупційних правопорушень в органах державної влади наближає нашу країну до побудови відкритої та прозорої державної влади, проте це суттєво не позначається на рівні корупції в ній [92, с. 295].

Корупція внаслідок тотального поширення вже стала явищем, яке протягом тривалого часу гальмує соціальний та економічний розвиток України, що реально загрожує утвердженню її демократичних і правових засад, а також національній безпеці. Тому для нашої країни як правової держави європейського зразка пріоритетним завданням є протидія цьому негативному суспільному явищу. Безумовно, ефективність виконання цього завдання залежить не лише від системної та злагодженої роботи антикорупційних органів, а й від зусиль кожного свідомого громадянина й суспільства. Об'єктивно корупція притаманна будь-якій державі, проте системні та цілеспрямовані антикорупційні заходи дають змогу обмежити її до мінімальних виявів.

Зокрема, рівень корупції частково залежить від якості проведення досудового розслідування уповноваженими органами. Одним з показників ефективності є швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, що виявляється передусім у належності й допустимості отриманих доказів.

Ми поділяємо думку Д. М. Стародуба, що декларування доходів громадян є зручним інструментом для вирішення питань оподаткування, соціальної політики (надання пільг, субсидій), боротьби з корупцією [102, с. 1].

Із цього приводу З. М. Топорецька стверджує, що декларування доходів усіма громадянами запроваджено в різних країнах для підтримання низького рівня корупції.

Після Революції Гідності 2013 року в законодавстві України з'явилося чимало новел, зокрема у сфері протидії корупційним процесам. Ефективним засобом запобігання корупції стало показове декларування службовими особами своїх доходів і видатків – електронне декларування, а також упровадження реального механізму публічності таких декларацій (розміщення на офіційному сайті Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК)), їх перевірки НАЗК і притягнення винних до кримінальної

відповідальності за неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування.

До Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, який раніше адмініструвало Міністерство юстиції України, а нині – НАЗК, вносять інформацію про всіх осіб, які вчинили корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією (до яких віднесено, зокрема, декларування недостовірної інформації) [111, с. 157].

Слушно зауважив А. М. Черенков, що оскільки більшість корупціонерів неможливо притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь, унаслідок яких вони незаконно збагачуються (насамперед це одержання неправомірної вигоди та службові зловживання), було криміналізовано декларування недостовірної інформації та незаконне збагачення як окремі самостійні злочини. Одержавши кардинально нові інструменти в протидії корупційним кримінальним правопорушенням, працівники органів досудового розслідування спрямували зусилля на активне виявлення та доказування цих злочинів [125, с. 64–65].

Статистична звітність Генеральної прокуратури України свідчить про тенденцію до зростання кількості облікованих фактів декларування недостовірної інформації, а саме: у 2015 році зареєстровано 22 таких кримінальних правопорушення, у 2016 році – 37, у 2017 році – 853, у 2018 році – 1350, проте у 2019 році простежується їх зменшення – 870 [103].

Необхідність дослідження особливостей доказування фактів декларування недостовірної інформації виникла через появу абсолютно нового, раніше невідомого українському законодавству однойменного кримінального правопорушення [98, с. 484].

Дослідженню проблем доказування обставин декларування недостовірної інформації, кримінальної та адміністративної відповідальності цього кримінального правопорушення, а також особливостей його розслідування, присвячено роботи таких учених, як: П. П. Андрушко, А. А. Вознюк, Д. Ф. Волонець, В. І. Галаган, О. О. Дудоров, Г. М. Зеленов, В. М. Киричко,

М. В. Кочеров, О. А. Льозний, М. І. Мельник, Д. М. Міськів, В. О. Навроцький, В. А. Пересада, О. В. Пчеліна, М. А. Погорецький, А. В. Савченко, Т. І. Слущка, Д. М. Стародуб, О. М. Стрільців, І. В. Терентьєв, З. М. Топорецька, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, П. В. Цимбал, А. М. Черенков, Р. М. Шехавцов та ін. Проте більшість зазначених науковців декларування недостовірної інформації розглядають у контексті комплексних досліджень службової чи корупційної злочинності. Натомість спеціальних комплексних досліджень особливостей доказування та розслідування декларування недостовірної інформації не здійснено, тому постає необхідність у науковому розв'язанні проблем щодо виявлення та доказування обставин декларування недостовірної інформації.

Слід зауважити, що доказування в кримінальному провадженні пов'язане насамперед зі збиранням, перевіркою та оцінкою доказів для встановлення фактичних обставин кримінального провадження в аспекті досягнення кінцевої мети доказування, тобто встановлення обставин, перелічених у ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України [18, с. 12].

Доволі давно сформувався такий підхід до визначення доказування, який обстоюють різні вчені, проте деякі з них включають до елементів процесу доказування ще і їх закріплення, обґрунтовуючи це тим, що неналежна форма закріплення доказів автоматично призводить до їх недопустимості.

На наш погляд, для розгорнутого вивчення сутності процесу доказування доцільно виокремити його основні елементи (тобто поділити на етапи).

Доказування є процесуальною діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді й суду з оперування доказами. Ця діяльність передбачає низку етапів (елементів).

Першим етапом (елементом) є збирання доказів, що здійснюють сторони кримінального провадження, передбачене КПК України.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій (СРД) і негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

З часу дії ст. 366-2 Кримінального кодексу (КК) України сторона обвинувачення позбавлена можливості проведення більшості НСРД у зв'язку з віднесенням кримінального правопорушення до кримінальних проступків. Зокрема, згідно зі ст. 246 КПК України, НСРД, передбачені ст. 260, 261, 262, 263, 264, 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводять виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення СРД, НСРД та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які можуть забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення СРД здійснюють шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядають у порядку, передбаченому ст. 220 КПК України [39].

Пошук і вилучення доказової інформації є найважливішими структурними елементами збирання доказів. Причому такий пошук можуть здійснювати як у процесуальній, так і непроцесуальній формах.

Тож збиранням доказів у кримінальному процесі, зазначає І. Л. Чупрікова, слід вважати елемент доказування, змістом якого є здійснення уповноваженим (компетентним) державним органом пошукових, пізнавальних, посвідчувальних і правозабезпечувальних дій з метою сприйняття інформації, що міститься в слідах кримінального правопорушення, її вилучення та закріплення в матеріалах кримінального провадження [129, с. 17].

Другим етапом (елементом) доказування є перевірка доказів, що передбачає аналіз і зіставлення з іншими доказами. Також перевірку можуть

здійснювати шляхом проведення додаткових СРД, окремих НСРД та інших процесуальних дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження чи спростування доказів, зібраних раніше. Мета перевірки доказів – з'ясування питання про їх достовірність.

Третій етап (елемент) – оцінка доказів. Це розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка здійснюється в логічних формах. Вона полягає в тому, що сторони кримінального провадження за своїм внутрішнім переконанням, керуючись законом, розглядають кожний доказ окремо, потім – усю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність. Також сукупність зібраних доказів є предметом розгляду за критерієм достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

На підставі аналізу думок різних учених доходимо висновку, що доцільно виокремити ще один спеціальний етап (елемент) доказування, поряд зі збиранням, перевіркою та оцінкою, – логічну вибудову зв'язків між усіма отриманими доказами з належною формою (відповідно до чинного законодавства) їх закріплення, оскільки це і є квінтесенцією цього процесу. Безумовно, така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, зокрема під час збирання та перевірки доказів, визначає формування висновків про доказовість чи недоказовість обставин, які становлять предмет доказування в кримінальному провадженні. Проте саме завдяки логічній побудові зв'язків між доказами висувають версії та вибудовують розслідування певного кримінального правопорушення.

Отже, суб'єкти кримінального процесу висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи обґрунтовані вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення СРД, НС(Р)Д та інших процесуальних дій, а також доходять висновку стосовно доведеності або недоведеності окремих обставин кримінального правопорушення загалом, здійснюючи аналіз доказів у відповідних процесуальних рішеннях.

Розглядаючи особливості доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, слід розглянути загальні наукові напрацювання, дослідження вчених щодо цієї норми закону про кримінальну відповідальність (ст. 366-2 КК України), визнану Конституційним Судом України неконституційною (ст. 366-1 КК України).

Після прийняття 2014 року Закону України «Про запобігання корупції» законодавець справді посилив відповідальність за порушення у сфері фінансового контролю, зокрема, закріпивши механізм електронного декларування. Однак через небажання депутатів упроваджувати механізм реального, дієвого контролю за їхніми статками набрання ним чинності постійно відтерміновували, тому офіційно закон почав діяти лише 1 вересня 2016 року.

Електронне декларування полягає в оприлюдненні інформації про доходи, майно, цінні папери, активи, інші корпоративні права, фінансові зобов'язання, видатки, правочини тощо [105, с. 160].

Безперечно, поруч із перевагами наявні й недоліки електронного декларування. По-перше, це стосується забезпечення захисту інформації з обмеженим доступом, що міститься в деклараціях, від розголошення, а також усіх інших даних – від зовнішнього неправомірного втручання. По-друге, слід зауважити про перевантаженість системи, оскільки більшість суб'єктів декларування, з огляду на строки подання декларацій, заповнюють її майже одночасно. По-третє, ідеться про помилки в деклараціях, спричинені збоями роботи системи електронного декларування, зокрема щодо країни громадянства суб'єкта декларування або членів його сім'ї. По-четверте, наявні технічні недоліки, як-от неможливість роздрукування декларації; неможливість збереження частково заповненої декларації та прив'язаність системи електронного декларування до конкретного комп'ютера, отже, необхідність заповнення декларації одразу в повному обсязі [82, с. 331].

Видається слушною думка О. М. Рєзніка та О. С. Бондаренка, які вважають, що, попри всі недоліки, запровадження інституту антикорупційного електронного декларування загалом було позитивним і важливим кроком для подолання корупції [82, с. 331].

Згідно із Законом України «Про запобігання корупції» від 10 жовтня 2014 року, КК України було доповнено ст. 366-1 «Декларування недостовірної інформації» [48, с. 886]. Ця норма встановила кримінальну відповідальність за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації. Суб'єктами декларування є особи, які, відповідно до ч. 1, 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [68].

Законодавець, визначаючи настання кримінальної відповідальності за ст. 366-1 КК України, оперує поняттями декларування «завідомо» недостовірних відомостей або «умисного» неподання декларації, застосовуючи їх і до членів сім'ї декларанта. Тобто, вказуючи, якщо недостовірні відомості, які були зазначені в декларації, надані суб'єкту декларування членом його сім'ї, то відповідальність може настати лише в тому випадку, коли суб'єкт декларування усвідомлював недостовірність таких відомостей, але, попри це, свідомо зазначив їх у декларації. Отже, наявність прямого умислу є обов'язковою умовою настання відповідальності за вчинення кримінального правопорушення – декларування недостовірної інформації.

Однак на практиці виникає можливість для доволі серйозних зловживань, оскільки складно відмежувати надання «завідомо неправдивих» відомостей від елементарної помилки в тексті декларації.

Згідно з роз'ясненням НАЗК, акцентує В. В. Шаблистий, адміністративна та кримінальна відповідальність передбачені виключно за подання «завідомо недостовірних» відомостей. Тобто відповідне діяння має бути вчинене

суб'єктом декларування з прямим умислом. Для притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень необхідно довести наявність такого умислу, а саме те, що суб'єкт декларування усвідомлював недостовірність відомостей, які він зазначив у декларації [130, с. 50].

Авторський колектив підручника «Кримінальне право України: Загальна частина» вважають, що завідомість не є самостійним елементом психічної діяльності людини, тому її не можна розглядати як самостійну ознаку суб'єктивної сторони злочину. Водночас вона є ознакою, яка характеризує вину, а саме її інтелектуальний момент, тому її слід розглядати в межах суб'єктивної сторони злочину. Завідомість є показником високого ступеня усвідомлення певної ознаки об'єктивної сторони складу злочину, вона означає наявність у винного таких, що не викликають у нього сумніву, відомостей про існування обставин, з якими закон пов'язує завідомість. Причому особа знає про ці обставини завчасно, до початку вчинення діяння. Завідомі знання – це знання, які ґрунтуються на таких, що не можуть бути спростовані, доказах, отримані з достовірних джерел [36, с. 108–109].

Отже, завідомість належить до суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, хоч і не є її самостійним елементом. Тому довести наявність ознаки «завідомості» в діянні особи, яка подає недостовірну інформацію в декларації, справді доволі складно.

Якщо йдеться про прямий умисел, то суб'єкт декларування усвідомлює невідповідність зазначених ним у декларації відомостей реальній ситуації, відповідно як до фактичної сторони вчинюваного діяння, так і його соціального значення.

Якщо суб'єкт декларування вніс до декларації відомості, які не відповідають дійсності, не усвідомлюючи цього факту (незалежно від того, що стало причиною цього: технічні проблеми, брак навичок роботи з комп'ютерною технікою, втома, стан здоров'я тощо), то усвідомлення фактичної сторони діяння немає.

У більшості випадків усвідомлення фактичної сторони діяння засвідчує усвідомлення його соціального значення.

Факт подання особою неправдивих відомостей у декларації слід оцінювати в сукупності з її попередньою та подальшою поведінкою. Наприклад, якщо декларант не вносить до декларації певні об'єкти, щодо яких він реально має право власності та користування, та водночас вносить до декларації неправдиві відомості про припинення цих прав, і це засвідчує, що він усвідомлював характер вчиненого ним діяння, а отже, діяв з умислом, притаманним злочину, передбаченому ст. 366-2 КК України.

Під час встановлення суб'єктивної сторони зазначеного кримінального правопорушення важливим є з'ясування мотиву, з яким діяв суб'єкт декларування. Хоча цей елемент суб'єктивної сторони злочину й не є обов'язковим у розслідуванні ст. 366-2 КК України, однак відсутність доказів, які свідчили б про конкретний мотив внесення особою до декларації неправдивих відомостей, є підставою для висновку, що декларант насправді не усвідомлював характеру власних дій, а отже, у його поведінці немає умислу.

Окремо зауважимо, що в наукових колах з приводу дослідження декларування недостовірної інформації постає чимало дискусійних питань. Одне з головних – доцільність або недоцільність криміналізації зазначеного діяння.

На думку С. М. Терницького, встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації викликає певні зауваження, оскільки наведення завідомо неправдивих відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, без настання яких-небудь суспільно небезпечних наслідків само собою не досягає рівня суспільної небезпечності, достатньої для визнання таких дій злочинами. Звільнення такої особи із займаної посади, яке може бути передбачене й без встановлення кримінальної відповідальності, є цілком адекватною та достатньою мірою відповідальності за відповідні дії. Також опис забороненого діяння в тексті ст. 366-1 КК України надає можливість для

достатньо серйозних зловживань, оскільки на практиці буде неможливо відмежувати надання «завідомо неправдивих» відомостей від елементарної арифметичної помилки, якої можна припуститися в тексті декларації. На практиці це може означати притягнення до відповідальності за будь-яку неточність у тексті декларації, що може призвести до масових безпідставних порушень прав громадян [107, с. 223].

Свою позицію проти криміналізації декларування недостовірної інформації В. П. Попович обґрунтовує тим, що метою внесення до декларації завідомо неправдивих відомостей стосовно майна, доходів, цінних паперів й інших матеріальних чи нематеріальних благ, які належать суб'єктові декларування та членам його сім'ї, здебільшого буде приховування інших протиправних діянь (зокрема й кримінальних правопорушень), за вчинення яких передбачено доволі сувору відповідальність. Додаткова криміналізація ще й фактично «способу» приховування раніше вчинених протиправних діянь буде надмірною. Водночас декларування недостовірної інформації та умисне неподання декларації, зазначає авторка, безпосередньо не досягає рівня суспільної небезпечності для того, щоб бути визнаною кримінальним правопорушенням, як передбачено ч. 1 ст. 11 КК України. Тому вона зауважує, що в цьому випадку цілком достатнім було б залишити ст. 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), відповідно до якої адміністративним проступком визнають подання завідомо недостовірних відомостей в ній [56].

Схожою є думка К. О. Торгашової, яка акцентувала на тому, що діяння у вигляді декларування недостовірної інформації або неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не становлять того рівня суспільної небезпечності задля того, аби визнавати дії, вчинені суб'єктами декларування під час заповнення та подання декларації, злочинними. Вона вважає, що доцільно було б розглядати саме декриміналізацію цих кримінальних

правопорушень. Як наслідок, вчена пропонує розглядати зазначені порушення в контексті адміністративної чи дисциплінарної відповідальності [112, с. 148].

На нашу думку, аргументи К. О. Торгашової щодо недостатності рівня суспільної небезпечності цих діянь сформульовані як припущення та є недоведеними.

Додаткова криміналізація з прийняттям ст. 366-1 КК України, вважає К. П. Рубан, не виникає. Дослідник зазначає, що не дарма законодавець розмістив її одразу після ст. 366 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за службове підроблення, що також використовують у сфері службової діяльності для вчинення або приховання посадовцями інших злочинів, пов'язаних чи з розкраданнями, чи зі зловживаннями тощо [88].

На відміну від згаданих вище науковців, під час розгляду складу злочину декларування недостовірної інформації, В. І. Тютюгін і В. М. Киричко є прихильниками криміналізації цього правопорушення [76, с. 47–48].

Водночас К. К. Полькін обґрунтовує криміналізацію діяння, передбаченого ст. 366-1 КК України, наявністю таких підстав:

- 1) несприятлива динаміка такого виду діянь;
- 2) істотний розвиток нової групи суспільних відносин на підставі соціальних, політичних, економічних змін у державі;
- 3) необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав і свобод;
- 4) наявність міжнародно-правових зобов'язань України щодо протидії корупційним правопорушенням [55, с. 148].

У достатній суспільній небезпечності аналізованого діяння переконана В. С. Щирська, вона вбачає розв'язання проблеми значної відмінності рівня небезпечності окремих виявів цього кримінального правопорушення в диференціації кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації, зокрема віднесенні певних виявів цього кримінального правопорушення до категорії кримінальних проступків [133, с. 60].

Обстоює ідею криміналізації декларування недостовірної інформації А. В. Савченко, який вважає таку відповідальність впливовим засобом фінансового контролю за особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Водночас, зазначає вчений, основною метою подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є створення умов прозорості діяльності цих осіб, а також виявлення та недопущення конфлікту інтересів у їхній діяльності [100, с. 54].

На думку А. В. Титко, обґрунтованою є необхідність криміналізації лише умисного внесення неповних або недостовірних відомостей суб'єктом декларування під час заповнення декларації. Натомість, за висновками авторки, неподання декларації про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має передбачати адміністративну відповідальність [109, с. 18].

Для того щоб сформулювати власну позицію щодо питання криміналізації цього діяння, розглянемо його детальніше, проаналізуємо генезу законодавства про кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Підставами для відмежування декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України) від порушення вимог щодо фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП), вважає О. С. Бондаренко, є характер шкоди, об'єктивна та суб'єктивна сторони таких протиправних діянь [9, с. 187].

На думку Д. Г. Михайленка, встановлення адміністративної відповідальності за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації суперечить підходу до встановлення відповідальності за різні підроблення документів саме в КК України та не може адекватно відобразити небезпеку такого діяння. Водночас відновлюється проблема встановлення в межах процедур, передбачених КУпАП, того, що особа подала саме завідомо

недостовірні відомості. Тому для усунення описаної проблеми слід виключити адміністративну відповідальність за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації з одночасним встановленням за це кримінальної відповідальності, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 20 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Зазначений мінімальний поріг фактично слугуватиме для формалізації в тексті КК України ознак малозначності декларування недостовірної інформації за критерієм відмінності між недостовірними й достовірними відомостями [43, с. 31].

Ми вважаємо, що позиція науковців, відповідно до якої за декларування недостовірної інформації достатньо адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, не є цілком правильною. Оскільки, несприятлива динаміка корупційних правопорушень в Україні загалом є найвиразнішим показником необхідності криміналізації зазначеного діяння. У державі криміногенна обстановка останніми роками вирізняється наявністю вкрай негативної та достатньо стійкої тенденції зміни структури правопорушень, пов'язаних з корупційною діяльністю, їхньої поширеності. Тому недекларування 1 млн грн або більше коштів невідомого походження (зокрема, рухомого чи/та нерухомого майна) – дивно визнавати несуспільно небезпечним діянням.

Зауважимо, що викладені вище позиції вчених стосувалися ст. 366-1 КК України, яку нині виключено зі змісту закону про кримінальну відповідальність. Проте, з огляду на той факт, що перелічені суспільно небезпечні діяння знову визнають кримінальними правопорушеннями, такі думки залишаються актуальними (як і більшість інших висловів, що стосувалися ст. 366-1 КК України).

Зокрема, 27 жовтня 2020 року Конституційний Суд України визнав норму про декларування недостовірної інформації неконституційною. Отже, досягнення в запровадженні прозорості статків службових осіб були нівельовані.

Ми поділяємо думку О. М. Резніка та О. С. Бондаренка, що визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною

спричиняє дисонанс із наявністю адміністративної відповідальності за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 4 ст. 172-6 КУпАП). Адже якщо суб'єкт декларування зазначить неправдиві відомості в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, на суму від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, то він підлягатиме адміністративній відповідальності. Натомість, якщо неправдиві відомості стосовно майна перевищать законодавчо визначене обмеження, то відповідальності не буде взагалі. Тобто рішення Конституційного Суду України створило парадоксальну ситуацію, коли обов'язок подавати декларацію є, а повноважень щодо її перевірки й можливості притягнути до адекватної відповідальності за неправдиві відомості в ній немає [82, с. 332].

Вважаємо, що рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 було недостатньо обґрунтованим та ухвалене в умовах конфлікту інтересів. Визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною було незаконним і недопустимим, оскільки воно перешкоджало ідеї протидії корупції шляхом забезпечення прозорості статків осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування.

Отже, ст. 366-1 КК України було виключено, натомість КК України доповнено ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації», у якій встановлено відповідальність за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і ст. 366-3 КК України «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», де окремо регламентовано відповідальність за умисне неподання відповідної декларації [37].

За змістом зазначені статті охоплюють такі самі діяння, як і скасована ст. 366-1 КК України, проте вдвічі підвищено поріг кримінальної

відповідальності, а саме: мінімальний розмір невідповідності задекларованих відомостей достовірним – із 250 до 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Також передбачено кваліфікований склад умисного внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, який передбачає суворішу санкцію у випадках, коли така невідповідність перевищує 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Змінено й караність відповідних діянь: виключено можливість призначення покарання у виді позбавлення волі, натомість у випадках умисного внесення до декларації завідомо недостовірних відомостей, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, передбачено можливість застосування покарання у виді обмеження волі на строк до двох років і збільшено розмір штрафу, який у цьому разі може бути призначено в розмірі від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [62].

Крім цього, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 4 грудня 2020 року внесено зміни до примітки до ст. 172-6 КУпАП. Уточнено суб'єктів цього правопорушення (з огляду на положення ст. 3 та 45 Закону України «Про запобігання корупції»), а також дозволено накладати адміністративні стягнення за цією статтею в разі, коли відомості в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відрізнятимуться від достовірних на суму «від 100 до 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб», а не «від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб», як зазначено в чинній редакції.

Проте Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо

вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 29 червня 2021 року № 1576-IX внесено такі зміни до КК України: зменшено граничний розмір невідповідність задекларованих відомостей достовірним: 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб на 2000 [66].

Ефективність боротьби з корупцією в державі залежить не тільки від удосконалення антикорупційного законодавства шляхом внесення змін, доповнень чи прийняття нових нормативно-правових актів, а й від злагодженої діяльності та взаємодії уповноважених суб'єктів з попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до їх підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Попри те, що механізм декларування є достатньо прозорим, перед контролюючими органами постала ще й інша проблема – перевірка достовірності поданих даних під час розслідування декларування недостовірної інформації з метою встановлення обставин зазначеного кримінального правопорушення.

Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює первинний контроль за своєчасністю подання, правильністю та повнотою заповнення, а також достовірністю задекларованих відомостей. Здебільшого саме воно формує доказову базу для подальшого розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України.

Так, протягом 2020 року головним завданням НАЗК за зазначеним вище напрямком став перехід від фіксації невеликих помилок у деклараціях до виявлення реальних порушень. Саме тому за результатами проведення повних перевірок 443 декларацій НАЗК виявило низку фактів недостовірного декларування на загальну суму 497 млн гривень. У 97 деклараціях містилися ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-1 КК України, та направлено матеріали правоохоронцям.

Результати перевірок 35 декларацій засвідчили наявність ознак адміністративного порушення, передбаченого ч. 4 ст. 172-6 КУпАП, тобто подання у декларації завідомо недостовірних відомостей, що відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб [23, с. 22].

Одним із ключових досягнень НАЗК за 2021 рік є те, що станом на кінець звітнього року було завершено перевірку 1076 декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування та виявлено недостовірні відомості на суму понад 1,2 млрд гривень.

Станом на 31 грудня 2021 року Управлінням проведення повних перевірок та Управлінням проведення обов'язкових повних перевірок було розпочато перевірку 1256 декларацій, з яких 1043 перевірки було завершено до кінця року. У кожній третій декларації було виявлено порушення, які передбачають кримінальну або адміністративну відповідальність. Так, за результатами завершених повних перевірок декларацій:

- у 170 деклараціях виявлені недостовірні відомості, які відрізняються від достовірних на суму від 100 до 500 прожиткових мінімумів працездатних осіб, встановлених на дату подання декларації (підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 172-6 КУпАП);

- у 122 деклараціях виявлені недостовірні відомості, які відрізняються від достовірних на суму понад 500 прожиткових мінімумів працездатних осіб, встановлених на дату подання декларації (підпадають під ознаки кримінального корупційного правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України);

- у 11 деклараціях виявило ознаки необґрунтованих активів;

- у 1 декларації виявлені ознаки незаконного збагачення, що утворюють об'єктивну сторону кримінального корупційного правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України;

- у 15 деклараціях виявило порушення вимог та обмежень, встановлених антикорупційним законодавством [24, с. 20–21].

Проаналізувавши вказані вище звіти діяльності НАЗК за 2020 та 2021 роки, можна з впевненістю зазначити, що дієвість роботи цього органу, особливо в здійсненні контролю за новим порядком – шляхом проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вражає в порівнянні 2021 року з 2020 роком. Однак не все так бездоганно, як може здатися на перший погляд.

Складовими антикорупційного механізму стали: Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» із створеним відповідним інститутом службової особи – підрозділом детективів НАБУ та встановлена кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації.

Сутність зазначеного полягає у діяльності службової особи підрозділу детективів НАБУ по попередженню, виявленню, припиненню, розслідуванню та розкриттю корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобіганні вчиненню нових. Завданням службової особи підрозділу детективів НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці. Це безперечно можна визнати новим інструментом протидії різноманітним формам незаконного збагачення вищезазначених осіб [98, с. 483].

Детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування декларування недостовірної інформації відповідно до положень ст. 216 КПК України, якщо наявна принаймні одна з таких умов:

- 1) його вчинила особа, визначена в п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України;
- 2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинений службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у

статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків) [39].

В інших випадках кримінальне правопорушення, передбачене ст. 366-2 КК України, підслідне слідчим ДБР або Національної поліції України (залежно від суб'єкта):

– вчинене особою, визначеною в п. 1, 2 ч. 4 ст. 216 КПК України, – досудове розслідування відповідних кримінальних проваджень здійснюють слідчі ДБР;

– в інших випадках – органів Національної поліції України.

Доказування в межах кримінального провадження, слушно стверджує О. В. Пчеліна, здійснюють шляхом доказування низки обставин, які сукупно дають змогу: встановити як наявність кримінального караного суспільно небезпечного діяння, так і наявність в ознаках вчиненого діяння складу кримінального правопорушення; обрати вид і міру покарання; забезпечити відшкодування збитків, завданих злочином, та інших затрат, які пов'язані з провадженням досудового розслідування; поновити порушені кримінальним протиправним діянням права постраждалих осіб; попередити вчинення інших кримінальних правопорушень [78, с. 187].

Обставинами, що підлягають доказуванню, можна вважати систематизовані на основі норм кримінального та кримінального процесуального права фактичні дані, які як включені в предмет доказування, так і виходять за його межі, невстановлення яких виключає повне та всебічне дослідження предмета доказування, оскільки це є необхідним для реалізації завдань кримінального провадження [35, с. 302].

Згідно зі ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

б) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або під шукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [78].

Зміст цієї норми відображає обставини, що вказують на наявність або відсутність у діянні кримінального проступку, які впливають на визначення міри покарання, звільнення від кримінальної відповідальності або є підставами для закриття кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1, 3 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції», відомості в декларації – це відомості, що включають до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (персональні дані особи: прізвище, ім'я, по батькові, реєстраційний номер

облікової картки платника податків тощо; інформація щодо її майнового становища: об'єкти нерухомості, незавершеного будівництва, цінне рухоме майно тощо) [68]. Ці відомості слід вважати недостовірними, якщо вони не відповідають дійсності.

Наприклад, декларант:

1) навів у декларації відомості не про всі об'єкти нерухомості, які йому належать та членам його сім'ї на праві приватної власності або знаходяться в них в оренді чи на іншому праві користування;

2) не зазначив цінне рухоме майно за відомої достовірної його вартості, яка може бути підтверджена (будь-які матеріальні об'єкти (речі), які можуть бути переміщені без заподіяння їм шкоди (ювелірні вироби, персональні або домашні електронні пристрої, одяг, антикваріат, твори мистецтва, меблі, зброя, тварини тощо));

3) навів неправильні дані щодо дати набуття цінних паперів у власність чи їх номінальної вартості або кількості;

4) не відобразив нематеріальні активи, що йому належать або членам його сім'ї;

5) перелічив не всі подарунки, що отримав протягом звітного періоду від однієї особи (групи осіб), вартість яких сукупно перевищує 5 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року, а також подарунки у формі, іншій ніж грошові кошти (наприклад, рухоме майно, транспортні засоби, нерухомість тощо), причому вартість одного подарунка перевищує 5 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року тощо.

Одні й ті самі відомості можуть бути вказані в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, декілька разів. Відповідно до вимог ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції», якщо зареєстрованим і фактичним місцем проживання особи є об'єкт нерухомості, що належить їй на праві власності, інформацію про цей об'єкт має бути відображено в декларації тричі:

- як зареєстроване місце проживання декларанта;
- як місце його фактичного проживання;
- як об'єкт нерухомості, що належить декларанту на праві власності.

Національне агентство з питань запобігання корупції в разі виявлення ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, проводить попередній аналіз достовірності задекларованої інформації: збирає відповідні докази (оформлює у вигляді рішення про результати здійснення повної перевірки декларації, посилаючись на матеріали, які стали підставою для такого висновку, а також додає пояснення суб'єкта декларування), передає їх спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції. За таких умов детективу (слідчому) необхідно перевірити отриману інформацію та заповнити можливі прогалини.

Однак це не є перешкодою для будь-якої особи здійснювати самостійно перевірку в межах відкритої, публічної та доступної їй інформації, а також повідомляти про виявлені порушення правоохоронні органи. Єдине ускладнення – на початковому етапі досудового розслідування зазначене позначається на обсягу отриманої детективом (слідчим) інформації, яку ще необхідно перевірити, через широке коло заявників.

У разі отримання інформації про вчинене кримінальне правопорушення, передбачене ст. 366-2 КК України, з інших джерел, детективу (слідчому) насамперед слід отримати предмет кримінального правопорушення, а саме: декларацію, до якої, можливо, внесено недостовірні дані.

На початковому етапі досудового розслідування детектив (слідчий) збирає такі матеріали, які згодом можуть стати доказами в кримінальному провадженні:

- роздрукована декларація особи;
- відомості щодо її подання;
- висновки НАЗК щодо її достовірності, попередні декларації (якщо такі подавалися);
- інші використовувані агентством документи.

Водночас детектив (слідчий) може провести початкову перевірку даних декларації на відповідність інформації, зазначеній у державних реєстрах, що має матеріальне підґрунтя та може стати документальною базою розслідуваного кримінального правопорушення.

На наш погляд, запит до утримувачів відповідних реєстрів є швидшим способом отримання необхідної інформації та документів, проте він юридично не досконалий. Якщо спроба отримати відомості в такий спосіб буде невдалою, слідчий за погодженням із прокурором може звернутися до слідчого судді для отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей та документів.

Частина 1 ст. 94 КПК України закріплює, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Водночас ч. 1 ст. 89 цього Кодексу передбачає, що саме суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення [78]. Тобто ті докази, які оцінюють правоохоронні органи на етапі досудового розслідування, не є остаточно допустимими під час вирішення справи в судовому провадженні та під час ухвалення судового рішення.

З огляду на це, саме суд відіграє вирішальну роль у визначенні допустимості доказу, ухвалює відповідне рішення на підставі оцінки допустимості, достовірності, достатності й належності доказів, які надали йому сторони на підтвердження своїх правових позицій. У цій площині суд має брати до уваги загальновизнані в доктрині кримінального процесу критерії допустимості доказів, а саме:

- 1) дотримання процесуальної форми отриманих доказів;
- 2) збирання доказів належним суб'єктом кримінального процесу;
- 3) належне джерело отримання доказів;

4) належний спосіб отримання доказів [20, с. 152].

Загалом, нами було розглянуто усі 96 судових вироків, які винесені суддями за ст. 366-1 КК України, з них 91 вирок – судів загальної юрисдикції та 5 вироків – Вищого антикорупційного суду України.

Якщо на вирок першої інстанції було подано апеляцію і прийнято рішення, то ми враховували його як одне кінцеве рішення.

Тому зі 96 судових рішень (100 %), 16 – виправдувальні вирoki (16,67 %), 80 – обвинувальні (враховуючи угоди про визнання винуватості) (83,33 %).

Отже, правоохоронні органи на етапі досудового розслідування доводили факт того, що обвинувачена є суб'єктом декларування, тобто і суб'єктом злочину за ст. 366-1 КК України; з п. 5 до п. 7 органи досудового розслідування доводили факт ознайомлення обвинуваченої з вимогами Закону України «Про запобігання корупції» та необхідністю подавати декларації у встановлений термін, хоча цей факт можна було й не доводити, адже згідно зі ст. 68 Конституції України незнання законів не звільняє її від юридичної відповідальності, тобто під час призначення на посаду обвинувачена вже повинна володіти цією інформацією; п. 8 встановлює факт, який засвідчує настання моменту, коли особа зобов'язана була виконати свій обов'язок, що передбачений законодавством, шляхом подання декларації; п. 9 відображає те, що декларацію все ж таки подано, хоча злочин вже вчинено, але це демонструє, що обвинувачена особа зрозуміла свою провину та намагається виправитися; п. 10 відображає те, що обвинувачена через свою неухважність вчинила злочин [91, с. 379–380].

Не можна оминати увагою і вирок Вищого антикорупційного суду України від 30 жовтня 2019 року (справа № 760/4297/18). За матеріалами справи особа як суддя (обвинувачена № 4) не подала у визначений законодавством час декларацію за 2015-й, 2016-й та 2017 роки роботи, крім того, 2018 року не подала декларацію перед звільненням, а 2019 року – після звільнення. Після таких дій НАЗК щоразу направляло на адресу обвинуваченої

№ 4 повідомлення про необхідність подання декларації, однак вона її так і не надсилала у визначений законодавством спосіб [13].

Загалом з 2017 до 2023 року ми проаналізували близько 200 рішень національних судів України, з них 150 ухвал, постанов і рішень і 50 вироків (додаток А).

Слід зауважити, що з проаналізованих рішень:

а) у трьох об'єктивна сторона виражалася в поданні недостовірних відомостей у декларації (3 % від загальної кількості проаналізованих);

б) у 22 рішеннях доведено, що обвинувачені під підпис ознайомилися з вимогами подання декларації за місцем роботи, але не подали її (не включаючи усні повідомлення: на нарадах, особисто чи в телефонному режимі) (22 % від загальної кількості проаналізованих);

с) у 13 рішеннях доведено, що обвинувачені отримали електронний цифровий підпис, але все одно не подали декларацію (13 % від загальної кількості проаналізованих);

д) у 100 рішеннях доведено, що обвинувачені мали всі необхідні умови й технічну можливість подати декларацію (100 % від загальної кількості проаналізованих).

Показники у п. (б) та (с) відображають вищу ймовірність доведеності органами досудового розслідування умислу особи на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-1 КК України [91, с. 381].

Ми поділяємо думку А. М. Черенкова, що під час розслідування декларування недостовірної інформації проблеми пов'язані зі:

– складністю процесу доказування умислу особи на вчинення кримінального правопорушення. Навіть після впровадження системи подання та оприлюднення декларацій умисний характер діяння суб'єкта кримінального правопорушення залишився складно доказовим фактом, оскільки завжди є можливість у певний термін заявити про помилку. Також наявна можливість оскаржити і власне факт перебування майна в користуванні або власності особи;

– неможливістю проведення та використання результатів НСРД під час розслідування цього злочину, оскільки він належить до категорії нетяжких;

– неоднозначністю наукового тлумачення термінології, яку застосовують під час кваліфікації кримінального правопорушення (чи є електронна декларація офіційним документом? Поняття офіційного документа закріплено в ст. 358 КК України, але не зрозуміло, чи належить до нього електронна декларація);

– роз'ясненням НАЗК, зокрема правовою позицією щодо висновків за результатами повної перевірки декларацій;

– відмовою слідчих суддів розглядати клопотання, якщо провадження стосується народних депутатів;

– наявністю складнощів фактичного підтвердження належності майна фігуранту, який його приховує, оформляючи на підставних осіб.

Посилену увагу уповноважені органи мають спрямовувати не лише на питання законності придбання (отримання) майна особою, а й на питання його утримання. Адже часто підконтрольні суб'єкти шляхом прямого порушення закону (зловживань) чи обходу закону (договір дарування, отримання спадку) «маскують» факт придбання майна. Водночас приховати фактичне утримання такого майна значно складніше. На практиці доволі складно відмежувати недостовірність від звичайної описки чи арифметичної помилки в антикорупційній декларації, що своєю чергою може стати підґрунтям для зловживань з боку органів фіскального контролю, антикорупційного запобігання та досудового розслідування, неминуче призведе до порушення прав громадян;

– складністю підтвердження факту, що декларація та зазначені в ній відомості подані безпосередньо й особисто декларантом, а не іншою особою;

– браком відомостей у національних базах даних про доходи громадян (Державна фіскальна служба України надає відомості з 1998 року).

Неврегульованим є питання оцінки майна декларанта. Адже це буде безпосередньо впливати на питання кваліфікації та відмежування від адміністративного правопорушення. Опис заборонених дій щодо

недостовірного декларування та бездіяльності у вигляді умисного неподання декларації створює можливість для певних зловживань, оскільки на практиці неможливо уникнути «оцінки на власний розсуд» з боку правоохоронних органів та/або суду, а також відмежувати поняття «завідомо неправдиві» відомості від банальної арифметичної помилки в тексті декларації чи ненавмисної «неуважності» суб'єкта декларування;

– невиконанням запитів про міжнародно-правову допомогу через невстановлення криміналізації цих дій в інших країнах;

– реєстрацією нерухомого й рухомого майна на офшорні компанії за кордоном;

– неможливістю здобуття відомостей у деяких банках за кордоном (наприклад, у швейцарських банках) через національний захист такої інформації;

– проблемами отримання інформації щодо володільців банківських комірок (в Україні понад 150 банків, і спершу необхідно отримати через тимчасовий доступ інформацію про всіх володільців, а вже потім вирішувати питання про обшук комірки);

– наявністю певної неузгодженості в законодавстві щодо необхідності декларування майна юридичної особи, бенефіціарним власником якого є суб'єкт декларування, яким суб'єкт декларування фактично користується [124, с. 29–31].

Своєю чергою Є. В. Бондаренко виявив такі проблеми, що стосуються проведення досудового розслідування та доказування в кримінальних провадженнях, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації:

1) розмежування кримінальної й адміністративної відповідальності – у кваліфікації порушення вимог фінансового контролю;

2) брак сформованої судової практики;

3) необхідність доведення прямого умислу на внесення недостовірних відомостей до е-декларації або неподання декларації;

4) доведення фактичної наявності ведення державним службовцем спільного господарства з іншою особою (цивільною дружиною або чоловіком),

яка за звітні періоди набула у власність майно (нерухомість, земельні ділянки, транспортні засоби тощо) за відсутності офіційного доходу в необхідному розмірі для здійснення таких придбань [8, с. 34–35].

На практиці, зауважує А. А. Вознюк, під час розслідування декларування недостовірної інформації постають проблеми, пов'язані з недосконалістю законодавства, неефективною роботою системи органів кримінальної юстиції, а також іншими складнощами розслідування цього кримінального правопорушення, а саме:

1) позиція НАЗК, згідно з якою об'єкти декларування (наприклад, нерухомість, цінне рухоме майно, транспортні засоби тощо) декларують відповідно до їх наявності станом на останній день звітного періоду;

2) неможливість проведення СРД;

3) невстановлення відповідальності за незаконне збагачення, що надає можливість декларувати незаконні активи, надаючи їм у такий спосіб легальної форми;

4) оцінка в певних випадках подання особою декларації після початку кримінального провадження як дійового каяття або зміни обстановки, подальше звільнення від кримінальної відповідальності;

5) притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин переважно суб'єктів декларування, що є службовими особами найнижчого рівня (поліцейських, голів сільських, селищних, міських, районних рад), уникнення відповідальності службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище і фігурують у низці медіаскандалів (це, зокрема, народні депутати, міністри, керівники правоохоронних органів, їх заступники, судді);

6) надзвичайно низький рівень взаємодії НАЗК з НАБУ та Національною поліцією України у виявленні й розслідуванні декларування недостовірної інформації;

7) складнощі доказування умислу на подання недостовірної інформації до електронної декларації [14, с. 109–113].

Слушною є думка А. В. Мовчан, що діяльність спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції має низку проблем, пов'язаних з браком якісної законодавчої бази, зокрема, нерозробленням системних підходів стосовно діяльності суб'єктів протидії корупції та їх взаємодії з громадянським суспільством у цій сфері, несформованістю концептуального бачення організаційно-правового забезпечення протидії корупції. Показові затримання прокурорів, суддів, чиновників так і не дійшли до реальних судових вироків, а оприлюднення декларацій із сотнями тисяч і мільйонами доларів готівки, десятками квартир, будинками, земельними ділянками, елітними автомобілями, іншими цінностями спричинило безліч запитань не лише в наших громадян, а й у західних партнерів [46, с. 113].

Отже, для розв'язання нагальних проблем у розслідуванні декларування недостовірної інформації слід окреслити такі шляхи:

- а) максимальна деталізація об'єктів декларування в законі;
- б) узгодження з чинним законодавством роз'яснення НАЗК та його діяльності;
- в) надання повного віддаленого доступу до реєстру декларацій НАЗК;
- г) удосконалення повноважень НАЗК;
- д) введення загального подання декларацій для всіх громадян;
- е) спрощення процедури збору інформації та доказів для органів, уповноважених здійснювати досудове розслідування цього кримінального правопорушення (внести зміни до ч. 2 ст. 246 КПК України й передбачити можливість проведення НСРД).

За результатами проведеного нами анкетування з актуальних питань, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), перед респондентами під час досудового розслідування декларування недостовірної інформації постають такі складнощі: нетривалі строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації, які суттєво обмежують можливості детективів НАБУ щодо проведення досудового розслідування та притягнення до кримінальної

відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (52 % опитаних); щодо встановлення достовірності/недостовірності відомостей про майно, активи (44 % опитаних), а також факту проживання однією сім'єю декларанта та ведення спільного побуту (43 % опитаних). Також респонденти повідомили про потребу застосування заходів міжнародної правової допомоги для отримання відомостей про майно й активи декларанта з інших країн (34 % опитаних), складність оцінювання цивільно-правових та інших видів договорів щодо набуття та відчуження майна й активів (30 % опитаних), а також отримання відомостей/пояснень від декларанта щодо вартості майна, яке було задеклароване (21 % опитаних). Незначна частина респондентів постала перед проблемою надання правильної кваліфікації діям особи під час розслідування декларування недостовірної інформації (8 % опитаних), розслідування суміжних кримінальних правопорушень, у межах яких фігурантом є одна й та сама особа (7 % опитаних), доведення умисної форми вини (1 % опитаних).

Крім цього, більшість респондентів зазначають, що складнощі постають під час встановлення предмета й меж доказування декларування недостовірної інформації (встановлення фактів об'єктивної дійсності, необхідних для вирішення справи по суті) (63 % опитаних), решта складнощів не мала (29 % опитаних).

78 % респондентів засвідчили наявність специфіки розслідування декларування недостовірної інформації залежно від суб'єкта декларування (народний депутат України, суддя Конституційного Суду України, суддя Верховного Суду, міністр). Специфіка досудового розслідування здебільшого полягає в активній протидії розслідуванню, зокрема шляхом побудови лінії захисту із затягуванням строків розслідування (62 % опитаних), неможливості проведення всіх передбачених нормами КПК України негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки ст. 366-2 КК України підпадає під категорію кримінальних проступків (48 % опитаних). Також респонденти зазначають про відсутність правових механізмів впливу на поведінку учасників кримінального

процесу (31 % опитаних), особливий порядок застосування негласних слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб (народні депутати України, судді тощо) (23 % опитаних) й отримання від НАЗК неповної інформації про факт вчинення декларування недостовірної інформації (14 % респондентів) (додаток А).

Згідно з міжнародними принципами боротьби з корупцією, мета декларування не полягає у виявленні доходів, витрат і майна чиновників (тобто контролю за їх майном), а пов'язана саме з виявленням конфлікту їх інтересів, який може призвести до корупції.

На національному рівні декларування введено переважно для виконання двох основних завдань:

- 1) виявлення «індикатора корупції» – фактів, що свідчать про можливе вчинення посадовою особою корупційного правопорушення;
- 2) виявлення конфлікту інтересів за обставин, коли особисті інтереси посадової особи можуть призвести до необ'єктивного виконання ним службових обов'язків.

З огляду на міжнародну позицію, важливою підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності є наявність у діях умислу на приховання під час декларування «індикатора корупції» та/або конфлікту інтересів посадової особи. Умисний характер вчиненого діяння має обов'язково бути підтверджений, що може полягати в наявності відповідного корисливого або іншого особистого інтересу особи чи інтересу третіх осіб, яким суб'єкт правопорушення мав керуватися під час вчинення кримінального правопорушення.

У декларації вказують дані, які надають декларанту члени його сім'ї, що можуть повідомити й недостовірну інформацію (вони не є суб'єктами декларування, тому за невиконання правил заповнення декларації не будуть притягнуті до жодної з видів юридичної відповідальності). З цього випливає, що суб'єкт декларування може бути притягнутий до кримінальної

відповідальності за внесення «завідомо недостовірних відомостей», не вважаючи їх такими.

У судовій та правоохоронній системі України загальновідомим є факт застосування презумпції невинуватості. Обов'язок доказування умислу декларанта на внесення завідомо неправдивих відомостей покладено на осіб, уповноважених здійснювати досудове розслідування. Проте доцільніше обов'язок доведення власної правоти й невинуватості покласти власне на декларанта, який законними методами доводив би, що не мав умислу на внесення завідомо неправдивих відомостей до е-декларації.

На нашу думку, у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, недостовірною інформацією необхідно вважати розбіжності доходів і витрат суб'єкта декларування (наприклад, достатність офіційно отриманих доходів для придбання та/або утримання майна; неправдиві відомості щодо наявності та/або доходів від нерухомого майна, рухомого майна, корпоративних прав, нематеріальних активів, будь-яких інших доходів) [92, с. 299].

Підсумовуючи, зазначимо, що розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, має певні особливості: специфіку, проблеми й недоліки. Однак щодо процесу доказування обставин кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, виокремимо такі його етапи (елементи): крім загальних (*збирання, перевірка та оцінка доказів*), ще й спеціальний – логічна вибудова зв'язків між усіма отриманими доказами з належною формою (відповідно до чинного законодавства) їх закріплення.

Суб'єкт правозастосування під час кримінально-правової кваліфікації декларування недостовірної інформації повинен повно та всебічно проаналізувати фактичні обставини кримінального провадження, встановити в діянні особи всі необхідні ознаки складу кримінального правопорушення, надати їм належну правову оцінку та, за наявності достатніх підстав, прийняти

процесуальне рішення відповідно до вимог чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства.

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що найсуттєвішими обставинами, які підлягають доказуванню під час розслідування декларування недостовірної інформації, є винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета його вчинення; а також власне подія кримінального правопорушення. Водночас не можна віднести до суттєвих обставин, що підлягають доказуванню, місце вчинення кримінального правопорушення, оскільки для досліджуваної категорії кримінальних правопорушень ця обставина не впливає на його склад і призначення покарання.

1.2. Нормативно-правове регулювання процесу доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, та його генеза

Упродовж останнього десятиліття в Україні ситуація з корупцією лише ускладнювалася, а динаміка зростання рівня поширення цього негативного явища не давала змоги зробити оптимістичні прогнози. Зазначене спричинено безсистемністю та недосконалістю нормативно-правового регулювання, несформованістю комплексного підходу до боротьби з виявами корупції. Крім того, це явище настільки вкоренилося у свідомості українців, що життя без корупції вже складно уявити.

Отже, перед законодавцем у межах правового поля постало завдання негайного реагувати, застосовуючи рішучі та жорсткі заходи.

На законодавчому рівні першою спробою на шляху до викорінення цього негативного явища стала ратифікація Україною низки міжнародно-правових договорів.

Зокрема, наша держава приєдналася до міжнародного антикорупційного руху, ратифікувавши низку міжнародно-правових документів і розробивши на їхній основі національне антикорупційне законодавство. Найнагальнішою громадянське суспільство визнало саме антикорупційну реформу, спрямовану на узгодження антикорупційного законодавства з міжнародними, зокрема європейськими, стандартами.

Прийняття 15 грудня 1975 року резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3514 (XXX) можна вважати початком розвитку міжнародно-правового регулювання у сфері боротьби з корупцією. Зазначений документ закликав уряди всіх країн на національному рівні вжити необхідних заходів щодо запобігання та протидії корупції, які вони вважатимуть доцільними, передусім законодавчі.

Визначені резолюцією завдання уточнено й деталізовано в різних документах, прийнятих у межах ООН. Зокрема:

- резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Боротьба з корупцією» від 12 грудня 1996 року (A/RES/51/59);
- Декларація ООН «Про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» (1996);
- Керівні принципи для ефективного виконання Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1989);
- Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996), що містить рекомендації, дотримання яких державними посадовими особами необхідне для належного виконання ними службових обов'язків [131, с. 90].

Зазначені документи мають рекомендаційне спрямування, однак вони відіграли ключову роль у підготовці міжнародно-правових актів, які закріпили міжнародні стандарти запобігання та протидії корупції. Нині Україна є учасницею низки міжнародних договорів і конвенцій, що є обов'язковими.

Найважливішим документом світового масштабу у сфері протидії корупції слід вважати Конвенцію ООН проти корупції (Конвенція), прийняту в жовтні 2003 року на 58 сесії Генеральної Асамблеї ООН [31]. Ця Конвенція

встановила вектори розвитку (адаптації) національного законодавства та визначила фундаментальні засади антикорупційної політики держав – учасниць цього міжнародного договору. Стаття 5 Конвенції окреслила комплекс базових заходів для держав-учасниць, спрямованих на запобігання корупції.

Також норми цієї Конвенції передбачають створення спеціального органу (органів), діяльність якого (яких) спрямована на запобігання і протидію корупції, активну участь громадськості у сфері запобігання корупції, розроблення кодексів поведінки службовців, зміцнення незалежності судової влади, закріплення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та окреслення корупційних злочинів, встановлення відповідальності юридичних осіб.

У боротьбі з корупцією найважливішими кроками Ради Європи слід вважати розроблення сучасних антикорупційних стандартів, європейських антикорупційних конвенцій, створення спеціалізованого контрольного органу за дотриманням антикорупційних стандартів у державах – членах Ради Європи – Групи держав проти корупції (GRECO).

У квітні 2011 року відбувся візит експертів GRECO в Україну в межах Третього раунду оцінювання нашої держави. Експерти вивчили ситуацію щодо імплементації в українське законодавство положень Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Додаткового протоколу до неї, а також висловили низку суттєвих зауважень щодо українського кримінального законодавства, яке встановлює відповідальність за вчинення корупційних діянь [87, с. 119].

У сфері запобігання та протидії корупції Україна тісно співпрацює з Організацією економічного та соціального розвитку – міжнародною організацією, що об'єднує нині вже 37 країн, більшість з яких є країнами з високим рівнем доходів громадян і високим індексом людського розвитку.

У зв'язку з необхідністю узгодження положень національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері запобігання та протидії корупції, а також на виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань, у нашій державі прийнято низку надзвичайно важливих законів у цій сфері:

1) щодо криміналізації всіх виявів корупційних діянь 2013 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [65];

2) щодо запровадження дієвого механізму конфіскації майна та доходів, отриманих від корупційних діянь, 2013 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [67];

3) щодо встановлення відповідальності юридичних осіб за злочини 2013 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [61];

4) щодо створення ефективної антикорупційної спеціалізації в правоохоронній системі шляхом створення автономного спеціалізованого органу з антикорупційних розслідувань 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» [72];

5) щодо комплексного реформування системи запобігання корупції відповідно до міжнародних стандартів й успішних практик іноземних держав 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про запобігання корупції» [68].

У частині фінансового контролю Закон України «Про запобігання корупції» набрав чинності 1 вересня 2016 року – з моменту початку роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, тобто запровадження електронного декларування.

Важливим інструментом для запобігання корупції є декларування доходів (і видатків) службових осіб, виявлення незаконного їх збагачення та конфлікту інтересів. У більшості країн, які запровадили електронне декларування, декларації є публічними, що підвищує їх антикорупційну цінність через громадський доступ до них.

На виконання Закону України «Про запобігання корупції» та з метою забезпечення ефективного функціонування електронного декларування в Україні НАЗК прийняло такі нормативно-правові акти:

– рішення Національного агентства «Про початок роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 10 червня 2016 року № 2, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 15 липня 2016 року за № 958/29088, яким визначено систему подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [73];

– рішення Національного агентства «Про функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 10 червня 2016 року № 3, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 15 липня 2016 року за № 959/29089, яким затверджено:

1) порядок формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) форму декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

3) форму повідомлення про суттєві зміни в майновому становищі суб'єкта декларування [75].

Проте згодом рішення НАЗК «Про функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 10 червня 2016 року № 3 втратило чинність на

підставі наказу НАЗК, яким затверджено Порядок формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, від 23 липня 2021 року № 448/21. Цей Порядок визначає процедуру формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [71].

Після набрання чинності Законом України «Про запобігання корупції» відповідальність за порушення вимог фінансового контролю вперше диференційовано на кримінальну й адміністративну.

Адміністративними правопорушеннями було визначено: несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, із санкцією у виді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни в майновому становищі із санкцією у виді штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі їх вчинення особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, було передбачено суворішу санкцію – накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік [68]. Також відбулася певна зміна статусу цих правопорушень, а саме: вони йменуються не корупційними, як було раніше, а правопорушеннями, пов'язаними з корупцією.

Своєю чергою КК України доповнено ст. 366-1 «Декларування недостовірної інформації», яка передбачала кримінальну відповідальність за будь-яке, незалежно від розміру невідповідності, подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування,

передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», а так само за умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації.

Після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році», поданого Президентом України, законодавець диференціював відповідальність за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, на дисциплінарну, адміністративну та кримінальну. Зокрема, якщо подані в декларації відомості стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, відрізняються від достовірних на суму понад 250 мінімальних заробітних плат – це кримінальне правопорушення; якщо ж подані відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 мінімальних заробітних плат – адміністративне, передбачене доповненою ч. 4 ст. 172-6 КУпАП; у разі невідповідності, що не перевищує 100 мінімальних заробітних плат, – дисциплінарне правопорушення, згідно зі ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» [64].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів» від 6 грудня 2016 року (набрав чинності 1 липня 2017 року) у примітках ст. 172-6 КУпАП і ст. 366-1 КК України розрахункову одиницю «розмір мінімальної заробітної плати» було змінено на «прожитковий мінімум для працездатних осіб» [60].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» від 2 жовтня 2019 року (набрав чинності 18 жовтня 2019 року) кримінальні правопорушення, передбачені ст. 366 КК України, згідно з приміткою ст. 45 КК України, стали належати до корупційних [63].

Таке доповнення КК України, зауважив Д. М. Міський, суттєво посилює кримінальну відповідальність, а також погіршило становище осіб, які вчинили

аналізовані кримінальні правопорушення. Адже особа, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення, не може бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку зі зміною обстановки, а також у зв'язку з передачею на поруки (перші дві підстави надзвичайно активно застосовували у випадках кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-1 КК України); такій особі не може бути призначено м'якше покарання, ніж передбачене законом (ст. 69 КК України); така особа не може бути звільнена від покарання (ч. 4 ст. 74 КК України), а також від його відбування з випробуванням (ст. ст. 75, 79 КК України); особи, визнані винними у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, вироки стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироки стосовно яких набрали законної сили, – не можуть бути повністю звільнені від відбування покарання за законом про амністію (ст. 86 КК України); особи, засуджені за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, не можуть бути повністю звільнені від відбування покарання в порядку помилування; не допускається зняття судимості таких осіб (ст. 91 КК України) [44, с. 40–41].

Конституційний Суд України 27 жовтня 2020 року, розглядаючи справу за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України, визнав положення ст. 366-1 КК України такими, що не відповідають Конституції України.

Своє рішення Суд обґрунтував із двох позицій:

по-перше, зазначено, що «встановлення кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання суб'єктом декларування декларації є надмірним покаранням за вчинення цих правопорушень. Негативні наслідки, яких зазнає особа, притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів,

передбачених ст. 366-1 КК України, непропорційні шкоді, яка настала або могла настати в разі вчинення відповідних діянь»;

по-друге, вказано на висновок, що використання юридичних конструкцій, у яких немає чіткого переліку законів, унеможлиблює однозначне встановлення кола суб'єктів злочину, а відсильні норми унеможлиблюють встановлення кола їх адресатів, унаслідок чого до відповідальності за умисне неподання декларації може бути притягнуто осіб, які не можуть бути учасниками правовідносин з декларування, а тому свідомо не виконали такого обов'язку. Це, на думку Суду, не узгоджується з поняттям правової держави та принципом верховенства права, закріпленим у ч. 1 ст. 8 Конституції України, зокрема такими його елементами, як юридична визначеність і передбачуваність закону [84].

Фактично це рішення призвело до закриття кримінального провадження в усіх справах, пов'язаних з декларуванням недостовірних відомостей про майно та неподанням декларації, які на той час знаходилися на розгляді. Залишилася лише адміністративна відповідальність, пов'язана з декларуванням недостовірних відомостей про майно й неподанням декларації.

Венеційська комісія розкритикувала рішення № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року у своєму висновку від грудня 2020 року. Комісія, зокрема, зазначила, що Конституційний Суд України не дотримувався власних процедур і що деякі судді Конституційного Суду України, можливо, перебували в конфлікті інтересів, оскільки було виявлено невідповідності у їхніх деклараціях, тож справи було передано до НАЗК для подальшого розслідування. Щодо ст. 366-1 КК Венеційська комісія зазначила, що ця частина рішення № 13-р/2020 має недоліки в різних аспектах, Конституційний Суд України без належного обґрунтування втручався в повноваження Парламенту щодо визначення злочинів і встановлення відповідальності за них.

З іншого боку, попри ці недоліки, Венеційська комісія визнала, що законодавчий орган повинен поважати роль Конституційного Суду. Як наслідок, у своєму висновку Комісія рекомендує внести деякі законодавчі зміни до КК України. Однак Комісія акцентувала, що законодавчий орган, вносячи

такі зміни, має належно враховувати міжнародні зобов'язання України й не повинен перешкоджати боротьбі з корупцією. Найголовніше зауваження Комісії полягало в тому, що «рівень грошових штрафів та інших санкцій має бути достатньо високим, щоб діяти як стримувальний фактор і забезпечити покарання, яке пропорційне важливості, що має боротьба з корупцією в Україні. Санкція тюремного ув'язнення повинна зберігатися за найсерйозніші порушення» [101, с. 4].

Зі змісту цього рішення Конституційного Суду України випливає, що скасування юридичної сили ст. 366-1 КК України зводилося до виведення суддів як суб'єктів вчинення злочину щодо декларування недостовірної інформації, оскільки, на їхню думку, це порушує принцип їх незалежності.

У зв'язку з прийняттям такого рішення відбувся потужний удар по механізму протидії корупції в Україні, що призвело до часткової паралізації роботи НАЗК і нівелювання окремих інструментів електронного декларування. Постала необхідність врегулювати ситуацію в державі, тому активізувалася законопроектна робота.

У більшості законопроектів пропонували конструкції статті (статей), які максимально наближені, а в певних випадках тотожні ст. 366-1 КК України, яку було визнано неконституційною.

Наприклад, проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо криміналізації ухилення від декларування достовірної інформації особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування)» від 2 листопада 2020 року № 4301 (І. В. Геращенко та інші) передбачав лише зміну назви й номеру статті (пропонували ст. 366-2 «Ухилення від декларування достовірної інформації»).

У проекті Закону «Про відновлення дії окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» та Кримінального кодексу України» від 2 листопада 2020 року № 4304 (Д. О. Разумков та інші) обґрунтовано пропонувалося доцільність відновлення юридичної сили як окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», так і ст. 366-1 КК України.

Радикальні дії було закладено в проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо приведення його норм у відповідність до Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020» від 2 листопада 2020 року № 4307 (Ю. В. Тимошенко), у якому пропонували вивести суддів Конституційного Суду України з кола суб'єктів декларування, а отже, і суб'єктів кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення.

Проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з рішенням Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020» від 3 листопада 2020 року № 4310 (Д. А. Монастирський та інші) містив положення щодо зміни номера статті (пропонували ст. 366-2) і санкції (штраф був від 2500 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а пропонували від 3000 до 6000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; виключено позбавлення волі строком до 2 років).

У трьох законопроєктах («Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 27 листопада 2020 року № 4434, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та за неподання суб'єктом декларування декларації» від 30 листопада 2020 року № 4441 та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 3 грудня 2020 року № 4460-д (пропонували встановити кримінальну відповідальність за ті самі діяння в різних статтях (ст. 366-2, 366-3 КК України), підвищити поріг відповідальності за

декларування недостовірної інформації та змінити санкції (збільшити розмір штрафу й виключити позбавлення волі) [3].

Зрештою 4 грудня 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [62], що передбачав відновлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України) і неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366-3 КК України).

Однак нові санкції, передбачені за ці правопорушення, дістали критику як занадто м'які. У січні 2021 року Президент України В. О. Зеленський запропонував посилити відповідальність за неподання державними службовцями точних декларацій про майно та знизити поріг, який відокремлює справи середньої тяжкості від найбільш тяжких. Згідно із законопроектом, грошові штрафи буде збільшено, а найголовніше – покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років буде повернуто до КК України для категорії найбільш тяжких кримінальних правопорушень.

Конституційний Суд України стверджував, що скасована ст. 366-1 КК України встановлювала непропорційні санкції. Однак рішення № 13-р/2020 було настільки неточним, що давало законодавчому органу значну свободу у вирішенні питання пропорційності. Законопроект зберігає декриміналізацію певної категорії правопорушень (якщо порівнювати зі скасованою ст. 366-1), визначає міру покарання у вигляді позбавлення волі лише для найбільш тяжких кримінальних правопорушень. Отже, на думку Венеційської комісії, законопроект не суперечить рішенням Конституційного Суду України.

Законопроект вносить кілька інших, переважно технічних змін до тексту КУпАП та КК України. Зокрема, у ньому зазначено, що особа, яка вчинила правопорушення, передбачені ст. 366-2 та 366-3 КК України, не зможе

уникнути кримінальної відповідальності, посилаючись на «щире каяття». Після відновлення покарання у вигляді позбавлення волі як санкції за ці правопорушення строк давності буде продовжено до трьох років. Венеційська комісія схвально оцінила запропоновані зміни [68].

29 червня 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [66].

Отже, попри обов'язковість для України визначених міжнародними актами стандартів у сфері боротьби з корупцією, з боку органів державної влади нашої країни були лише окремі спроби боротьби з корупцією, що засвідчує недосконалість механізму подолання цього явища й неефективність застосовуваних методів. Водночас деяким державам вдалося мінімізувати рівень корупції шляхом запровадження комплексних заходів.

Зауважимо, що відповідальність за порушення вимог фінансового контролю в частині неподання відомостей або ж декларування недостовірних відомостей передбачало українське законодавство з 1995 року. До 2014 року це була адміністративна відповідальність, а з 1 вересня 2016 року – також і кримінальна. Цей доволі нетривалий період розвитку законодавства про відповідальність за декларування недостовірної інформації вирізняється значною динамічністю законодавчих змін. З одного боку, це засвідчує певні намагання віднайти оптимальну модель правового регулювання відповідних проблем, але з іншого – про непослідовність законодавця та відсутність подальшої реалізації закріплених у Законі положень. Зокрема, з причин недостатньої нормативної врегульованості притягнення осіб до відповідальності було неможливе аж до часу набрання 1 січня 2012 року чинності ст. 12 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від

7 квітня 2011 року, який вперше визначив форму декларації та перелік відомостей, що мають бути в ній зазначені.

З викладеного вище випливає, що норми, які передбачали та передбачають кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації постійно еволюціонували, ставали досконалішими. Проте результати наукових праць українських вчених і позиція Конституційного Суду України (принаймні частково) продемонстрували вразливі місця, які необхідно усувати.

Окремі думки чотирьох суддів Конституційного Суду ми не будемо повністю висвітлювати в роботі, хоча деякі з них ми коротко проаналізуємо.

Суддя Конституційного Суду України Сергій Головатий у своїй окремій думці наголосив, що установлення дієвих стримувальних санкцій за зазначення завідомо недостовірних відомостей у деклараціях є міжнародним стандартом і важливим елементом загальної системи декларування активів публічних осіб. Так, наприклад, Антикорупційна мережа ОЕСР для країн Східної Європи та Центральної Азії неодноразово рекомендувала Україні забезпечити ефективність санкцій за неподання або зазначення завідомо недостовірних відомостей у деклараціях. Запровадження дієвих санкцій для випадків установлення декларування недостовірної інформації було також однією з рекомендацій Україні під час виконання Плану дій з лібералізації візового режиму, схваленого на саміті Україна – Європейський Союз (22 листопада 2010 року, м. Брюссель, Королівство Бельгія). Продовжуючи свою думку, він зазначає, що стаття 366⁻¹ Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей або умисне неподання ним декларації. Отже, юридична конструкція цієї статті чітко вказує на те, що суб'єкт декларування нестиме відповідальність виключно за умови, якщо на момент подання декларації він знав про недостовірний характер внесених до неї відомостей [86].

В окремій думці судді Конституційного Суду України Василя Лемака можна виокремити його акцент на тому, що подання щорічної декларації й надалі залишається обов'язком осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, однак можливості перевірки достовірності декларованої інформації та притягнення осіб до кримінальної відповідальності за завідомо недостовірне декларування були істотно обмежені до нового законодавчого регулювання. Принципово не погоджуюся із запереченням ідеї криміналізації відповідного діяння, підтвердженням чому є досвід усього цивілізованого світу [51].

Слушною є окрема думка судді Конституційного Суду України Віктора Колісника, який підкреслив, що приймаючи Рішення щодо визнання статті 366¹ КК України такою, що не відповідає частині першій статті 8 Конституції України, Суд висловив власне суб'єктивне бачення, яке базується на припущенні, що «за своєю правовою природою подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання декларації хоч і свідчать про порушення вимог антикорупційного законодавства, однак такі діяння не здатні заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі в обсягах, необхідних для визнання їх суспільно небезпечними відповідно до вимог статті 11 КК України» [50].

Підсумовуючи, зазначимо, що влада, безумовно, здійснила ґрунтовну роботу та прийняла низку змін з відновлення кримінальної відповідальності за недостовірне декларування, змінивши форму вини. Однак, зважаючи на висновки Конституційного Суду України й судову практику, слід констатувати про фактичне закладення в законодавство нових положень, які є вразливими і можуть спричинити ускладнення під час розслідування кримінальних правопорушень та притягнення осіб, які їх вчинили, до юридичної відповідальності.

1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання діяльності суб'єктів доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації

Доволі різноманітним є світовий досвід в антикорупційній політиці. У кожній державі конкретні заходи, які використовують для боротьби з корупцією, залежать від різних факторів. На цьому процесі, зокрема, позначаються державне управління, рівень економічного розвитку країни та її політична культура. Водночас для більшості держав спільними є основоположні засади й методи протидії корупції.

Наша держава є учасницею низки антикорупційних програм, які створені на міжнародному рівні. Проте в Україні методи боротьби з корупцією є недостатньо ефективними, оскільки масштаб поширення цього явища не зменшується.

Більшість країн мають високу ефективність державної антикорупційної політики, що ґрунтується на засадах, серед яких слід виокремити сильну політичну волю вищого керівництва держави в протидії корупції.

Світовий досвід засвідчує, що жодні кроки протидії корупції не будуть ефективними, якщо не буде політичної волі на всіх рівнях влади. Наявність політичної волі зумовлює дієвість принципу: у боротьбі з корупцією недоторканих осіб не має. У протидію корупції задіяні не лише спеціалізовані антикорупційні органи, а й громадянське суспільство. В інших країнах організовано спеціальний контроль громадськості за системою органів державної влади. Інформація про антикорупційну діяльність у державі є прозорою, відкритою і доступною.

В Україні постійні запитання викликає декларування майна особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Відбувається внесення змін до чинного законодавства через постійне вдосконалення антикорупційної стратегії, а це спричиняє виникнення

проблем, пов'язаних із несвоєчасністю подання декларації, декларуванням недостовірної інформації тощо.

Отже, актуальним є дослідження іноземного досвіду, зокрема у сфері правового регулювання діяльності суб'єктів доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації.

Декларування доходів посадовців – один з найефективніших інструментів запобігання корупції в публічному секторі.

Електронне декларування стало рушійним кроком антикорупційної реформи в Україні після Революції Гідності. Завдяки запровадженій 2016 року системі е-декларування наша держава отримала один з найдієвіших інструментів запобігання корупції в публічному секторі. Адже саме він відкрив доступ до інформації про статки осіб, які отримують заробітну плату з кишень платників податків. Тепер кожен громадянин може дізнатися, які статки має посадовець, що отримує заробітну плату з коштів державного бюджету.

Національне агентство з питань запобігання корупції забезпечує контроль і перевірку декларації посадовців, аби виявити, чи всі суб'єкти декларування подали декларації та чи відповідає вартість їхнього майна й витрати доходам.

З часу запровадження система електронного декларування зазнавала певних проблем:

- НАЗК надто довго не могло затвердити порядок повної перевірки декларації;
- неефективна робота НАЗК потребувала негайного перезавантаження, яке відбулося лише 2019 року;
- рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року де-факто зупинило перевірку всіх тогочасних декларацій і спричинило тривалу кризу конституційного правосуддя.

З 24 лютого 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, з міркувань безпеки декларування для посадовців стало не обов'язковим, а Реєстр декларацій закрили для публічного доступу.

Унаслідок цього лише третина державних службовців надіслала інформацію про свої статки за 2021 рік.

За понад рік війни стало очевидно: те, що видавалося виправданим рішенням у березні–липні 2022 року, тепер є істотною перепорою для подальшого втілення реформ і відновлення України від наслідків бойових дій.

Наприкінці січня 2023 року Transparency International оприлюднила черговий щорічний Індекс сприйняття корупції (CPI), де Україна набрала 33 бали зі 100 можливих, посівши 116 місце зі 180 держав, представлених у цьому переліку [10]. За останні десять років це найвищий показник для нашої країни, який засвідчує, що ми демонструємо зростання навіть у найтяжчий період своєї державності. Однак Україна, за результатами Індексу сприйняття корупції, досі перебуває на рівні країн, що розвиваються, – поруч з Анголою, Замбією, Монголією, Сальвадором і Філіппінами.

Однією з причин гальмування нашого поступу є фактична закритість даних під час воєнного стану в тих сферах, де це не шкодить інтересам безпеки й оборони. Значну загрозу становить необов'язковість для посадовців подавати електронні декларації, а для НАЗК – перевіряти їх. Адже без доступу до декларацій практично неможливо притягнути чиновників до відповідальності за незаконне збагачення та опублікування недостовірних даних [96, с. 547].

Рівень корупції актуалізує необхідність докладати ретельніші зусилля не лише в контексті покарання винних, а й щодо звуження можливостей для недоброчесної поведінки.

Після набуття статусу країни – кандидата на вступ до Європейського Союзу (ЄС) Україна отримала рекомендації щодо семи блоків реформ, одним з яких є посилення боротьби з корупцією. У тексті рекомендацій безпосередньо не йдеться про електронне декларування. Проте на початку лютого 2023 року послы країн ЄС, як і країн Великої сімки, закликали до негайного перезапуску цього антикорупційного інструменту. На думку дипломатів, це «дасть змогу запобігти корупції та зміцнить довіру громадян до влади» [80].

Спілкуючись із журналістами, віцепрем'єр-міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольга Стефанішина повідомила, що в 2023 року Верховна Рада України планує прийняти законопроект про відновлення електронного декларування, зробивши реєстр декларації в період дії воєнного стану непублічним.

«Ми виходимо з того, що в нас є зобов'язання в межах макрофінансової допомоги, зобов'язання в межах МВФ. Відновлення електронного декларування, перегляд функцій САП і ще кілька заходів в антикорупційній тематиці – ми їх будемо виконувати, будемо відновлювати електронне декларування в умовах війни з певним обмеженням щодо доступу до інформації, звичайно, але це рішення буде ухвалено... Будуть внесені зміни до законодавства, які встановлюють адміністративну і кримінальну відповідальність, тобто позбавлення волі на п'ять років не буде, якщо ти зробив технічну помилку в декларації; якщо ти приховав п'ять квартир у Києві, тоді – так». Вона зауважила, що декларування буде відновлено в повному обсязі, як це було до 24 лютого 2022 року. Оскільки досі тривають дискусії щодо публічності декларації та очікується, що в період дії воєнного стану реєстр не буде публічним, декларанти можуть приймати індивідуальне рішення про оприлюднення декларації [79].

У країнах Західної Європи вже давно передбачено процедуру декларування майна, що часто супроводжується одночасним декларуванням приватного інтересу [151].

Згідно з ч. 5 ст. 8 Конвенції ООН проти корупції, «...кожна держава має запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, *inter alia*, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб» [75].

Відповідно до загальноєвропейської практики декларації поділяють на дві категорії:

- загальні декларації особистих інтересів й інтересів членів сімей чи близьких родичів;
- декларації будь-якого приватного інтересу, який наявний у зв'язку з виконанням державновладних функцій [149].

У більшості країн Європи, зазначає А. В. Титко, фінансові декларації державних службовців мають такі назви: «декларації про доходи та активи» або «розкриття фінансової інформації/декларування активів» тощо. З огляду на норми антикорупційного законодавства, можна стверджувати, що метою антикорупційної декларації є здійснення вибіркового моніторингу способу життя суб'єктів декларування з метою встановлення відповідності їхнього рівня життя наявним у них та членів їхніх сімей майна й одержаним ними доходів, згідно з декларацією особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [110, с. 195].

У кожній країні декларування майна по-різному входить до певних сфер регуляторної політики законодавчої влади.

Наявні варіанти можна згрупувати в три основні категорії:

- 1) загальне законодавство про регулювання державної служби;
- 2) спеціальне законодавство щодо декларування доходів, конфлікту інтересів та про боротьбу з корупцією;
- 3) спеціальні нормативно-правові акти.

Декларування доходів демонструє суми надходжень державних службовців, а також засвідчує наявність приватних інтересів через встановлення зв'язку з третіми сторонами з вказівкою на джерело доходу. Встановлення співвідношення рівня доходів і способу життя державного службовця забезпечує саме перевірка декларації. Тобто декларування є підставою для можливого початку кримінального переслідування.

У країнах – членах СНД, зокрема Казахстані, Киргизстані, Молдові, Узбекистані, Таджикистані, запроваджено декларування активів, яке здійснюють з обов'язковою вказівкою точних сум надходжень, дивідендів, відсотків від депозитів, вартості цінних паперів, акцій тощо. Інший спосіб є

м'якшим і не вимагає вказівки точних сум, його застосовують у країнах Західної та Центральної Європи.

Слід зауважити про отримання подарунків як обов'язкового елементу декларування: обов'язковому декларуванню підлягають ті подарунки, які вручають і приймають безпосередньо або побічно у зв'язку з виконанням посадовою особою державно-владних функцій, тобто отримані внаслідок виконання певних дій чи прийняття рішень, що пов'язані з використанням службових повноважень. Наприклад, у Латвії посадові особи зобов'язані декларувати будь-які матеріальні подарунки, а в Литві – подарунки, отримані від близьких осіб або членів сімей, якщо їхня вартість перевищує 50 мінімальних розмірів оплати праці (або прожиткових мінімумів), і від інших осіб, якщо їхня вартість перевищує п'ять мінімальних розмірів оплати праці. Подарунки декларують у тому разі, коли вартість дорівнює мініимальному розміру оплати [149].

Суб'єктами декларування є різні посадові особи залежно від покладених на них обов'язків. Зокрема, у таких країнах, як Вірменія, Болгарія, Франція, Норвегія, Швеція, декларувати активи зобов'язані члени парламенту й уряду; Вірменія, Болгарія, Франція, Косово, Португалія, Іспанія – політичні посадові особи, що обіймають особливо відповідальне становище; усі державні службовці – Білорусь, Латвія, Польща; спеціальні категорії, наприклад, радники й посадові особи на державних підприємствах – Боснія і Герцеговина, Ірландія, Латвія, Литва, Португалія, Велика Британія; міністри та менеджери – Албанія, Естонія, Ірландія [156].

В інших країнах поширеною є також вимога включати в декларації та оприлюднювати відомості про активи членів сім'ї осіб, які перебувають на публічній службі (працюють у держсекторі). Члени сім'ї – це переважно подружжя та неповнолітні діти. У таких країнах, як Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Латвія, Молдова та Україна, передбачено три види декларацій:

1) річні декларації (подають щорічно під час виконання функцій держави й органів місцевого самоврядування);

- 2) декларація, яку подають під час прийняття на роботу;
- 3) декларація, яку подають після звільнення [134].

Декларація насамперед закріплює інформацію про доходи особи, активи, подарунки, витрати, грошові та негрошові інтереси. Декларація про доходи необов'язково охоплює всі активи особи, а лише ту частину, яка може безпосередньо чи опосередковано сприяти виникненню конфлікту інтересів чи вести до незаконного збагачення особи. Крім того, у системі фінансового контролю можуть бути й інші види декларацій, серед них – декларація про суттєві зміни майнового становища (Македонія) і так звані виняткові декларації (Албанія), де посадові особи подають декларації з метою з'ясування джерела походження грошових активів, що отримані від третіх осіб під час виконання ними власних службових обов'язків. Міжнародна практика виокремлює адміністративну, кримінальну, цивільну та дисциплінарну відповідальність за порушення порядку декларування доходів. Відповідно до міжнародних звітів порядок заповнення декларацій має низку недоліків, а саме: несвоєчасне подання декларацій про доходи; неповнота поданої інформації в декларації; неподання декларації про доходи; подання недостовірної інформації в декларації; приховування доходів або активів [105].

Аналізуючи досвід декларування майна та приватних інтересів, можна виокремити такі види майнових декларацій. Декларація особистого доходу – різновид фінансового документа про майнові надходження, який не є обов'язковим у Франції, натомість у Німеччині та Великій Британії члени парламенту зобов'язані декларувати доходи, проте це не стосується представників органів місцевого самоврядування. Зокрема, члени парламенту Великої Британії мають декларувати доходи, якщо вони перевищують 59 000 фунтів стерлінгів [150].

В Угорщині й Італії доходи декларують члени парламенту (в Італії – також державні службовці), натомість у Польщі представники органів місцевого самоврядування, а також політики та члени парламенту зобов'язані декларувати доходи. У Латвії декларації заповнюють як політики, так і

державні службовці. Декларація сімейного доходу також є одним із видів засобу фінансового контролю, де зазначають прибутки членів сім'ї та близьких осіб. У Польщі суб'єктами такого декларування є представники органів місцевого самоврядування та політики. В Угорщині всі члени сім'ї, що живуть разом з політиками та державними службовцями, мають декларувати доходи. Декларація подарунків у Латвії є обов'язковою для всіх державних службовців, зокрема представників органів місцевого самоврядування та членів парламенту. У Польщі це поширюється лише на політиків та обраних місцевих посадовців, в Угорщині – на членів парламенту. У Німеччині, Іспанії та Великій Британії суб'єктами такого декларування є політики та члени парламенту. Наприклад, члени парламенту Великої Британії мають декларувати подарунки, якщо їхня вартість більша, ніж 1 % їхньої заробітної плати, у Німеччині – коли перевищує 5000 євро, у Франції декларують будь-який подарунок незалежно від вартості [82].

Декларація приватних інтересів, пов'язаних з управлінням контрактами, – це один з різновидів декларації політиків, що є обов'язковою в Португалії та Іспанії (охоплює відомості про доходи за три роки до моменту призначення та два відповідно). У Німеччині та Іспанії ця декларація є обов'язковою для представників органів місцевого самоврядування. У Великій Британії політики декларують приватний інтерес й інтереси членів сім'ї та близьких осіб щоразу, коли є підстави вважати, що наявність останнього може вплинути на прийняття ними рішень. У Франції, Угорщині, Італії та Польщі подання такої декларації не є обов'язковою, проте якщо наявний конфлікт інтересів, особа зобов'язана задекларувати приватний інтерес. Державних службовців не розглядають у країнах Європи як суб'єктів декларування майна й інтересів, серед них – Франція, Німеччина, Італія, Португалія, Іспанія та Велика Британія, натомість Литва, Угорщина та Польща зобов'язують декларувати майно й інтереси лише державних службовців вищого ешелону [152].

Дослідження досвіду реалізації міжнародних стандартів антикорупційної політики в інших країнах може стати корисним і для України.

Зокрема, Румунія має найагресивнішу антикорупційну політику в ЄС. 2002 року було створено Національний антикорупційний директорат Румунії за моделлю Італії, що має на меті викривати й розслідувати корупційні правопорушення. До його складу входять 145 прокурорів, 220 поліцейських, 55 спеціалістів у регіонах; 197 осіб відділу технічно-оперативного забезпечення. До підслідності цього органу належать фінансове шахрайство з коштами Євросоюзу, зловживання посадовими обов'язками тощо. 2014 року навантаження на 145 прокурорів становило 911 кримінальних справ, до суду направлено провадження щодо 392 осіб, з яких 36 мерів, 35 суддів і прокурорів, 25 юристів, 81 поліцейський та ін. Заморожено рахунки на 200 млн євро, 30 млн євро конфісковано. 2014 року після повторного звернення Антикорупційного директорату до парламенту Румунії було знято імунітет з одного сенатора, шістьох депутатів, одного міністра й десятих колишніх міністрів.

Типологія корупційних злочинів є стандартною для всіх країн:

- незаконне заволодіння майном унаслідок зловживання владою або службовим становищем;
- упередженість під час проведення тендерів (державних закупівель); корупційні схеми працевлаштування;
- провладний тиск (торгівля впливом); незаконне фінансування партій; шахрайство з державними коштами (залучення їх до комерційної діяльності);
- захоплення земельних ділянок;
- одержання хабарів.

Національний антикорупційний директорат Румунії є правоохоронним органом. Його функції полягають у кримінальному переслідуванні осіб, які вчинили корупційне правопорушення. Виявлення злочину, відкриття кримінального провадження інколи блокують невизнанням вини обвинуваченим, деформаційною тактикою адвокатів, які спростовують доказову базу, ставлять під сумнів кваліфікацію слідчих і прокурорів, ініціюють призначення численних експертиз тощо. Такі чинники призводять до

зволікання в притягненні до відповідальності винних осіб, поверненні до бюджету незаконно одержаних коштів.

Чинне законодавство Румунії передбачає можливість перевірки спадку, залишеного особою, яку підозрювали у вчиненні корупційних правопорушень, однак її не може бути притягнуто до відповідальності через її смерть. Попри те, що спадкоємці нібито є законними набувачами активів, вони не можуть перешкоджати проведенню розслідування та перевірці джерел походження статків. У разі доведення шахрайського, корупційного походження майна та коштів, воно підлягає конфіскації за загальним правилом.

Для вибіркової поточної перевірки державних службовців, співробітників правоохоронних органів на корупційну вразливість допускають «тестову перевірку на доброчесність» (провокація). Такий захід проводять на підставі ордера прокурора, його метою є оцінка (моніторинг) ризиків. Групи виконавців діють під прикриттям. Особливу ефективність тестової перевірки румунські фахівці відзначили під час кампанії, скерованої на боротьбу з корупцією на митниці. У такий спосіб було виявлено та притягнуто до відповідальності співробітників митної служби на кордоні Румунії з Україною. Операцію проводили уповноважені особи під виглядом «скеперів», що здійснюють контрабанду цигарок.

Фінляндія посіла друге місце в рейтингу сприйняття корупції Transparency International 2022 року [25]. Доречно зауважити, що за статистичними даними поліції та судів у Фінляндії корупції також майже немає. Корупційні правопорушення, що вчиняють публічні службовці, у судах розглядають зрідка. Такий рівень корупції в країні також засвідчують вибіркові дані International Crime Victim Survey.

Крім того, за результатами опитування фінських респондентів, кількість випадків вимагання державними й муніципальними службовцями хабарів протягом поточного року також фактично дорівнює нулю.

У Фінляндії немає спеціалізованих антикорупційних законів. Основні нормативні положення, пов'язані з корупцією, містяться в КК – це норми про

хабарництво в публічному та приватному секторах Фінляндії. Антикорупційна політика Фінляндії ґрунтується на твердженні, що корупція не є ізольованим феноменом, тому в процесі протидії корупції не виникає особливої потреби прийняття спеціальних законів, формування спеціалізованих антикорупційних органів, розроблення окремої стратегії чи плану дій. Навпаки, антикорупційна політика інтегрована в загальну політику країни, адже корупцію розглядають і як частину злочинного світу, і як частину неналежного управління.

У контексті нормативного врегулювання питання протидії корупції у Фінляндії зазначимо, що остання як член ЄС є учасником усіх основних правових документів Євросоюзу з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Імплементация міжнародних норм у національну правову систему Фінляндії відбувається поступово. Пріоритетним принципом цього процесу є органічне поєднання національного законодавства Фінляндії із загальноєвропейським з мінімально можливими змінами першого.

Зокрема, Фінляндія ратифікувала Конвенцію Європейського Союзу з питань корупції, Спільні дії Європейського Союзу по боротьбі з корупцією в приватному секторі, Конвенцію Ради Європи про кримінальну відповідальність щодо корупції, Конвенцію про цивільну відповідальність щодо корупції і Конвенцію Організації економічного співробітництва та розвитку про боротьбу з підкупом іноземних державних посадових осіб в міжнародних ділових операціях тощо. Правовій системі Фінляндії не притаманне застосування в законодавстві категорії «боротьба», фінські законодавці заклали принципи запобігання вчиненню протиправних діянь у кожному правовому акті, що визначають конкретну сферу діяльності, а не вид правопорушення.

Крім належного законодавства, низький рівень корупції у Фінляндії також зумовлений головним важелем – чесною владою, яка спрямовує свою діяльність на взаємодію з громадянським суспільством, а також традиціями й цінностями нації. Чесна влада не залежить від персоналій, це закладено в культурі й менталітеті народу. Кожен службовець, який обіймає посаду в органі державної влади, зобов'язаний служити їй.

Часто основним фактором, що спричиняє виникнення корупції в країні, вважають недостатній рівень заробітної плати публічних службовців. Заробітна плата фінських службовців не найвища поміж країн ЄС, вони нижчі, ніж у приватному секторі. Тому високий рівень заробітної плати посадових осіб не є визначальним антикорупційним чинником. Головну роль у Фінляндії відіграють етика, повага до власної роботи й неповага до зловживань, нечесності. Фіни вважають ганебним отримання хабарів. Узяти хабар означає стати залежним від особи, яка його дала. Така самоповага, на нашу думку, є тим ідеалом, до якого мають прагнути не лише посадовці, а й усі громадяни.

Важливе значення в запобіганні корупції також має рівень освіти нації. Адже освіченими людьми значно складніше маніпулювати – вони знають свої права, розуміють, як функціонують органи публічного адміністрування та в який спосіб має бути враховано й забезпечено потреби та інтереси населення. Не менш важливим заходом протидії корупції у Фінляндії є «соціальний контроль». Фіни – нечисленна нація, тому достатньо складно приховати, наприклад, нечесні доходи від сусідів. На цих самих традиціях побудовано й політичну структуру суспільства загалом. Влада у Фінляндії максимально наближена до народу. У цій країні є муніципалітети, населення яких становить близько 200 осіб, але вони мають самоврядування. Така система є запорукою легітимності влади. Тому фіни не бояться її представників, як, наприклад, поліцейських. Люди не остерігаються політиків, а політики не бояться народу – вони всі почувуються членами громадянського суспільства.

Доволі важливими чинниками, які обумовлюють низький рівень корупції у Фінляндії, також слід вважати:

- політичну, фінансову та кадрову незалежність системи правосуддя;
- незалежні медіа;
- відкритість процесу прийняття рішень посадовими особами;
- мінімізацію втручання держави в приватний сектор;
- ефективну систему внутрішнього та зовнішнього контролю за діями посадових осіб;

– гідний рівень заробітної плати державних службовців, наявність «соціального пакета» (пенсійне забезпечення, вихідна допомога), розмір якого встановлюють за вислугою років;

– морально-психологічне несприйняття суспільством і посадовими особами корупції.

Запозичення досвіду Швеції може бути корисним для вдосконалення антикорупційної діяльності в Україні. Шведська антикорупційна стратегія вирізняється суворістю та послідовністю.

Парламент і уряд Швеції запровадили високі етичні стандарти для чиновників та професійну відповідальність, що ґрунтуються на незалежній та ефективній системі правосуддя; запроваджено вільний доступ до державних документів.

Швеція має належно розроблену систему законодавства для боротьби з корупцією. Кримінальне законодавство охоплює всі форми корупційних правопорушень, що містяться в Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Додатковому протоколі. Загальні правила та принципи поведінки, зокрема положення щодо конфлікту інтересів, викладено в законодавчих документах, серед яких Конституція, Закон про адміністративну процедуру (1986:223) та Закон про державну службу (1994:260).

У Швеції, як і в більшості скандинавських країн, немає спеціалізованих антикорупційних органів, які контролюють виконання антикорупційного законодавства, а основним нормативно-правовим актом, що передбачає покарання за неправомірне отримання винагороди службовими особами, є КК Швеції. Стосовно відсутності спеціальних антикорупційних органів зазначимо, що хоча Швеція не має антикорупційного агентства, там функціонує низка органів, які спільно виконують еквівалентну функцію. Це передусім Національний антикорупційний підрозділ прокуратури (National Anti-Corruption Unit), нещодавно створена Національна антикорупційна група поліції (National Corruption Group) і Шведський антикорупційний інститут (Institutet Mot Mutor). Іншими суб'єктами, діяльність яких спрямована на протидію корупції, є

Шведська асоціація органів місцевої влади та регіонів (SKL) і Transparency International Швеції (TIS).

Шведська модель боротьби з корупцією вирізняється активним громадським впливом на високопосадовців, які вчиняють корупційні діяння, держава забезпечує максимальну можливість свободи слова та прозорості в публічних справах. Наприклад, у Швеції активну участь у протидії та запобіганні корупції беруть громадські організації. Зокрема, незалежний моніторинг за рівнем поширення корупції в певних сферах суспільства реалізує шведська громадська організація Інститут проти хабарів, заснована 1923 року. Отримуючи фінансову підтримку від бізнес-організацій та Стокгольмської торгової палати, Інститут зосередив свою діяльність на детальному з'ясуванні тонкощів антикорупційного законодавства й антикорупційної діяльності [30, с. 27]. Зазначений інститут працює в площині суспільної моралі, прагнучі допомогти громадянам зрозуміти межу між діянням, що визнають хабарем, і тим діянням, що є правомірним. Увагу Інституту зосереджено переважно на бізнес-спільноті. Зауважимо, що у своїй діяльності організації керуються Положенням про подарунки, нагороди та винагороди (Code of gifts, Rewards and other benefits in business), що ґрунтується на норми шведського законодавства. Положення не має юридичної сили, проте є інструментом саморегулювання. Крім зазначеного Інституту, у Швеції також створена і функціонує громадська організація «Демократичний аудит», що об'єднала провідних шведських політологів, економістів, а також вчених з інших галузей. На рівні з моніторингом стану розвитку демократичних свобод у шведському суспільстві зазначена організація досліджує специфічні питання, пов'язані, зокрема, з протидією корупції.

Низький рівень сприйняття корупції у Швеції пов'язаний з давньою традицією відкритості та прозорості шведського суспільства й державних інституцій, а також глибокою повагою до верховенства права. Прозорість і відкритість уряду вважають важливими механізмами уникнення зловживання

владою та поширення корупції, передусім поєднаних з посиленням зовнішнім контролем з боку громадськості й медіа.

Принцип доступу до офіційних документів забезпечує можливість громадськості та журналістам бути поінформованими про діяльність органів влади, допомагає виявити невідповідності у їх роботі. Основними законами, що визначають і гарантують право на доступ до офіційних документів, є Акт про свободу преси й Акт про свободу вираження поглядів. Одним з основних принципів державної служби Швеції є принцип об'єктивності, що загалом суперечить корупційній поведінці. Цей принцип встановлює, що кожен рівний перед законом і що державні службовці зобов'язані дотримуватися об'єктивності й неупередженості. Посадові особи ніколи не повинні діяти так, щоб послабити довіру до здійсненої діяльності.

У Сінгапурі протидія корупції передбачала систему заходів, які можна об'єднати у два етапи. Перший стосувався зміни законодавства – прийняття Акта про запобігання корупції з чітким переліком корупційних діянь і встановленням відповідальності за їх учинення, а також створення спеціального органу з протидії корупції – Бюро з розслідування випадків корупції з розширеними повноваженнями. Кримінальне законодавство Сінгапуру передбачає, що за умов доведення вини в отриманні хабара до винного застосовують позбавлення волі або штраф (відповідно п'ять років ув'язнення або 100 тис. доларів США). Якщо ж стосовно держслужбовця надійшло завідомо неправдиве повідомлення щодо вчинення відповідних незаконних діянь, то особі, яка вчинила поширення недостовірної інформації, за завідомо неправдиві свідчення загрожує покарання у виді одного року ув'язнення або штраф у 10 тис. доларів США. Іноземних осіб, яких викрили в корупції, позбавляють права здійснювати господарську діяльність на території Сінгапуру.

Другий етап полягав у підвищенні якості добору кадрового державного апарату. Реалізація таких заходів була також пов'язана із застосуванням жорстких, репресивних методів у сфері боротьби з корупцією, що полягало в

численних звільненнях працівників митниці й інших державних служб. Запровадження елементів електронного урядування дало змогу забезпечити функціонування органів влади в режимі реального часу, максимально спростило щоденне спілкування з громадянами, юридичними особами, організаціями. Зокрема, у Сінгапурі на основі активного використання інформаційно-комунікаційних технологій населенню стали надавати 1600 видів послуг.

Важливим кроком в антикорупційній діяльності Японії вважають прийняття 2001 року закону «Про розкриття інформації». Положення цього документа гарантують громадянам держави доступ до офіційної інформації, яку зберігають в органах влади. Передбачено можливість вимоги розкриття інформації, адресованої Раді з контролю за розкриттям інформації в разі обмеження доступу до певного її виду. У цій країні у відкритому доступі є реєстр осіб, яким висунуто обвинувачення в корупції або які причетні до організованої злочинності, що надає можливість громадськості здійснювати контроль за притягнення винних до відповідальності. Чітко регламентовано суворі обмеження щодо джерел фінансування виборчих кампаній, політичних партій та організацій у країні.

Виразним прикладом «культури прозорості» є Південна Корея. Зокрема, з 1999 року в Сеулі діє програма «OPEN» – система контролю за розглядом заяв громадянами чиновників міської адміністрації, що стала справжньою сенсацією серед національних антикорупційних програм. Програма є показником реалізованої політичної волі на боротьбу з корупцією. Вільний доступ до інформації виключає необхідність особистих контактів з урядовцями або пропозиції їм хабарів з метою пришвидшити завершення процесу ухвалення рішення. Тож «OPEN» шляхом виключення особистого спілкування урядовців і громадян як необхідної умови наявності корупції виконує основне завдання – попередження корупційних діянь і відновлення довіри громадян до міської адміністрації.

Отже, аналіз іноземного досвіду дає підстави для висновку, що корупція є глобальним наддержавним явищем, боротьба з яким можлива лише в межах тісної співпраці та взаємодії між державами.

Світовий досвід протидії корупції засвідчує, що універсальних методів боротьби з нею немає. Кожна країна обирає власний шлях державної антикорупційної політики, ґрунтуючись на міжнародних стандартах у цій сфері. Ефективність упровадження досвіду протидії корупції інших країн залежить від низки факторів, що є вагомими, зокрема, для нашої держави.

Висновки до розділу 1

З часу дії ст. 366-2 КК України сторона обвинувачення позбавлена можливості проведення більшості НСРД, у зв'язку з віднесенням кримінального правопорушення до категорії нетяжких. Згідно зі ст. 246 КПК України, НСРД, передбачені ст. 260, 261, 262, 263, 264, 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводять виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

На наше переконання, рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 було недостатньо обґрунтованим й ухвалене в умовах конфлікту інтересів. Визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною було незаконним і недопустимим, оскільки воно перешкоджало ідеї протидії корупції шляхом забезпечення прозорості статків осіб, уповноважених на виконання функцій держави й місцевого самоврядування.

Отже, ст. 366-1 КК України було виключено, натомість КК України доповнено ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації», у якій встановлено відповідальність за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і ст. 366-3 КК

України «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», де окремо регламентовано відповідальність за умисне неподання відповідної декларації.

Розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, має певні особливості: специфіку, проблеми й недоліки. Щодо процесу доказування обставин кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, ми виокремили його етапи (елементи): крім загальних (збирання, перевірка та оцінка доказів), ще й спеціальний – логічна вибудова зв'язків між усіма отриманими доказами з належною формою (відповідно до чинного законодавства) їх закріплення.

Суб'єкт правозастосування в процесі кримінально-правової кваліфікації декларування недостовірної інформації повинен повно та всебічно проаналізувати фактичні обставини кримінального провадження, встановити в діянні особи всі необхідні ознаки цього складу кримінального правопорушення, надати їм належну правову оцінку та, за наявності достатніх підстав, прийняти процесуальне рішення відповідно до вимог чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства.

Найсуттєвішими обставинами, які підлягають доказуванню під час розслідування декларування недостовірної інформації, є винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета його вчинення, а також власне подія кримінального правопорушення. Водночас не можна віднести до суттєвих обставин, що підлягають доказуванню, місце вчинення кримінального правопорушення, оскільки в цієї категорії кримінальних правопорушень ця обставина не впливає на його склад і призначення покарання.

Світовий досвід боротьби з корупцією засвідчує, що універсальних методів протидії їй немає. Кожна країна обирає власний шлях державної антикорупційної політики, ґрунтуючись на міжнародних стандартах у цій сфері. Ефективність упровадження досвіду протидії корупції інших країн залежить від низки факторів, що є значущими саме для нашої держави.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА, ПРЕДМЕТ І МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З ДЕКЛАРУВАННЯМ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

2.1. Особливості збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження щодо декларування недостовірної інформації

Дослідженню проблем корупційної злочинності, зокрема доказування обставин декларування недостовірної інформації, особливостей розслідування цього кримінального правопорушення присвятили свої праці П. П. Андрушко, О. С. Бондаренко, В. І. Галаган, М. Л. Грібов, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, М. В. Кочеров, Є. Д. Лук'янчиков, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. А. Пересада, О. В. Пчеліна, М. А. Погорецький, Т. І. Слуцька, Д. М. Стародуб, О. М. Стрільців, І. В. Терентьев, З. М. Топорецька, В. І. Тютюгін, Л. Д. Удалова, М. І. Хавронюк, П. В. Цимбал, А. М. Черенков, Ю. М. Черноус, Р. М. Шехавцов та ін. Проте більшість зазначених науковців розглядає декларування недостовірної інформації в контексті комплексних досліджень службової чи корупційної злочинності. Тож постає необхідність пошуку наукового розв'язання проблем виявлення та доказування обставин декларування недостовірної інформації.

Більшість громадян України вважають корупцію основною проблемою та загрозою існуванню держави. Хвилю всенародного схвалення викликає кожен факт розкриття корупційних правопорушень, проте це майже не впливає на побутову корупцію, що наявна в повсякденному житті пересічних громадян, які не поспішають боротися з нею, обурюючись лише розмірами хабарів і вимагаючи саджати за ґрати якомога більше корупціонерів.

26 лютого 2019 року Конституційний Суд України (КСУ) визнав ст. 368-2 КК України такою, що не відповідає Конституції України. Після цього

відбулася декриміналізація незаконного збагачення, відповідні кримінальні провадження закрили, а особи, які незаконно набули активи в значних розмірах, не понесли кримінальної відповідальності за це діяння. З одного боку, зазначає А. А. Вознюк, відбулася «амністія» високопосадовців, підозрюваних чи обвинувачених у незаконному збагаченні, а з другого – їм надано «індульгенцію» на вчинення цього суспільно небезпечного діяння, яка буде діяти до чергової його криміналізації [15, с. 85].

Тому в ситуації, що склалася після цього рішення КСУ, важливим інструментом стримування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, від учинення корупційних правопорушень, пов'язаних із незаконним збагаченням, залишалася норма, передбачена ст. 366-1 КК України «Декларування недостовірної інформації» [37]. Однак і ця заборонна норма не могла ефективно протидіяти незаконному збагаченню державних службовців, оскільки не мала необхідного потенціалу, достатнього для ефективної протидії корупції на завершальному етапі. Невдовзі КСУ скасував і ст. 366-1 КК України, визнавши її неконституційною.

Відсутність правових підстав для притягнення суб'єктів декларування до відповідальності за непояснені чи незрозумілі активи й механізму їх конфіскації, якщо не доведено вчинення конкретного кримінального правопорушення, унаслідок якого ці активи було одержано, знівелювало повноцінну роль системи електронного декларування в запобіганні корупційним правопорушенням, їх виявленні, а головне – доказуванні, притягненні винних до відповідальності.

У цьому підрозділі буде висвітлено питання діяльності уповноважених суб'єктів стосовно доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації.

Попри успішне запровадження в Україні певних елементів антикорупційної реформи (зокрема прийняття законів «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне

бюро України» тощо, створення спеціально уповноважених органів із запобігання корупції (серед яких – Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)), запровадження обов'язкового електронного декларування на публічній службі, рівень корупції в нашій державі не знижується й дедалі глибше пронизує побутову, ділову та політичну сфери.

Слід зауважити, що 20 червня 2022 року у Верховній Раді України прийнято Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» [69]. Цим Законом України затверджено Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки.

Концепція формування антикорупційної політики у 2021–2025 роках ґрунтується на поєднанні двох підходів:

- подальшому вдосконаленні загальної системи запобігання та протидії корупції (розділи II та IV);
- мінімізації корупції в найпріоритетніших з позицій подолання корупції сферах, зокрема за рахунок проведення найуспішніших галузевих реформ (розділ III).

Законом затверджено не лише Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки, а й внесено зміни до деяких положень Закону України «Про запобігання корупції» з метою підвищення ефективності механізмів моніторингу та координації реалізації державної антикорупційної політики.

Проте ефективність боротьби з корупцією в державі залежить не тільки від удосконалення антикорупційного законодавства шляхом внесення змін, доповнень чи взагалі прийняття нових нормативно-правових актів, а й від злагодженої діяльності та взаємодії уповноважених суб'єктів з попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до їх підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Під час здійснення досудового розслідування в корупційних кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), головним завданням для детективів НАБУ є обов'язок доказування обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом збирання, перевірки, оцінки даних, які мають значення для кримінального провадження.

У кримінальному процесі проблеми доказування завжди посідали центральне місце. Це обумовлено насамперед певною специфікою пізнавальної діяльності, пов'язаної із жорсткою регламентацією процедури, строків й іншими особливостями встановлення обставин кримінального правопорушення.

Теорія кримінальних процесуальних доказів завдяки зусиллям науковців збагатилася дослідженнями, які сприяли покращенню практики кримінального судочинства та вдосконаленню чинного законодавства.

Серцевиною кримінальної процесуальної діяльності є доказування, що відбувається на всіх стадіях кримінального процесу.

Згідно з позицією Т. М. Барабаш, українська правова система відстає в дослідженні процедури доказування (теорії доказування) порівняно з аналогічними положеннями іноземних держав. Законодавча влада США, Великої Британії, Німеччини, Австрії спрямовує посилену увагу на процес дослідження доказів, конкретизацію процесуальних аспектів елементів доказування, з огляду на їх особливості [5, с. 14].

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 366-2 КК України, належить до кримінальних проступків, хоча раніше ст. 366-1 КК України стосувалася злочинів у сфері службової діяльності, однак протягом тривалого часу декларування недостовірної інформації не належало до корупційних.

Вивчення результатів роботи НАБУ, а також судової практики засвідчує, що в деяких випадках це кримінальне правопорушення не можна віднести до корупційних (наприклад, окремі факти неподання декларації не пов'язані з

корупцією). Однак декларування недостовірної інформації здебільшого пов'язане саме з корумпованою поведінкою суб'єктів декларування.

Цей кримінальний проступок підслідний детективам НАБУ, слідчим Державного бюро розслідувань (ДБР) і Національної поліції України.

Варто зазначити, що участь в проведеному нами анкетуванні з актуальних питань, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), взяли 175 респондентів – працівників органів, що здійснюють досудове розслідування, процесуальне керівництво, антикорупційні заходи та судовий розгляд щодо умисного декларування завідомо недостовірних відомостей. За результатами анкетування переважна більшість респондентів є працівниками НАБУ (53 % опитаних), решта – працюють у САП (16 %), Національній поліції (11 %), суді (8 %).

Стаж їх практичної роботи у правоохоронній сфері становить від 10-ти до 15 років (41 % опитаних) і від 5-ти до 10 років (29 % опитаних).

Переважна більшість анкетованих зазначили про наявність досвіду щодо участі в розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-2 КК України (69 % опитаних респондентів). Крім того, є досвід підготовки обґрунтованого висновку НАЗК про виявлення ознак кримінального правопорушення (3 % опитаних), решта (28 %) не мають досвіду участі в розслідуванні кримінальних проваджень щодо кримінальних проступків і кримінальних правопорушень, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (додаток А).

Детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування декларування недостовірної інформації, відповідно до положень ст. 216 КПК України [39], якщо наявна хоча б одна з таких умов:

- 1) його вчинено особою, визначеною в п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України;
- 2) розмір предмета кримінального правопорушення або завданої ним шкоди у двісті й більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення кримінального правопорушення.

В інших випадках кримінальне правопорушення, передбачене ст. 366-2 КК України, підслідне слідчим ДБР або Національній поліції України (залежно від суб'єкта):

– вчинене особою, визначеною в п. 1, 2 ч. 4 ст. 216 КПК України, – досудове розслідування відповідних кримінальних проваджень здійснюють слідчі ДБР;

– в інших випадках – органів Національної поліції України.

Ми поділяємо думку А. М. Черенкова, згідно з якою в межах розслідування декларування недостовірної інформації найістотнішими проблемами є:

- складність процесу доказування умислу особи на вчинення кримінального правопорушення.

Навіть після впровадження системи подачі й оприлюднення декларацій умисний характер діяння суб'єкта кримінального правопорушення залишився складно доказовим фактом, оскільки завжди є можливість у певний термін заявити про помилку. Також наявна можливість оскаржити й власне факт перебування майна в користуванні або власності особи;

- неможливість проведення та використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування цього злочину, оскільки він належить до категорії нетяжких;

- неоднозначність наукового тлумачення термінології, яку застосовують під час кваліфікації кримінального правопорушення (чи є електронна декларація офіційним документом? Поняття офіційного документа закріплено в ст. 358 КК України, але з цього поняття не зрозуміло, чи належить до нього ця електронна декларація);

- неефективна взаємодія з НАЗК, зокрема наявні складнощі щодо залучення НАЗК до повної перевірки декларацій;

- відсутність повного доступу до реєстру декларацій НАЗК;

- роз'яснення НАЗК, зокрема правова позиція щодо висновків за результатами повної перевірки декларацій;
- позиція САП стосовно того, що декларування недостовірної інформації не становить суспільної небезпеки й можливе лише в комплексі з незаконним збагаченням;
 - недосконалість редакції ст. 366-1 КК України, насамперед з огляду на умисний характер злочину;
 - відмова слідчих суддів розглядати клопотання, якщо провадження стосується народних депутатів;
 - наявність складнощів фактичного підтвердження належності майна фігуранту, який його приховує, оформляючи на підставних осіб.

Посилену увагу уповноважені органи повинні спрямовувати не лише на питання законності придбання (отримання) майна особою, а й питанням його утримання. Адже доволі часто підконтрольні суб'єкти шляхом прямого порушення закону (зловживань) чи в обхід закону (договір дарування, отримання спадку) «маскують» факт придбання майна. Водночас приховати фактичне утримання такого майна значно складніше. На практиці стає складно відмежувати недостовірність від звичайної описки чи арифметичної помилки в антикорупційній декларації, що своєю чергою може стати базисом для зловживань з боку органів фіскального контролю, антикорупційного запобігання та досудового розслідування і неминуче призведе до порушення прав громадян;

- подання декларації не в Україні, а за кордоном;
- складність підтвердження факту, що декларацію та зазначені в ній відомості подав безпосередньо й особисто декларант, а не інша особа;
- відсутність відомостей у вітчизняних базах даних про доходи громадян (Державна фіскальна служба України (нині – податкова) надає відомості з 1998 року).

Відкритим і неврегульованим є питання оцінки майна декларанта, тому що це буде безпосередньо впливати на питання кваліфікації та розмежування від адміністративного правопорушення. Опис заборонених дій щодо недостовірного декларування та бездіяльності у вигляді умисного неподання декларації надають можливість для певних зловживань, оскільки на практиці неможливо уникнути «оцінку на власний розсуд» з боку правоохоронних органів та/або суду, а також відмежувати поняття «завідомо неправдиві» відомості від банальної арифметичної помилки, якої можуть припуститися в тексті декларації чи то ненавмисної «неуважності» суб'єкта декларування;

- невиконання запитів про міжнародно-правову допомогу через відсутність криміналізації цих дій в інших країнах;
- реєстрація нерухомого й рухомого майна на офшорні компанії за кордоном;
- неможливість здобуття відомостей у деяких банках за кордоном (наприклад, у швейцарських банках) через національний захист такої інформації;
- проблеми отримання інформації щодо володільців банківських комірок (в Україні понад 160 банків, і спершу необхідно отримати через тимчасовий доступ інформацію про всіх володільців, а вже потім вирішувати питання про обшук комірки);
- можливість подання суб'єктом декларування декларації в порядку ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», що фактично означає відсутність такої ознаки кримінального правопорушення, як об'єктивна сторона;
- існування певної неузгодженості в законодавстві щодо необхідності декларування майна юридичної особи, бенефіціарним власником якого є суб'єкт декларування, і яким суб'єкт декларування фактично користується [124, с. 29–31].

На наш погляд, надзвичайно складною є альтернативна дія ст. 366-2 КК України – умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації, а

також процес доказування обставин вчинення цього кримінального правопорушення. Форма вини цього діяння виключає кримінальну відповідальність особи за помилку або необережність під час заповнення декларації. Також не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка подала декларацію невчасно, за це передбачена адміністративна відповідальність (ч. 1 ст. 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [29].

Згідно з міжнародними принципами боротьби з корупцією, мета декларування не полягає у виявленні доходів, витрат і майна чиновників (тобто контролі за їхнім майном), а пов'язана саме з виявленням конфлікту їхніх інтересів, який може призвести до корупції.

На національному рівні декларування запроваджують переважно для виконання двох основних завдань:

- 1) виявлення «індикатора корупції» – фактів, що засвідчують можливе вчинення посадовою особою корупційного правопорушення;
- 2) виявлення конфлікту інтересів за обставин, коли особисті інтереси посадової особи можуть призвести до необ'єктивного виконання ним службових обов'язків.

З огляду на міжнародну позицію, важливою підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності є наявність у діях умислу на приховання в процесі декларування «індикатора корупції» та/або конфлікту інтересів посадової особи. Умисний характер вчиненого діяння має обов'язково бути підтвердженим, що може полягати в наявності відповідного корисливого або іншого особистого інтересу особи чи інтересу третіх осіб, яким суб'єкт правопорушення мав керуватися під час вчинення кримінального проступку, передбаченого ст. 366-2 КК України.

Деякі вчені обстоюють позицію пов'язати наявність складу кримінального правопорушення декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, надавши йому матеріально-правового значення. Проте ст. 366-2 КК України не містить жодних градацій у кваліфікації, які визначали б більш суворе покарання для

народних депутатів, високопосадовців і суддів. Максимальна відповідальність за сотні тисяч прихованих статків і мільйони, а подекуди й мільярди гривень буде однакою, та ще й з можливістю через певний час повернутися на політичну арену України.

Слід зауважити, що в декларації зазначено дані, які надають декларанту члени його сім'ї, які можуть повідомити й недостовірну інформацію (вони не є суб'єктами декларування, тому за невиконання правил заповнення декларації не будуть притягуватися до будь-якої із видів відповідальності). З цього випливає, що суб'єкт декларування може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за внесення «завідомо недостовірних відомостей», не вважаючи їх такими.

У судовій та правоохоронній системі України загальновідомим є факт застосування презумпції невинуватості. Обов'язок доказування умислу декларанта на внесення завідомо неправдивих відомостей покладено на осіб, уповноважених здійснювати досудове розслідування. Проте чи не доцільнішим би було, щоб обов'язок доведення своєї правоти й невинуватості покладался б власне на декларанта, який законними методами доводив би, що не мав умислу на внесення завідомо неправдивих відомостей до е-декларації.

На нашу думку, у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, недостовірною інформацією необхідно вважати розбіжності доходів і витрат суб'єкта декларування (наприклад, достатність офіційно отриманих доходів для придбання та/або утримання майна; неправдиві відомості щодо наявності та/або доходів від нерухомого майна, рухомого майна, корпоративних прав, нематеріальних активів, будь-яких інших доходів), вартість яких відрізняється від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

27 жовтня 2020 року КСУ визнав неконституційною статтю 366-1 КК України. Крім політичних й економічних наслідків для України, рішення Конституційного Суду має і суто юридичні наслідки, які безпосередньо стосуються кримінальних проваджень, відкритих до 27 жовтня 2020 року.

Зокрема, ідеться про ситуацію, коли особа має статус підозрюваного (справа ще не передана до суду) за ст. 366-1 КК України, або статус обвинуваченого (справа вже знаходиться на розгляді в суді або її переглядає апеляційний суд) за тією самою статтею.

Конституція України передбачає, що закони, які визнані неконституційними, втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їхню неконституційність (ч. 2 ст. 152) [32].

З огляду на це, ст. 366-1 КК України припинила існування. Унаслідок цього подання завідомо неправдивих декларацій та їх умисне неподання перестало бути кримінально караним діянням. За таких умов кримінальні провадження не можуть бути передані до суду, а ті, що знаходяться в суді, мають бути вирішені на користь обвинуваченого. Чинний КПК України не містить окремої підстави для закриття кримінальних проваджень у зв'язку із визнанням неконституційним закону про кримінальну відповідальність. Однак у такому випадку кримінальне провадження може бути закрите через відсутність події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК) або через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Згідно з ч. 3 ст. 152 Конституції України, матеріальну чи моральну шкоду, завдану фізичним або юридичним особам актами й діями, що визнані неконституційними, відшкодовує держава у встановленому законом порядку.

Такий порядок передбачений Цивільним кодексом України, зокрема ч. 1 ст. 1175 цього Кодексу визначає, що: «Шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів». Тобто в цьому разі простежується вина Верховної Ради України в прийнятті нормативно-правового акта (закону), який згодом було скасовано.

Перспектива відшкодування з державного бюджету значних сум компенсації є більше ніж реальною.

Отже, одним з важливих кроків, спрямованих на вдосконалення механізму протидії корупції, було запровадження в КК України спеціальних статей, зокрема ст. 366-1 «Декларування недостовірної інформації» (яку Конституційний Суд України визнав неконституційною), і подальше ухвалення Верховною Радою України 2021 року ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації» в новій редакції.

У межах кримінально-правової характеристики розглядуваного кримінального правопорушення зауважимо, що безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є система запобігання корупції в Україні в частині встановленого законом порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, суб'єктами декларування [47].

Відповідно до примітки ст. 366-2 КК України, «суб'єктами декларування є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [37].

Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – офіційний електронний документ, який підтверджує певні юридичні факти, його складають за встановленою НАЗК формою, подає його особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (суб'єкт декларування).

Декларація містить передбачені Законом України «Про запобігання корупції» зафіксовані за допомогою технічних засобів на офіційному вебсайті НАЗК відомості щодо суб'єкта декларування та членів його сім'ї.

Декларація про доходи суб'єкта декларування, яку розміщують на сайті НАЗК, є базовим документом, що підлягає дослідженню та перевірці в межах

проведення досудового розслідування в разі вчинення такого кримінального правопорушення [124].

Відповідно до ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», передбачено такі типи декларацій:

– щорічна декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яку подають до 1 квітня звітного року, за минулий рік;

– декларація суб'єкта декларування, який припиняє діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, за період, не охоплений раніше поданими деклараціями;

– декларація особи, яка припинила діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, яку подають наступного року після припинення обов'язку подавати щорічну декларацію як суб'єкта декларування;

– декларація особи, яка претендує на зайняття посади, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, яку подають до призначення або обрання на відповідну посаду, вона містить інформацію за весь звітний рік, який передує року подання заяви на зайняття посади.

Джерелами інформації про декларування недостовірної інформації, цілком обґрунтовано вважає А. М. Черенков, є:

- 1) повідомлення НАЗК;
- 2) повідомлення (публікації) медіа;
- 3) самостійне виявлення ознак декларування недостовірної інформації працівником правоохоронного органу (насамперед слідчим, детективом), зокрема, шляхом інформаційно-аналітичної роботи або під час розслідування кримінальних правопорушень;
- 4) заяви (повідомлення) громадян, зокрема, викривачів, громадських організацій;

5) матеріали інших правоохоронних органів (вони надходять, якщо підслідність не належить органам досудового розслідування, які розпочали кримінальне провадження) [123].

Щодо особливостей досудового розслідування/дізнання в умовах воєнного стану слід зауважити, що нововведення до положень КПК України надали право Генеральному прокурору (особі, яка виконує його обов'язки), керівнику обласної прокуратури, їх першим заступникам і заступникам доручати здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування в разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу чи здійснення ним досудового розслідування в умовах воєнного стану [39]. Крім того, заборонено доручати здійснення досудового розслідування кримінального провадження іншому органу досудового розслідування в разі, якщо таке кримінальне правопорушення віднесено до підслідності НАБУ. Однак є виняток, а саме наявність об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування НАБУ чи здійснення ним досудового розслідування в умовах воєнного стану. У такому разі вирішити питання про зміну підслідності можуть тільки Генеральний прокурор або керівник САП [93, с. 248–249].

На етапі дізнання для реалізації завдань кримінального провадження та встановлення обставин вчиненого кримінального проступку уповноважені правоохоронні органи здійснюють низку кримінальних процесуальних дій, зокрема слідчі (розшукові) дії. Саме за умови ефективного та якісного проведення слідчих (розшукових) дій отримують основний обсяг доказів стосовно декларування недостовірної інформації.

Декларування недостовірної інформації належить до кримінальних проступків (ч. 4 ст. 12 КК України), а це означає, що під час його розслідування не можна проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Зазначене зумовлено тим, що, згідно з ч. 2 ст. 246 КПК України, їх проводять у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб і виключно в кримінальному провадженні щодо

тяжких або особливо тяжких злочинів [39]. Своєю чергою під час розслідування тяжкого чи особливо тяжкого злочину паралельно з декларуванням недостовірної інформації негласні (слідчі) розшукові дії може бути проведено.

Зауважимо, що в процесі доказування подання завідомо неправдивих відомостей у декларації слід зважати на наявність таких відомостей у заповненій електронній декларації та різноманітні документи (чеки, відомості, договори купівлі-продажу, акти оцінювання нерухомого майна або автотранспорту, електронні гаманці, де можуть зберігати електронну валюту тощо), які спростовують ці відомості. Якщо особа готувалася внести завідомо неправдиву інформацію в декларацію, вона могла залишити чернеткові записи як в електронних документах (на персональному комп'ютері, смартфоні), так і в паперовому вигляді, здійснювати електронне листування для отримання консультацій щодо того, у який спосіб ліпше заповнити декларацію, щоб не відображати частину майна або грошових коштів. Тому ці записи, як електронні, так і на папері, також можуть бути речовими слідами готування до вчиненого кримінального правопорушення. Ідеальними ж слідами можуть бути спогади очевидців, наприклад, купівлі-продажу, оцінювання рухомого й нерухомого майна тощо [53, с. 271].

Крім того, під час дізнання в межах розслідування цього кримінального проступку переважно проводять огляд речей (предметів і документів).

З-поміж об'єктів, які оглядають, слід виокремити такі:

- декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- вебсторінки НАЗК;
- вебсторінки, які охоплюють електронні реєстри та бази даних, де може бути відображено інформацію про суб'єкта декларування та його майно тощо.

Детективи НАБУ практикують проведення обшуку в підозрюваній особі за ст. 366-2 КК України або членів її сім'ї чи родичів. Під час обшуку органу дізнання/досудового розслідування доречно залучати спеціаліста в порядку

ст. 71 КПК України, який може надати допомогу в огляді, наприклад, комп'ютерної техніки, специфічного об'єкта декларування чи відновлення даних, які було видалено з електронних пристроїв, або надати попередню інформацію щодо перерахунку коштів на офшорні компанії тощо.

На підставі здійсненого дослідження можна дійти висновку, що доказування полягає в збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, які пов'язані з декларуванням недостовірної інформації та підтвердження прямого умислу діяння. На етапі дізнання/досудового розслідування для встановлення і підтвердження фактів декларування недостовірної інформації проводять найчастіше допит осіб (свідків, підозрюваного), огляд речей (предметів і документів), обшук житла чи іншого володіння особи, залучення експерта для проведення експертизи. Крім цього, слідчі (розшукові) дії мають бути ретельно сплановані й виконані в розумні строки та в логічній послідовності щодо отримання якомога більшої кількості доказів. Це пов'язано зі строками давності притягнення до кримінальної відповідальності, оскільки останніми роками Вищий антикорупційний суд України (ВАКС) у низці справ ухвалював рішення про закриття кримінальних проваджень щодо чинних або колишніх народних депутатів України за обвинуваченням у недостовірному декларуванні через закінчення строків давності.

Слід констатувати, що підсудні та їх захисники зловживають своїми процесуальними правами й використовують запроваджений в Україні воєнний стан для затягування розгляду справи, тим самим створюють умови для унеможливлення розгляду кримінальної справи судом по суті. Це вкрай негативно позначається на ефективності дізнання/досудового розслідування щодо декларування недостовірної інформації та потребує невідкладних законодавчих змін [93, с. 250–251].

Нині триває підготовча робота щодо відновлення декларування, а також сталої та максимально ефективною системи електронного декларування та невідворотності відповідальності за умисне порушення цих правил.

Перед стислим оглядом слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, які проводять у кримінальному провадженні, розслідуючи кримінальні правопорушення, передбачені ст. 366-2 та 366-3 КК України, ми аналізуватимемо рішення суддів, що відображені в ЄРСР за ст. 366-1 КК України, яка втратила чинність, а також наукові дослідження за цією статтею. Зазначене зумовлено тим, що в ЄРСР немає жодного рішення судді з приводу запроваджених нових статей 366-2 та 366-3 КК України, а також не вдалося можливим віднайти наукові дослідження, які враховували б відповідні зміни в законодавстві України. Стаття 366-1 КК України, що втратила чинність, за змістом є схожою на чинні ст. 366-2 та 366-3 КК України, що тож очевидно є доцільність проводити такий аналіз, застосовуючи переважно методи аналогії та порівняння.

Під час розслідування декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України) і неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366-3 КК України), детективи НАБУ рекомендують проводити такі *слідчі (розшукові) дії*, як допит особи, якій відомі обставини щодо об'єктів декларування та суб'єкта декларування, огляд, обшук, призначення експертизи, а також здійснювати *інші процесуальні дії*, зокрема: збір відомостей з реєстрів щодо об'єктів декларування, тимчасовий доступ до речей та документів, звертатися за міжнародною правовою допомогою. Першочергово привертають увагу до необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій, якщо декларування недостовірної інформації поєднане з тяжкими чи особливо тяжкими злочинами. Однак, з огляду на особливості більшості фактів декларування недостовірної інформації, переважно не потрібно проводити всі зазначені слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії. Це стосується, зокрема, обшуку на звернення за міжнародною правовою допомогою, який проводять лише у певних випадках розслідування цього злочину. Натомість під час розслідування цього виду кримінального правопорушення майже завжди постає

необхідність проводити допити, огляди, здійснювати тимчасовий доступ до речей та документів, а також використовувати спеціальні знання [124].

Учений А. М. Черенков провів інтерв'ю із 42-ма детективами НАБУ, які зазначили, що серед найістотніших проблем у розслідуванні декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України – чинної на той момент) є і неможливість проведення та використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування цього злочину, оскільки він належить до категорії середньої тяжкості [124]. Нині ситуація не змінилася, і відповідні санкції ст. 366-2 і 366-3 КК України теж не дозволяють проводити НСРД внаслідок вчинення дій, визначених у диспозиціях цих статей, а саме:

1) дії, передбачені ч. 1 ст. 366-2 КК України, належать до складу кримінальних проступків;

2) дії, передбачені ч. 2 ст. 366-2 КК України, – до складу нетяжких злочинів;

3) дії, передбачені ч. 1 ст. 366-3 КК України, – до складу кримінальних проступків.

Допит. На думку А. М. Черенкова, свідками в кримінальному провадженні за фактом декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, можуть бути:

1. Колеги (керівник, якому підпорядковувався підозрюваний, а також інші особи, з якими працював суб'єкт декларування недостовірної інформації). Їх допитують з приводу того, чи попереджали працівників того підрозділу, де працює підозрюваний, та безпосередньо підозрюваного про вимоги закону стосовно подання декларації, обставини такого повідомлення, а також обставини одержання електронного ключа.

2. Члени сім'ї, близькі родичі, друзі. Вони володіють інформацією як про обставини неподання декларації, так і про подання завідомо неправдивої інформації. Насамперед вони можуть надати інформацію про майно, яким володіє підозрюваний, обставини його набуття.

3. Наймані працівники (садівники, електрики, робітники, водії, прибиральниці тощо) і сусіди. Вони можуть володіти інформацією про місце проживання суб'єкта декларування, коло членів його сім'ї, наявне майно, обставини його набуття, володіння та користування ним тощо.

4. Члени НАЗК. Вони здійснюють моніторинг декларацій на офіційному сайті НАЗК, а тому можуть надати інформацію про те, чи подала особа відповідну декларацію, коли саме, чи отримувала вона електронний ключ, чи заходила на сайт, чи попереджали її про необхідність подачі декларації тощо.

5. Інші особи, які надавали певні послуги суб'єкту декларування або володіють інформацією про набуття певного майна, володіння, користування чи розпоряджання ним. Це можуть бути учасники й очевидці укладання правочинів щодо відповідного майна, його оцінювання. Вони можуть володіти інформацією щодо реальних активів суб'єкта декларування, фактів користування ними тощо [127].

Такі категорії свідків можуть набувати статусу викривача – особи, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою [68].

Під час допиту свідка в разі неподання декларації обов'язково з'ясовують таке: у яких відносинах перебуває з підозрюваним (обвинуваченим); хто і коли повідомив підозрюваного про необхідність подання декларації, чим це можна підтвердити; чи відомо йому щось про наміри підозрюваного (обвинуваченого) не подавати декларацію; чи може підтвердити поважність причини неподання декларації; чи мав/має можливість підозрюваний подати відповідну декларацію (чи перебував на території України, у який період) [124].

Своєю чергою свідків подання до декларації завідомо недостовірних відомостей можна допитати про таке: деталі неправдивої інформації; якою є справжня інформація, що повинна була б відобразитися в декларації; чому суб'єкт декларування подав неправдиву інформацію; чи вживав він певні дії щодо підготовки чи приховування подання до декларації завідомо

недостовірних відомостей; хто ще може підтвердити подання до декларації завідомо недостовірних відомостей; якими доказами подання до декларації завідомо недостовірних відомостей володіє свідок [127].

Огляд. Під час розслідування декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України) і неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366-3 КК України), здебільшого проводять огляд предметів і документів.

Здебільшого оглядають такі об'єкти:

«1) інтернет сторінки НАЗК з метою встановлення наявності чи відсутності декларації суб'єкта декларування в ЄДРД. Згодом роблять скриншот електронної сторінки. Для цього слідчий вводить на сайті НАЗК у вікні пошуку прізвище, ім'я, по батькові фігуранта та фіксує його результати «документів, що відповідають запиту «не знайдено». У певних випадках у протоколах огляду зазначають, що проведено огляд документа – вебсайту ЄДРД від певного числа з ілюстративними таблицями. Надалі постановою про визнання предметів речовими доказами та приєднання їх до матеріалів кримінального провадження знімок екрану (скриншот) з офіційного вебсайту НАЗК може бути визнано речовими доказами по кримінальному провадженню та приєднано до матеріалів кримінального провадження. Отже, за результатом такого огляду можна встановити наявність чи відсутність декларації певного суб'єкта декларування в ЄДРД у певний час;

1) повідомлення НАЗК про факт неподання суб'єктом декларування відповідної декларації;

2) інші повідомлення суб'єкта декларування про необхідність подачі ним електронної декларації з місця роботи;

3) особові справи суб'єкта декларування. Особову справу може бути оглянуто з метою встановлення відомостей про призначення на посаду чи звільнення з неї, наявності чи відсутності документів, що підтверджують факт попередження суб'єкта декларування про необхідність подачі декларації;

4) декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Їх оглядають тоді, коли необхідно встановити достовірність певних відомостей, зокрема відсутність інформації про певні активи;

5) інтернет сторінки, на яких знаходяться електронні реєстри та бази даних, що містять відомості про суб'єкта декларування, його активи та зобов'язання;

б) інші документи, одержані за допомогою тимчасового доступу до речей і документів» [124].

Обшук. Розслідуючи декларування недостовірної інформації, слідчі часто звертаються із запитом про отримання певних документів. Однак відповіді на такі запити доволі часто не надходять, що свідчить про відмову особи добровільно надати документи. У зв'язку з цим органи досудового розслідування звертаються до слідчого судді для отримання ухвали на здійснення обшуку за місцем проживання особи, яку підозрюють у декларуванні недостовірної інформації, за місцем знаходження активів, які є предметом цього кримінального правопорушення, а також в інших місцях, де можуть зберігатися документи та речі, що засвідчують вчинення суб'єктом декларування цього суспільно небезпечного діяння [124].

Ухвалою слідчого судді надають дозвіл на відшукання та вилучення певних документів. Водночас під час обшуку може бути вилучено речі, дозвіл на відшукання та вилучення яких в ухвалі слідчого судді не передбачено. Об'єктами пошуку під час проведення обшуку (за результатами опитування, проведеного А. М. Черенковим), на думку 165 правоохоронців, є: готівкові кошти (49,6 %); майно, яке підлягає декларуванню (68,4 %); документи, що засвідчують наявність фінансових зобов'язань (62,4 %); документи, що засвідчують право власності на майно чи користування ним (58,1 %); мобільні телефони (40,6 %); комп'ютери, інші носії інформації (38,7 %); інші документи та будь-яка інформація, що підтверджують внесення завідомо неправдивих відомостей (3,6 %) [124].

Якщо під час проведення обшуку правоохоронці виявляють незадекларовані активи, їх вилучають. Згодом підозрювані (обвинувачені) надають пояснення щодо джерела походження таких документів або ж представляють певні документи, що підтверджують законне походження таких грошей, а також відсутність підстав для притягнення до кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. Однак така інформація чи документи потребують ретельної перевірки, оскільки в певних випадках така інформація є неправдивою, а документи можуть бути підробленими. На практиці трапляються випадки, коли підозрювані (обвинувачені) надають розписки про одержання даних коштів на зберігання від третіх осіб. У таких ситуаціях слід призначати техніко-криміналістичні експертизи документів з метою встановлення давності виконання документа [124].

Тимчасовий доступ до речей і документів. З огляду на практичну діяльність правоохоронних органів, обставини кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подають клопотання слідчому судді на проведення тимчасового доступу до речей і документів, можуть підтверджувати: витягом з ЄРДР про реєстрацію відомостей про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 366-1 КК України (ст. 366-2 та 366-3 КК України); листом НАЗК, яким роз'яснено, що надання запитуваної інформації про дії суб'єкта декларування в ЄДРД можливе лише на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до документів [118]; копіями рапортів [120].

Крім того, слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, крім обставин, передбачених ч. 5 ст. 160 КПК України, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачено довести за допомогою цих речей і документів (ч. 6 ст. 160 КПК України) [39].

Судова практика засвідчує, що ВАКС за результатом розгляду клопотань детективів НАБУ про надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій та застосування заходів процесуального примусу, задовольняє майже 90 відсотків від поданих процесуальних документів. Переважна більшість судових рішень стосується тимчасового доступу до речей та документів, а також отримання дозволів на проведення обшуку.

Слідчі судді вимагають, щоб слідчий довів, що певна інформація знаходиться в певному місці (у певного органу), а також того, що без застосування заходу забезпечення кримінального провадження отримати доступ до запитуваної інформації неможливо (ч. 4 ст. 132 КПК України) [124].

Використання спеціальних знань під час розслідування декларування недостовірної інформації визначено одним із найбільш значущих аспектів слідчих (розшукових) дій. Відповідно до статей 242–244 КПК України для проведення експертизи працівники органів досудового розслідування можуть залучати експерта. Такі експертизи проводяться у справах про підробку різноманітних договорів: купівлі-продажу майна, успадкування, оренди, оцінки вартості майна тощо [95, с. 272].

У випадках, коли суб'єкт декларування не вказав у декларації об'єкт декларування, а його оцінку не проводили, необхідно призначити залежно від виду майна товарознавчу, автотоварознавчу, оцінно-будівельну, оцінно-земельну, об'єктів інтелектуальної власності, мистецтвознавчу експертизи. Для забезпечення проведення таких експертиз попередньо має бути здійснено огляд майна, майно вилучають, на нього має бути накладено арешт. За наявності для цього підстав вилучення майна може бути здійснено проведенням тимчасового доступу до речей і документів або обшуку [33].

Детективи НАБУ акцентують на необхідності під час розслідування декларування недостовірної інформації *призначати різні експертизи*, зокрема товарознавчі, почеркознавчі, економічні, експертизи у сфері інтелектуальної власності, комп'ютерно-технічні, будівельно-технічні тощо. Найчастіше

призначають судові експертизи, що встановлюють вартість рухомого та/або нерухомого майна, майнових прав, інших незадекларованих активів тощо [124].

У більшості випадків під час розслідування декларування недостовірної інформації призначають експертизи, спрямовані на встановлення вартості незадекларованих активів (товарознавча, автотоварознавча, оцінно-будівельна, оцінно-земельна, об'єктів інтелектуальної власності, мистецтвознавча), визначення розміру прибутку чи фінансових зобов'язань (економічна). Крім цього, експертизи призначають у випадку виявлення ознак підроблення документів (судово-почеркознавча), незаконного втручання на сайт чи сервер (комп'ютерно-технічна), необхідності вивчення даних, що зафіксовані в кіно- та фотодокументах, встановлення технології їх виготовлення (фототехнічна) [124].

Негласні слідчі (розшукові) дії. Із цього приводу А. М. Черенков зазначив, що оскільки ст. 366-1 КК України (яка втратила чинність) належить до злочинів невеликої тяжкості, негласні слідчі (розшукові) дії в цій категорії кримінальних правопорушень не проводять. Адже відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. ст. 260–264 (у частині дій, що проводять на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270–272, 274 КПК України, проводять виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Однак негласні слідчі (розшукові) дії може бути проведено в тому випадку, коли розслідують декларування недостовірної інформації паралельно з іншими злочинами. Тобто за аналогією, зважаючи на думку А. М. Черенкова, за ст. 366-2 та 366-3 КК України, які належать до категорії кримінальних проступків і до нетяжких злочинів залежно від їх частини, також не можна провести негласні (слідчі) розшукові дії (НСРД) [124].

З цього приводу ми не поділяємо позицію зазначеного автора, оскільки:

1) на нашу думку, ч. 2 ст. 246 КПК України потрібно тлумачити так, що НСРД, передбачені ст. 260, 261, 262, 263, 264 КПК України (у частині дій, що проводять на підставі ухвали слідчого судді), проводять виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, однак

якщо НСРД передбачені цими статтями КПК України, їх проводять не на підставі ухвали слідчого судді, то їх можна провести й не тільки в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, а й у кримінальних провадженнях щодо будь-яких кримінальних правопорушень незалежно від їх ступеня тяжкості, але за умови, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 2 ст. 246 КПК України).

Такою НСРД є зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України). Саме в ч. 2 ст. 264 КПК України передбачено, що: «Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту». Таку позицію схвалюють і В. М. Тертишник [108] та Є. А. Котенець.

Цю процесуальну дію, зазначив Є. А. Котенець, на практиці фактично не проводять, поряд з цим її можна проводити під час фіксації такого кримінального правопорушення, як декларування недостовірної інформації. Досліджуване кримінальне правопорушення можна виявити та перевірити під час аналізу мережі Інтернет шляхом проведення таких послідовних дій, як:

- винесення постанови про проведення НСРД, керуючись ч. 2 ст. 264 КПК України, і постанови про залучення спеціаліста, який буде знімати відповідну інформацію;
- аналіз е-деклараций щодо майнових доходів суб'єкта декларування;
- аналіз соціальної сторінки суб'єкта декларування та близьких членів його родини;
- фіксація цифрової інформації за участю спеціаліста на електронний носій та складання протоколу про проведення відповідної процесуальної дії. Обов'язковим є покроковий опис дій, які здійснювали в мережі Інтернет [34].

На думку респондентів проведеного нами анкетування, процес доказування та збирання доказів під час розслідування декларування

недостовірної інформації здебільшого передбачає необхідність тимчасового доступу до документів і проведення окремих видів судових експертиз (по 49 % опитаних), отримання показань учасників кримінального процесу (47 % опитаних) і потребу проведення значної кількості слідчих (розшукових) дій (44 % опитаних). Незначна кількість респондентів виокремила потребу проведення окреслених негласних слідчих (розшукових) дій (10 % опитаних).

75 % респондентів під час розслідування декларування недостовірної інформації зосереджують увагу передусім на збиранні доказів, а вже потім на їх дослідженні (43 % опитаних) та оцінці (37 % опитаних) (додаток А).

Слід зауважити, що віднесення законодавцем декларування недостовірної інформації до кримінальних проступків суттєво обмежило можливості детективів НАБУ. Це негативно позначилося на ефективності роботи детективів НАБУ внаслідок наявних процесуальних обмежень щодо використання негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування зазначеного кримінального правопорушення, а також унеможливили застосування інших процесуальних інститутів щодо підозрюваного/обвинуваченого. Усе це знижує якість досудового розслідування кримінальних проваджень і навіть до збільшення кількості виправдувальних вироків.

2.2. Коло обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо декларування недостовірної інформації, та їх межі

Сукупність обставин, які підлягають доказуванню по кожному кримінальному провадженню, у теорії кримінального процесу прийнято йменувати предметом доказування. Предмет доказування – коло закріплених у законі обставин, які повинні бути встановлені чи спростовані під час доказування у кожному кримінальному провадженні. Особами, що здійснюють доказування, такими, що мають значення для кримінального провадження і повинні бути доказані, можуть бути визнані будь-які обставини, які, на їх

погляд, мають значення для перевірки та оцінки доказів. Але предмет доказування, який формується в законі, – це той мінімум обставин, які мають правове значення, встановлення яких є необхідністю та обов'язковою умовою для кваліфікації кримінального правопорушення, встановлення винуватості особи, постановлення законного та обґрунтованого рішення, правильного вирішення справи по суті, призначення справедливого покарання [38, с. 190–191].

Отже, значення предмета доказування полягає в тому, що він:

1) визначає вектор діяльності осіб, які здійснюють доказування, тобто забезпечує спрямування їх процесуальної діяльності на встановлення саме тих обставин, які підлягають доказуванню;

2) сприяє повному, всебічному та неупередженому дослідженню всіх обставин кримінального провадження;

3) визначає межі доказування, оскільки всебічно та повне встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, свідчить про досягнення мети доказування та можливість складання підсумкового процесуального акта [38, с. 192].

Ми погоджуємося з думкою авторів підручника з «Кримінального процесу», що з поняттям «предмет доказування» тісно пов'язано поняття «межі доказування». Межі доказування визначаються необхідною та достатньою сукупністю доказів, яка, будучи зібраною у кримінальному провадженні, забезпечує прийняття законних та обґрунтованих та справедливих рішень. Якщо поняття предмета доказування відображає, що має бути з'ясоване, встановлено у кримінальному провадженні, то поняття «межі доказування» відображає обсяг та глибину дослідження всіх істотних обставин у провадженні [38, с. 193].

Саме визначення меж доказування дозволяє детективам НАБУ чітко визначити перелік слідчих (розшукових) дій, які потрібно провести для встановлення обставин, які підлягають доказуванню.

Зауважимо, що правильне визначення меж доказування має важливе значення для практичної діяльності. Воно дозволяє зосередити увагу на доказуванні лише тих обставин, які дійсно мають значення для вирішення кримінального провадження, своєчасне встановлення прогалини доказової діяльності, виявити незаконні дії та необґрунтовані рішення, убезпечити від поверхового досудового розслідування та судового розгляду, запобігти захаращуванню кримінального провадження зайвими доказами, які не відповідають вимогам належності [38, с. 194].

Наразі особливо гостро постає питання щодо декларування чи недекларування криптовалюти, тобто децентралізовані конвертовані цифрові валюти, засновані на математичних принципах, які генеруються і управляються автоматично за допомогою програмного забезпечення. Паралельно з впровадженням криптовалюти широке поширення отримала і технологія блокчейн, на основі якої функціонує найпопулярніша криптовалюта в світі – біткоїн [27, с. 97].

Аналізуючи особливості функціонування біткоїн, передусім під час перегляду платежів в Інтернет (сторінка Blockchain) – це платіжний механізм, що ґрунтується на наданих з різних «адрес» кожній транзакції. Унаслідок цього біткоїн-платежі відображаються у вигляді декількох різних адрес. Якщо переглянути відображену інформацію, то її буде недостатньо, щоб зв'язати адресу з конкретним біткоїн-гаманцем, його власником, отримувачем і призначенням платежу [19, с. 195].

Криптовалюти (як новітні електронні засоби платежу) наразі не мають ні законодавчого закріплення в Україні, ні, відповідно, нормативного визначення. Є загальне розуміння того, що криптовалюти становлять одиниці вартості, які зберігаються на електронних пристроях, використовуються як засоби платежу, а транзакції здійснюються за допомогою криптографії [122, с. 149].

У межах кримінально-правової характеристики розглядуваного кримінального правопорушення зауважимо, що безпосереднім об'єктом цього злочину є система запобігання корупції в Україні в частині встановленого

законом порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, суб'єктами декларування [47].

Відповідно до примітки ст. 366-2 КК України, «суб'єктами декларування є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [37].

Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – офіційний електронний документ, який підтверджує певні юридичні факти, його складають за встановленою Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) формою, подає його особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (суб'єкт декларування).

Декларація містить передбачені Законом України «Про запобігання корупції» зафіксовані за допомогою технічних засобів на офіційному вебсайті НАЗК відомості щодо суб'єкта декларування та членів його сім'ї.

Декларація про доходи суб'єкта декларування, яку розміщують на сайті НАЗК, є базовим документом, що підлягає дослідженню та перевірці в межах проведення досудового розслідування в разі вчинення такого кримінального правопорушення [123].

Відповідно до ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», передбачені різні типи декларацій: щорічна декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яку подають до 1 квітня звітного року, за минулий рік; декларація суб'єкта декларування, який припиняє діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, за період, не охоплений раніше поданими деклараціями; декларація особи, яка припинила діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, яку подають наступного року після припинення обов'язку подавати щорічну декларацію як суб'єкта декларування; декларація особи, яка претендує на зайняття посади, пов'язаної з виконанням

функцій держави або місцевого самоврядування, яку подають до призначення або обрання на відповідну посаду, вона містить інформацію за весь звітний рік, який передує року подання заяви на зайняття посади.

На сьогодні, вкрай важливим під час встановлення детективами НАБУ визначеного кола обставин, що підлягають встановлення щодо декларування недостовірної інформації є також дослідження інших відомостей, які можуть входити до такого кола або містити додаткову інформацію, яка має важливе значення для кваліфікації дій суб'єкта декларування за ст. 366-2 КК України.

Щодо того, чи впливає на кваліфікацію дій пояснення суб'єкта декларування про недекларування майна або декларування недостовірних відомостей про майно через великий обсяг таких об'єктів.

Недекларування майна через втрату документів не може бути підставою для звільнення від відповідальності, оскільки суб'єкт декларування має зазначити усю відому йому інформацію з інших джерел (крім самих первинних документів).

У разі, якщо інформація про об'єкт декларування міститься виключно у первинних документах і не може бути отримана з інших джерел, втрата документів може бути підставою для не кваліфікації дії за ст. 366-2 КК України за умови, якщо:

- зазначена хоч якась відома інформація (наприклад, автомобіль, квартира, будинок тощо)
- відсутність інформації про об'єкт в інших джерелах інформації,
- суб'єкт декларування надав документ, що підтверджує обставини втрати, вжиті для відновлення документів тощо (заява, акти тощо).

У разі випадку не зазначення у декларації об'єкта, що перебуває на праві користування суб'єкта декларування, кваліфікується вартість об'єкта, а не розмір витрат на його декларування. Видатки на утримання об'єкта є самостійним об'єктом декларування в залежності від їх розміру, з обов'язковою оцінкою наявності фінансової можливості на їх здійснення за рахунок коштів, отриманих із законних джерел.

Щодо достатності для кваліфікації дій суб'єкта декларування за ст. 366-2 КК України подача ним документів (дата документа – до подачі декларації), що містить достовірність відомостей про об'єкт, у тому числі його вартість, незалежно від того чи належить він суб'єкту декларування, чи члену сім'ї), під час повної перевірки, зауважимо, що є достатнім з урахуванням пояснень суб'єкта декларування щодо причин зазначення у декларації недостовірних відомостей за принципом «поза розумним сумнівом».

Щодо встановлення обставин, які можуть впливати на кваліфікацію ст. 366-2 КК України, якщо суб'єкт декларування не задекларував об'єкт, розташований на тимчасово окупованих територіях та набуття за законодавством рф об'єкті, об'єктів нерухомості, корпоративні права тощо, але відомості про них наявні в реєстрах рф. Слід підкреслити, що набуття та поширення права власності на нерухоме майно, яке перебуває на тимчасово окупованій території, здійснюється відповідно до законодавства України за межами тимчасово окупованої території. Оскільки, на тимчасово окупованій території будь-який правочин щодо нерухомості майна, у тому числі щодо земельних ділянок, вчинений з порушенням вимог Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», інших законів України, вважається недійсним з моменту вчинення і не створює юридичних наслідків, крім тих, які пов'язані з його недійсністю.

Разом з тим видатки, вчинені у зв'язку з укладенням нікчемних правочинів на тимчасово окупованих територіях України, підлягають відображенню у розділі 14 «Видатки та правочини суб'єкта декларування» декларації. Загалом недекларування відомостей про видатки може впливати на кваліфікацію ст. 366-2 КК України.

За умови, якщо об'єкт декларування належить члену сім'ї, тоді слід встановити, що наявні факти, що свідчать про обізнаність декларанта щодо об'єкта декларування, що належать члену сім'ї, за умови:

- якщо об'єкт використовувався суб'єктом декларування;

- якщо суб'єкт декларування має право користуватися цим об'єктом;
- якщо об'єкт придбаний повністю або частково за кошти суб'єкта декларування;
- якщо суб'єкт декларування надавав згоду на придбання саме цього об'єкта декларування;
- якщо об'єкт зазначався в декларації члена сім'ї, поданій до подачі декларації суб'єктом декларування;
- інформація про об'єкт має бути відома в силу певних обставин (наприклад, викрадення автомобіля, пожежа в будинку, наявність рішення суду, зі змісту якого випливає обізнаність суб'єкта декларування про об'єкт тощо);
- суб'єктом декларування під час перевірки наданий документ, який містить достовірні відомості про об'єкт (дата документа – до подачі декларації).

Щодо доходів у виді перерахованих на банківську картку (рахунок) декларанта грошових коштів від третіх осіб (поповнення банківської карти) за умови наявності ознак протиправного отримання таких коштів, тоді детектив НАБУ враховуючи кожен окремий випадок індивідуально та з урахуванням наданих суб'єктом декларування пояснень, зокрема, щодо підстав перерахування таких коштів, аналізуючи банківські виписки та призначення платежів, за умови їх системності, враховуючи пояснення джерела доходу та оцінюючи пояснення суб'єкта декларування за принципом «поза розумним сумнівом».

Зауважимо, що під час дізнання цього кримінального проступку переважно проводять огляд речей (предметів і документів).

З-поміж об'єктів, які оглядають, слід виокремити такі:

- декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- вебсторінки НАЗК;

– вебсторінки, які охоплюють електронні реєстри та бази даних, де може бути відображено інформацію про суб'єкта декларування та його майно тощо.

З метою отримання доказової бази за ст. 366-2 КК України детективи НАБУ практикують проведення обшуку в підозрюваній особі, членів її сім'ї, свідків та інших осіб, які можуть володіти доказами, які мають значення для здійснення досудового розслідування у даній категорії кримінальних правопорушень. Під час обшуку органу дізнання/досудового розслідування доречно залучати спеціаліста в порядку ст. 71 КПК України, який може надати допомогу в огляді, наприклад, комп'ютерної техніки, специфічного об'єкта декларування чи відновлення даних, які було видалено з електронних пристроїв, або надати попередню інформацію щодо перерахунку коштів на офшорні компанії тощо.

На підставі здійсненого дослідження можна дійти висновку, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, які пов'язані з декларуванням недостовірної інформації і підтвердження прямого умислу діяння.

На етапі дізнання/досудового розслідування для встановлення та підтвердження фактів декларування недостовірної інформації проводиться найчастіше допит осіб (свідків, підозрюваного), огляд речей (предметів і документів), обшук житла чи іншого володіння особи, залучення експерта для проведення експертизи. Крім цього, слідчі (розшукові) дії мають бути ретельно сплановані й виконані в розумні строки та в логічній послідовності щодо отримання якомога більшої кількості доказів [97, с. 89].

Безумовно, що зазначене вище пов'язано зі строками давності притягнення до кримінальної відповідальності, оскільки останнім часом Вищий антикорупційний суд України у низці справ ухвалював рішення про закриття кримінальних проваджень відносно діючих чи колишніх народних депутатів України за обвинуваченням у недостовірному декларуванні через закінчення строків давності.

Слід констатувати, що підсудні та їх захисники інколи зловживають своїми процесуальними правами і використовують запровадженій в Україні воєнний стан для затягування розгляду справи, там самим створюють умови для унеможливлення розгляду кримінальної справи судом по суті. Це вкрай негативно впливає на ефективність дізнання/досудового розслідування щодо декларування недостовірної інформації і потребує невідкладних законодавчих змін.

Додатковими обставинами, що підлягають доказуванню у зазначених кримінальних правопорушеннях є майно, доходи та цінності, які мають матеріальне вираження. Тому детективам НАБУ у процесі доказування необхідно зібрати процесуальним шляхом максимальну кількість інформації щодо декларанта та його фінансових та матеріальних ресурсів.

Проаналізуємо судові рішення Вищого антикорупційного суду України, щоб визначити обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування декларування недостовірної інформації.

Так, у вирокі ВАКС щодо депутата Полтавської обласної ради від 24 березня 2023 року зазначається, що у розділі 12 Декларації «Грошові активи» ОСОБА_9 зазначив відомості про свій грошовий актив у вигляді готівкових коштів у розмірі 250 000,00 грн та 20 000,00 доларів США (том 3, аркуші справи 65–72). Вартість такого грошового активу перевищує 50 прожиткових мінімумів на одну працездатну особу, встановлений на 1 січня 2020 року. За таких обставин у ОСОБА_9 виник обов'язок зазначити в декларації інформацію про кожен окремий вид грошового активу незалежно від його розміру.

Як свідчить інформація, надана АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК», залишок власних коштів станом на 31.12.2020 на банківському рахунку НОМЕР_2, на ім'я ОСОБА_9 становив 887,22 грн (том 2, аркуші справи 112, 113–115). Інформація про вказаний грошовий актив у вигляді коштів, розміщених на банківському рахунку, відсутня у декларації ОСОБА_9 за 2020 рік (том 3, аркуші справи 65–72).

При цьому виписка з особового рахунку НОМЕР_2 за період з 01.01.2020 по 31.12.2020 свідчить про те, що ОСОБА_9 активно користувався грошовими коштами, що перебували на вказаному рахунку, переказував кошти на свій мобільний рахунок, здійснював розрахунки за купівлю товару, переказував власні кошти (том 2, аркуші справи 112, 113–115) [12].

Зауважимо, що в одному із судових рішень ВАКС у процесі доказування і на підставі думок учасників судового провадження, які вважали недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються, переконавшись, що обвинувачені правильно розуміють зміст цих обставин, перевіривши добровільність їхньої позиції, роз'яснивши ОСОБА_1 та ОСОБА_2 наслідки застосування положень частини третьої статті 349 КПК України, а саме позбавлення їх права оскаржити в апеляційному порядку визнані ними обставини вчинення кримінальних правопорушень, що викладені у обвинувальному акті, беручи до уваги визнання обвинуваченими своєї вини у вчиненні інкримінованих кримінальних правопорушень (злочинів) у повному обов'язі, зважаючи на те, що жодним учасником судового провадження не оспорено винуватість обвинувачених у вчиненні інкримінованих кримінальних правопорушень (злочинів) та визначені обвинуваченням обставини їхнього вчинення, переконавшись, що ніхто із учасників судового провадження не заперечує щодо такого порядку судового розгляду, суд вважає можливим застосувати положення частини третьої статті 349 КПК України та визнає недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються, обмежується заслуховуванням показів потерпілого ОСОБА_3, дослідженням матеріалів кримінального провадження, які характеризують особи обвинувачених, а також дослідженням письмових доказів щодо речових доказів у даному кримінальному провадженні, накладення арешту на майно та щодо вартості витрат на проведення судових експертиз.

Прийняття судом рішення про проведення скороченого судового розгляду свідчить про те, що обставини, які сторони не оспорюють, будуть вважатися

встановленими в судовому засіданні і суд буде це враховувати при постановленні вироку.

Крім того, дане рішення повністю узгоджується з вимогами пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, розділу III Рекомендації № 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи «Відносно спрощеного кримінального правосуддя» та практики Європейського суду з прав людини щодо їх застосування, згідно з якими суд повинен забезпечити належну реалізацію права на справедливий суд під час розгляду кримінальних проваджень шляхом спрощеного і скороченого розгляду.

Отже, судом створено необхідні умови для виконання сторонами обвинувачення і захисту їхніх процесуальних обов'язків і здійснення прав, у тому числі і права на захист. Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Ще раз звернемося до практики ЄСПЛ, зокрема у своїх рішеннях «Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom), Series A, заява № 25, від 18 січня 1978 року, пункт 161, та «Коробов проти України», заява № 39598/03, від 21 липня 2011 року, пункт 65, Європейський суд з прав людини повторює, що при оцінці доказів Суд, як правило, застосовує критерій доведення «поза розумним сумнівом». Проте, така доведеність може впливати зі співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених між собою висновків чи схожих неспростовних презумпцій факту.

Часом детективи НАБУ в силу обмежених можливостей, оскільки ст. 366-2 КК України належить до кримінальних проступків та кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, що унеможлиблює застосування переважної більшості НС(Р)Д по цій категорії кримінальних правопорушень, виходять за межі доказування. Це виражається у зборі усієї можливої інформації з відповідних державних інформаційно-пошукових підсистем. На

цьому у своїх вироках наголошував ВАКС України, який частину зібраних доказів по кримінальному провадженню визнавав недопустимим, оскільки вони прямо не стосувалися підозрюваного/обвинуваченого.

На нашу думку, зовсім правильною і переконливою є позиція тих процесуалістів, які прагнуть дати визначення предмета доказування через призму пізнавальної діяльності, але ставлять знак відмінності між обставинами, що підлягають пізнанню, і обставинами, що мають бути доказаними. Стахівський С.М. вважає, що для розмежування «предмета пізнання» і «предмет доказування» немає достатніх підстав. Адже, будь-яка обставина, що підлягає пізнанню у кримінальному судочинстві обов'язково входить до предмета доказування, теж обов'язково мають бути пізнані органами досудового розслідування [104, с. 107].

Слід констатувати про циклічний рівень взаємодії НАЗК з НАБУ у виявленні та розслідуванні декларування недостовірної інформації. Так, в різні періоди детективам НАБУ обмежувався повний доступ до електронного реєстру декларацій. Окрім того, як слушно зауважено в юридичній літературі нині роз'яснення НАЗК мають певні розбіжності із чинним законодавством України, насамперед положенням КПК України, а також існують труднощі залучення НАЗК до повної перевірки декларацій [125, с. 64–65].

Під час розслідування декларування недостовірної інформації виникає потреба у використанні спеціальних знань, оскільки працівники органів досудового розслідування не завжди можуть правильно оцінити вартість певних активів, усвідомлюють потенційні можливості різних електронних реєстрів, розуміють тонкощі роботи з офшорами, особливості проведення готівкових та безготівкових переказів, відновити інформацію видалену з електронних пристроїв, володіють іншими спеціальними навиками, що необхідні для забезпечення ефективності кримінального провадження [126, с. 586].

Тому використання спеціальних знань є вкрай необхідним процесуальним інструментом під час розслідування декларування недостовірної інформації.

Залучення спеціалістів під час розслідування декларування недостовірної інформації відбувається для: огляду специфічного об'єкта декларування; отримання попередніх висновків про вартість майна, права на майно; огляду та обшуку приміщення, квартири, будинку; оглядів комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, інших носіїв інформації; аналізу інформації з вилучених мобільних телефонів та комп'ютерної техніки; аналізу банківських виписок; оглядів технічних протоколів роботи ЄДРД; отримання попередніх висновків про реєстраційні дії офшорних компаній; аналізу фінансово-господарської діяльності товариства; відновлення даних, які були видалені з електронних пристроїв (смартфонів, комп'ютерів, ноутбуків тощо), зокрема програмного забезпечення з допомогою якого певний суб'єкт здійснював транзакції тощо [126, с. 587].

Отже, ми можемо погодитися з думкою О. В. Капліної, що сторона обвинувачення, перш за все, зобов'язана доводити подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб, та інші обставини вчинення кримінального правопорушення), також винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення (форму вини, мотив і мету вчинення кримінального правопорушення) [28, с. 244].

2.3. Гарантії доказування в кримінальному провадженні, пов'язаному з декларуванням недостовірної інформації

Процесуальні гарантії відіграють важливу роль в процесі доказування у кримінальному провадженні, пов'язаному з декларуванням недостовірної інформації.

Аналіз існуючих у науці підходів до визначення поняття «кримінально-процесуальних гарантій» (Ю.М. Грошевий, Л.М. Лобойко, М.М. Михеєнко та ін.) свідчать про те, що існує фактично єдиний підхід до його конкретизації. По

суті – це встановлені процесуальним законом засоби, які створюють умови для виконання завдань кримінального провадження [98].

До системи кримінальних процесуальних гарантій відносять: кримінально-процесуальну форму, засади кримінального провадження, процесуальний статус учасників кримінального процесу, можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження, прокурорський нагляд, судовий контроль, інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження, а також юридичну відповідальність учасників кримінального процесу тощо.

У цьому підрозділі ми не будемо детально зупинятися і розкривати усі складові системи кримінальних процесуальних гарантій. Ми зупинимося лише на найбільш гострих питаннях, які виникають під час досудового розслідування декларування недостовірної інформації.

Усі рішення детектива НАБУ мають бути законними, обґрунтованими та вмотивованими.

Зауважимо, що при розслідуванні кримінальних правопорушень визначальний вплив на процес прийняття й виконання рішення детектива НАБУ справляє сукупність факторів, які в переважній більшості від нього не залежать, однак впливають на його діяльність і визначають обстановку, в якій проходить розслідування. У кожній такій слідчій ситуації процес прийняття та реалізації процесуальних рішень детектива (слідчого) зумовлений та залежний від усіх факторів сприятливого та несприятливого характеру [6].

В основі самі прийняття детективом, прокурором саме таких процесуальних рішень обов'язково передусе оцінка наявних доказів: кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупності доказів – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

І якщо критерії належності та допустимості доказів певною мірою врегульовані кримінальним процесуальним законом (статті 85-90 КПК України), то критерії достатності доказів для прийняття процесуальних рішень

законом не врегульовано. Вирішення цього питання належить до компетенції тієї посадової особи, яка згідно з законом уповноважена на прийняття процесуального рішення, і відповідно до про вільну оцінку доказів, здійснюється з урахуванням внутрішнього переконання [85].

У літературі зроблено спробу з'ясувати поняття незаконності процесуальних рішень через визначення їхньої законності. Приміром, А. Я. Дубинський вважав, що рішення в кримінальному процесі є законними, якщо:

- 1) прийняте належним органом;
- 2) обґрунтоване;
- 3) своєчасно прийняте;
- 4) остаточно вирішені усі питання;
- 5) належно процесуально оформлене;
- 6) забезпеченні законні права осіб, чий інтереси вона зачіпає.

Невиконання або неправильне виконання хоча б однієї із названих умов призводить до незаконності прийнятого процесуального рішення. А це, у свою чергу, до неминучих порушень і помилок в ході виконання таких рішень [21].

Найважливішими в розслідуванні декларування недостовірної інформації є рішення щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, повідомлення про підозру та складання обвинувального акта та ознайомлення сторони захисту з його змістом.

Донедавна в практиці органів досудового розслідування, зокрема в Національному антикорупційному бюро України, виникали питання щодо правових підстав внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення, а саме декларування недостовірної інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Такою підставою відповідно до позиції НАЗК має бути – здійснення НАЗК повної перевірки декларації відповідної особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування і встановлення за наслідками такої перевірки фактів порушення антикорупційного законодавства та підстав для притягнення особи до

кримінальної відповідальності. Хоча відповідно до ст. 1 КПК України, порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України. Крім того, слідчий, прокурор і суд зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України, КПК, а також законами України, що відносяться до кримінального процесуального законодавства України.

Кожне рішення детектива НАБУ в окресленій категорії кримінальних правопорушень повинно бути вмотивованим і базуватися на положеннях кримінального процесуального законодавства.

Зауважимо, що в ухвалі Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 31 липня 2023 року йдеться, що ухвалою слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 03.07.2023 відмовлено в задоволенні скарги адвоката ОСОБА_5 в інтересах ТОВ «Гратант» на постанову про закриття кримінального провадження №4202300000000464 від 10.05.2023 у частині кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 209, ч. 2 ст. 366-2 КК України. Рішення мотивовано тим, постанова детектива про закриття кримінального провадження в цих частинах є обґрунтованою з огляду на відсутність відповідальності за ст. 209 КК України без предикатного злочину на момент їх вчинення (01.08.2013), а також у зв'язку з визнанням неконституційною ст. 366-1 КК України, якою передбачалася відповідальність за декларування недостовірної інформації в період з 26.10.2014 по 27.10.2020.

Відповідно до матеріалів справи, на виконання ухвали Вищого антикорупційного суду від 21.03.2023 до ЄРДР внесено відомості про кримінальні провадження: № 4202300000000464 за ч. 3 ст. 209 КК України, № 4202300000000465 за ч. 3 ст. 212 КК України та № 4202300000000466 за ч. 2 ст. 366-2 КК України про те, що за результатами передачі продовж 2012 року акцій кіпрської компанії Trosilia кіпрській компанії Lovitia в обмін на додаткові акції Lovitia ОСОБА_6 здійснив продаж інвестиційного активу та отримав інвестиційний прибуток у розмірі 1 300 000 000 доларів США, водночас останній у строк до 01.08.2013 не задекларував отриманий ним

інвестиційний дохід та у строк до 01.08.2013 не сплатив податок з доходу фізичних осіб у розмірі 221 000 000 доларів США. Надалі ОСОБА_6 вищевказані грошові кошти, отримані від ухилення від сплати податків, були легалізовані. Окрім того, останній, будучи народним депутатом України VI, VII, XI скликань, продовж 2013-2022 років не вказав відомості про отриманий ним прибуток у сумі 1 300 000 000 доларів США у деклараціях особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Згідно з приписами ст. 33-1 КПК України, слідчі судді Вищого антикорупційного суду здійснюють судовий контроль у кримінальних провадженнях стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених в примітці статті 45 КК України, статтями 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1-3 частини п'ятої статті 216 КПК України.

Як вірно встановив слідчий суддя та вбачається з наданих матеріалів, адвокат ОСОБА_5 оскаржував постанову про закриття кримінального провадження в частині кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 209, ч. 2 ст. 366-2 КК України, які, на його думку, вчинені народним депутатом України. За таких обставин, незалежно від зміни підслідності об'єднаного кримінального провадження, питання про закриття провадження в частині кримінальних правопорушень, підсудних Вищому антикорупційному суду, має розглядатися слідчим суддею саме цього суду, з чим погоджується й колегія суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду. Таким чином, з огляду на ст. 33-1 КПК України, скарга адвоката ОСОБА_5 на постанову детектива НАБУ від 10.05.2023 про закриття кримінального провадження розглянута належним судом в порядку, передбаченому КПК України, тому доводи скаржника в цій частині суд вважає неспроможними [115].

Законодавцем сформульовано вимоги щодо мотивування окремих процесуальних рішень детектива (слідчого) за допомогою:

- 1) прямого зобов'язання слідчого мотивувати рішення;

2) зобов'язання слідчого наводити у рішенні окремі належні та достатні фактичні дані, правові та етичні мотиви і підстави його прийняття;

3) зобов'язання слідчого наводити у рішенні сукупність встановлених обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [42].

На думку М. Є. Шумила, було б правильним визнавати такі дії, що проведені без достатніх для цього підстав, а також ті, які були проведені з такими порушеннями вимог законодавства, що призвели до порушень прав учасників процесу або перешкодили досягненню мети відповідної процесуальної дії чи рішення. Отже, можна дійти висновку, що в цьому випадку незаконність рівнозначна недійсності. Іншими словами, виправити помилку можливо лише в єдиний спосіб – визнати недійсним дію чи рішення і вжити заходів до усунення їхніх шкідливих наслідків [132, с. 41].

Цікавим є рішення ВАКС, де в ухвалі про відмову в тимчасовому доступі зазначила наступне, що відповідно до наданих стороною захисту матеріалів судом встановлено, що на розгляді слідчого судді Вищого антикорупційного суду перебували матеріали клопотання детектива ІНФОРМАЦІЯ_3 щодо тимчасового доступу до речей і документів, подані під час досудового розслідування кримінального провадження № 42021000000001839 за фактом декларування недостовірної інформації народним депутатом України ОСОБА_8. Під час реєстрації клопотання в автоматизованій системі документообігу суду справі надано єдиний унікальний номер судової справи № 991/5687/22 провадження 1-кк/991/5709/22. За результатами розгляду судової справи слідчим суддею Вищого антикорупційного суду 28.11.2022 ухвалено рішення, яким задоволено клопотання сторони обвинувачення та надано тимчасовий доступ до особової справи ОСОБА_8 з можливістю вилучення певних оригіналів документів. З наведеного, колегія суддів дійшла висновку, що документи, до яких захисник просить надати тимчасовий доступ, дійсно можуть перебувати у володінні ІНФОРМАЦІЯ_2, як судової інстанції, яка ухвалила судові рішення за наслідком розгляду клопотання детектива.

Водночас при ознайомленні зі змістом ухвали слідчого судді від 28.11.2022, долученої стороною захисту до клопотання, колегією суддів встановлено, що мотивувальна частина ухвали містить відомості про учасників судового провадження, які викликалися та були присутні у залі судових засідань під час розгляду клопотання детектива про тимчасовий доступ до речей і документів. ОСОБА_8 серед сторін, які викликалися для участі у розгляді клопотання відсутній. Таким чином, ухвалене 28.11.2022 судове рішення вже містить відомості для встановлення яких захисник просить надати тимчасовий доступ до матеріалів вищезгаданої судової справи [117].

Слушними є думки щодо зловживання правом, які були озвучені на науково-практичному семінарі «Зловживання правом у юридичному процесі», який відбувся 23 квітня 2019 року. На ньому були представлені думки провідних вчених, зокрема Оксана Хабло зупинилась на питанні зловживання правом у кримінальному процесі і наголосила, що термін «зловживання правом» не є новим для кримінального процесуального законодавства, адже був закріплений у нормах КПК України 1960 року. У КПК України 2012 року законодавець відмовився від загальної заборони зловживання правом, а пішов шляхом заборони окремих його форм. На сучасному етапі розвитку правової науки питання щодо існування зловживання правом втратило свою актуальність, а дискусія перейшла до з'ясування характеристики суті самого терміну. Невизначеність законодавства та правової науки щодо розуміння суті терміну «зловживання правом» призводить до вільного його тлумачення при кваліфікації певних діянь, що, у свою чергу, зумовлює безпідставне застосування заходів юридичної відповідальності до учасників кримінального провадження [58].

Крім того, слушну думку з цього питання висловили й інші учасники семінару, так суддя Верховного Суду Василь Огурецький розповів про найбільш поширені у практиці Верховного Суду випадки зловживання процесуальними правами, а саме про завідомо безпідставні відводи, зазначивши, які ключовим у визначенні відводу як безпідставного є відсутність

будь-яких доказів упередженості судді чи його необ'єктивності. Наслідком цього є винесення окремої ухвали, яка направляється до прокуратури або дисциплінарних органів адвокатури. Суддя наголосив, що, на жаль, незважаючи на прийняття нових процесуальних кодексів, проблема зловживання процесуальними правами не вирішена до цього часу та залишається серйозною перепорою у здійсненні правосуддя [58].

Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України передбачає способи збирання доказів захисником доказової інформації, зокрема шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Найпоширенішим прикладом порушення принципу неупередженості прокурора у кримінальному провадженні є так званий обвинувальний ухил всього процесу розслідування. Про наявність цієї проблеми під час фокус-групи згадували, зокрема, слідчі судді та адвокати [77, с. 86].

Упередженість, своєю чергою, може мати як суб'єктивні, так й об'єктивні причини. До останніх, поміж інших, належить й практика покарання прокурорів за дії на користь підозрюваної особи. Йдеться, зокрема, про звільнення затриманої особи чи неоголошення їй підозри, ініціювання заміни запобіжного заходу на більш м'який, винесення виправдувального вироку тощо. Як наслідок, прокурор не зацікавлений у збиранні доказів чи свідчень, що можуть виправдати особу, адже це може призвести до його покарання [77, с. 87]. Стаття 37 КПК України визначає, що прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку й до завершення (принцип незмінності прокурора).

У разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному

кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

На практиці зустрічаються випадки порушення принципу незмінності прокурора у кримінальному провадженні дотримується не завжди. Поширеними є випадки заміни прокурора на різних стадіях досудового розслідування. Інструмент створення груп прокурорів використовується не як виключний, а майже у кожному провадженні. Хоча на практиці з матеріалів провадження, як правило, ознайомлений лише старший прокурор – керівник групи, решта є групи використовується переважно ситуативно [77, с. 88].

Використання захисником деяких процесуальних прав вимагає спеціального дозволу суб'єктів, що ведуть процес. У зв'язку з цим ученими справедливо зазначається, що існуючий порядок збирання доказів не забезпечує рівність прав сторін в кримінальному процесі [113, с. 120].

Окремо слід розглянути питання оцінки слідчим (детективом), прокурором достатності доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Важливим процесуальним рішенням є повідомлення про підозру, яке приймає детектив за погодженням з прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. Сам акт повідомлення про підозру має важливе значення, оскільки він служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Повідомлення особі про підозру є початковим моментом реалізації функції обвинувачення, а тому обґрунтована підозра у подальшому дозволяє суду призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру та тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Ми погоджуємося з науковцями, які вважають, що комплекс обставин, які входять до загального предмета доказування, встановлюється слідчим (детективом) слідчим лише наприкінці досудового розслідування, повідомлення про підозру і відповідно досудове розслідування не припиняється, а процес доказування продовжується. Водночас зважаючи на те,

що обставини, що включаються у формулювання підозри відображають фактичну основу правової кваліфікації діяння, утворюють частину предмета доказування, а тому підлягають встановленню раніше, тобто на момент повідомлення особі про підозру [81].

Під час підготовки оголошення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 366-2 КК України, детективам НАБУ слід звернути увагу, що складовою суб'єктивної сторони у цьому кримінальному правопорушенні, яка підлягає встановленню, є внесення завідомо недостовірних даних. Законодавець підкреслив, використовуючи слово «завідомо», що суб'єкт декларування заповнюючи декларацію, виражає свідомий, вільний варіант поведінки – приховати інформацію про об'єкт декларування або відобразити її із зазначенням достовірності або викривленої інформації про вартість об'єкта декларування, або грошових активів тощо.

Суд, встановивши порушення вимог КПК під час одержання окремих доказів, відповідно до ст. 89 цього Кодексу повинен вирішити питання щодо допустимості/недопустимості цих доказів та свої висновки щодо їх оцінки викласти у вирок у точних і категоричних судженнях. Невиконання судом зазначених дій, ставить під сумнів законність його рішення. Вжиття інших заходів реагування щодо фактів таких порушень нормами чинного КПК не передбачено [57].

Удосконалити санкції за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень із тим, щоб вони були пропорційними і такими, що мають значний забезпечувальний і превентивний ефект. Забезпечити, щоб жодне з корупційних кримінальних правопорушень не належало до категорії кримінальних проступків [49].

Міжнародні інституції неодноразово у своїх актах констатували, що пріоритетним напрямом організації прокуратури, навчання і професійній діяльності є спеціалізація (пункт 8 Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № (2000) 19 «Роль прокурорів у системі кримінальної юстиції»). Необхідність запровадження антикорупційної спеціалізації прокурорів

закріплена у ст. 36 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ст. 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію від 27 січня 1997 року № ETS – 173 (визначила необхідність забезпечення спеціалізації персоналу та органів у сфері боротьби з корупцією); пункт 4 рекомендацій України в рамках Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією Антикорупційної мережі для Східної Європи та Центральної Азії Організації економічного співробітництва та розвитку від 21 січня 2014 року; пунктах 86-87 звіту групи держав проти корупції Ради Європи (GRECO) в рамках об'єднаних першого та другого раундів оцінювання України 2007 року. Крім того, важливо відзначити, що у Конвенції реформування кримінальної юстиції України йшлося про спеціалізацію прокурорів (державних обвинувачів) з кримінального переслідування корупційних правопорушень [7].

Важливе місце серед гарантій кримінального судочинства, зазначає О. Ю. Хабло, займає право учасників кримінального процесу на оскарження дій та рішень посадових осіб, які ведуть кримінальний процес. У зв'язку з цим виникає питання про забезпечення можливості оскарження рішень посадових осіб під час провадження негласних слідчих дій [121].

Аналізуючи судову практику, ознайомилися з ухвалою Житомирського окружного адміністративного суду від 14 грудня 2021 року у справі № 240/24844/21, яким було закрито провадження по адміністративній справі за позовом Особи_1 до Національного агентства з питань запобігання корупції про визнання протиправними та скасування довідки і висновку. Відповідно до обставин справи, позивач звернувся до суду з позовом в якому просив:

- визнати протиправною та скасувати довідку Національного агентства з питань запобігання корупції № 195/21 від 19 липня 2021 року про результати проведення повної перевірки щорічної декларації за 2020 рік (виправленої), поданої ОСОБА_1, народним депутатом України IX скликання;

- визнати протиправним та скасувати обґрунтований висновок Національного агентства з питань запобігання корупції від 26 липня 2021 року

щодо виявлення ознак корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення за результатами повної перевірки щорічної декларації за 2020 рік (виправленої), поданої ОСОБА_1, народним депутатом України ІХ скликання.

В обґрунтування позову зазначає, що відповідач при складанні Довідки та Висновку не врахував, що будинок і земельна ділянка не знаходиться у власності позивача; позивач користується будинком лише на праві договору оренди; довідка та висновок складені необґрунтовано, без урахування відповідачем необхідності розрахунку вартості об'єкта правовідносин та правила тлумачення неоднозначного законодавства на користь суб'єкта декларування.

Як вбачається з позовної заяви, пояснень представника позивача, наданих в підготовчому засіданні, спірні Довідка та Висновок, складені за результатами проведення повної перевірки декларації щорічної за 2020 рік, поданої ОСОБА_1, народним депутатом України ІХ скликання, на думку позивача є рішеннями суб'єкта владних повноважень.

В обґрунтуванні свого рішення суд чітко зазначив, що Згідно п. 19 ч. 1 ст. 4 КАС України, індивідуальний акт – акт (рішення) суб'єкта владних повноважень, виданий (прийняте) на виконання владних управлінських функцій або в порядку надання адміністративних послуг, який стосується прав або інтересів визначеної в акті особи або осіб, та дія якого вичерпується його виконанням або має визначений строк.

В абзаці 4 пункту 1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 23 червня 1997 року № 2-зп у справі № 3/35-313 вказано, що «... за своєю природою ненормативні правові акти, на відміну від нормативних, встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи, звернені до окремого індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію».

У пункті 5 Рішення Конституційного Суду України від 22 квітня 2008 року № 9-рп/2008 в справі № 1-10/2008 вказано, що при визначенні природи

«правового акта індивідуальної дії» правова позиція Конституційного Суду України ґрунтується на тому, що «правові акти ненормативного характеру (індивідуальної дії)» стосуються окремих осіб, «розраховані на персональне (індивідуальне) застосування» і після реалізації вичерпують свою дію.

Частиною 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (далі – Закон № 1700-VII) встановлено, що Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – Національне агентство) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Спірні Довідка та Висновок складені відповідачем на виконання повноважень, передбачених п. 7-1 ч. 1 ст. 11 Закону № 1700-VII, а саме, здійснення в порядку, визначеному цим Законом, контролю та перевірки декларацій суб'єктів декларування.

У ст. 51-1 «Контроль та перевірка декларацій» Закону № 1700-VII зазначено:

«1. Національне агентство проводить щодо декларацій, поданих суб'єктами декларування, такі види контролю:

- 1) щодо своєчасності подання;
- 2) щодо правильності та повноти заповнення;
- 3) логічний та арифметичний контроль.

2. Національне агентство проводить повну перевірку декларацій відповідно до цього Закону.

3. Порядок проведення передбачених цією статтею видів контролю, а також повної перевірки декларації визначається Національним агентством».

Порядок проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затверджений наказом Національного агентства від 29.01.2021 № 26/21, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 05 лютого 2021 року за № 158/35780 (далі – Порядок № 26/21).

У розділі III «Результати проведення повної перевірки декларації» Порядку 26/21 зазначено:

«1. За результатами проведення повної перевірки декларації, у тому числі повторної, уповноважена особа складає та підписує довідку про результати проведення повної перевірки декларації у двох примірниках, один з яких після погодження відповідно до пункту 3 цього розділу надсилається суб'єкту декларування...

6. У разі виявлення за результатами проведення повної перевірки ознак корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, за яке передбачено кримінальну відповідальність, уповноважена особа, яка проводила повну перевірку, упродовж 5 робочих днів з дня, наступного за днем погодження довідки, складає та підписує відповідний обґрунтований висновок у двох примірниках...

Обґрунтований висновок одразу після підписання уповноваженою особою передається на погодження керівнику, який погодив довідку.

Обґрунтований висновок погоджується в строк не пізніше 5 робочих днів з наступного робочого дня за днем його підписання уповноваженою особою.

Після погодження обґрунтованого висновку його затверджує Голова Національного агентства або заступник Голови Національного агентства. Затверджений обґрунтований висновок разом із відповідними матеріалами надсилається до органу досудового розслідування з урахуванням положень статті 216 Кримінального процесуального кодексу України».

Відповідно до ч. 5 ст. 216 КПК України Висновок повинен надсилатися до Національного антикорупційного бюро України, детективи якого здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 366-2 КК України.

Досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта,

клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Аналіз вказаних правових норм свідчить про те, що Висновок, і тим більш Довідка, не є рішенням суб'єкта владних повноважень в розумінні п. 19 ч. 1 ст. 4 КАС України, оскільки самі по собі, до початку кримінального провадження, не породжують для позивача будь-яких прав або обов'язків, а тому не може порушувати прав, свобод або інтересів особи, не є остаточним рішенням в питанні наявності в діях позивача ознак правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, а оцінка викладеної в них інформації щодо наявності в діях позивача ознак правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, належить до компетенції органів, які здійснюють кримінальне провадження.

При цьому суд звертає увагу на ч. 4 ст. 51-1 Закону № 1700-VII, згідно якої проведення контролю та перевірки декларацій, а також рішення, прийняті за їхніми результатами, не перешкоджають проведенню досудового розслідування та судового провадження у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Тобто скасування Довідки та Висновку не є перешкодою для проведення кримінального провадження щодо наявності в діях позивача ознак правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України.

Суд вважає, що Довідка та Висновок не можуть бути предметом спору, тобто справу не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства [119].

Як вже зазначалося в наукових колах, що можуть виникнути проблеми пов'язані з тим, що у віддання детективів НАБУ відносяться корупційні кримінальні правопорушення, які можуть бути вчинені й Генеральним прокурором України відповідно до пункту 5 ст. 216 КПК України, адже в законі не міститься відповідь на питання, як підпорядковані йому прокурори наглядатимуть за законністю вчинених ним кримінальних правопорушень. Тому потребують вдосконалення положення КПК України.

Слід констатувати численні зловживання правом з боку народних депутатів України, які мають процесуальний статус підозрюваного/обвинуваченого у кримінальних правопорушеннях передбачених ст. 366-2 КК України. Це можемо спостерігати на усіх стадій кримінального процесу, починаючи від надання показань по кримінальному провадженню, закінчуючи затягуванням часу під час ознайомлення з матеріалами справи, а також намагання оскаржити переважну більшість прийнятих детективами НАБУ процесуальних рішень та слідчих (розшукових) дій.

За результатом аналізу судової практики, зауважимо, що сторона захисту в окреслені категорії кримінальних правопорушень робить основний акцент у своїх процесуальних документах саме на незаконності дій та рішень детективів НАБУ та НАЗК.

Пояснення цьому є, ми можемо знайти його саме в строках розгляду судом зазначеної категорії справ. Законодавством визначено, а саме в ст. 49 (Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності) Кримінального кодексу України, що особа звільнюється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня

набрання вироком законної минули такі строки: два роки – у разі вчинення невеликої тяжкості, за якими передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі.

Відповідно до Ухвали Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 12 червня 2023 року у справі № 991/4851/22, колегія суддів розглянула клопотання обвинуваченої ОСОБА_05 про звільнення її від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 362-2 КК України та закриття кримінального провадження № 402100000001885 від 05 вересня 2021 року на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України. Зауважимо, що вироком ВАКС від 24 березня 2023 року Особа_5 визнано винуватою в пред'явленому обвинуваченні за ст. 1 ст. 366-2 КК України та призначено їй покарання у виді штрафу в розмірі 2600 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 44 200 грн 00 коп., з позбавленням права обіймати посади, пов'язані зі здійсненням функцій представника влади в органах державної влади строком на 1 (один) рік. На підставі п. 1 ч. 1 ст. 49, ч. 7 ст. 74 КК України, у зв'язку із закінченням строків давності, звільнено ОСОБА_5 від покарання за ч. 1 ст. 366-2 КК України.

За результатом дослідження матеріалів справи суд дійшов аргументованого висновку, що ОСОБА_5 обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366-2 КК України, яке згідно зі ст. 12 КК України є кримінальним проступком.

Санкція ч. 1 ст. 366-2 КК України, у редакції чинній на момент вчинення проступку, передбачала штраф у розмірі від двох тисяч п'ятсот до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від п'ятдесяти до двохсот сорока годин, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Станом на час ухвалення першої інстанції оскаржуваного вироку минуло більше двох років з моменту вчинення ОСОБА_5 зазначеного проступку, тобто закінчився строк давності притягнення її до кримінальної відповідальності. Надалі обвинувачена під час провадження в суді першої інстанції заперечувала

проти її звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК України, а тому суд призначив їй покарання за вчинене кримінальне правопорушення та звільнив від його відбування на підставі ч. 5 ст. 74 КК України.

Натомість ОСОБА_5 змінила свою позицію в суді апеляційної інстанції та звернулася до суду із письмовою заявою про звільнення її від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Відповідно суд апеляційної інстанції задовольнив заяву, скасував вирок ВАКС від 24 березня 2023 року, яким ОСОБА_5 визнано винуватою в пред'явленому обвинуваченні за ч. 1 ст. 366-2 КК України та звільнено від призначеного їй покарання у зв'язку із закінченням строків давності. На підставі п. 1 ст. 49 КК України звільнив ОСОБА_5 від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366-2 КК України, у зв'язку із закінченням строків давності [116].

Висновки до розділу 2

Зауважимо, що у ст. 91 КПК України міститься загальний предмет доказування, а саме перелік обставин, які мають бути встановлені до завершення кримінального провадження. КПК України не вимагає, щоб на момент повідомлення особі про підозру були встановлені всі передбачені ст. 91 КПК України обставини.

Загалом основою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, передбаченого ст. 366-2 КК України є самостійне виявлення детективами НАБУ ознак декларування недостовірної інформації, обґрунтований висновок Національного агентства з питань запобігання корупції щодо виявлення ознак корупційного або пов'язаного з корупцією

правопорушення за результатом повної перевірки щорічної декларації за відповідний рік.

На етапі дізнання для реалізації завдань кримінального провадження та встановлення обставин вчиненого кримінального проступку уповноважені правоохоронні органи здійснюють низку кримінальних процесуальних дій, зокрема слідчі (розшукові) дії. Саме за умови ефективного та якісного проведення слідчих (розшукових) дій отримують основний обсяг доказів стосовно декларування недостовірної інформації.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій по кримінальним проступкам є значно обмеженим в силу невеликої тяжкості кримінального правопорушення, тому детективи НАБУ обмежені в процесуальному інструментарії щодо доказування декларування недостовірної інформації. Як засвідчує практика таких розслідувань, це негативно впливає на процес доказування обставин, що підлягають доказуванню. Перш за все детективу НАБУ необхідно довести прямий умисел підозрюваного/обвинуваченого щодо декларування недостовірної інформації. Тому детективи НАБУ використовують усі наявні процесуальні можливості, зокрема проведення обшуку, тимчасовий доступ до речей та документів, надіслання запитів в різні державні установи щодо отримання максимальної кількості інформації про декларанта та його власність, яка у нього фактично перебуває чи він нею користується. Подібна практика призводить до фактичного розширення меж предмета доказування. Зазначене твердження підтверджуються судовою практикою. Так в рішення ВАРС є згадка про збір детективами НАБУ додатково інформації у кримінальному провадженні, яка не відноситься до самого кримінального провадження. Тому такі докази визнаються судом недопустимими.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД, ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ МІСЦЕ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З ДЕКЛАРУВАННЯМ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

3.1. Міжнародні стандарти та їх використання в доказуванні обставин кримінального правопорушення щодо декларування недостовірної інформації

Для України корупційні вияви вже стали буденним явищем, адже доволі часто в медіапросторі з'являється інформація про факти декларування недостовірної інформації та незаконного збагачення, отримання неправомірної вигоди тощо. Зниження рівня соціальної відповідальності та доброчесності державних службовців, окремих інститутів державної влади, занепад основних суспільних відносин, погіршення якості життя громадян спричиняє саме корупція, що призводить до збільшення кількості кримінальних правопорушень. Така негативна тенденція підриває авторитет України на міжнародному рівні.

Безперечно, у розвинутих країнах також є вияви корупції, однак у контрольованих межах, що передбачає оперативне реагування правоохоронних органів на будь-які факти вчинення корупційних кримінальних правопорушень і притягнення винних осіб до відповідальності згідно з чинним законодавством. У зв'язку із зазначеним кількість корупційних правопорушень там є суттєвою меншою, ніж у нашій державі.

У країнах Європейського Союзу відлагоджена система декларування громадських і приватних інтересів. У сфері протидії корупції одним із найважливіших елементів є прозора система узгодження громадських і приватних інтересів на державній службі. Створення такої системи значно знижує ризик того, що державний чиновник зможе безкарно та відкрито

приймати адміністративні рішення, пов'язані з незаконним сприянням підприємствам приватного бізнесу, керівникам або власникам якого будуть особи, пов'язані з цим чиновниками сімейними узами [22, с. 88].

Для України можливості активно взаємодіяти з іншими країнами та робити свій внесок у формування світової політики відкриваються завдяки членству в міжнародних організаціях (зокрема, ООН, ОБСЄ тощо). Також наша країна прагне зміцнювати співпрацю та партнерство з країнами ЄС та Північноатлантичного альянсу (НАТО), наприклад, у сферах економіки, політики й безпеки. Результативними видаються намагання зміцнити відносини з країнами Східної та Центральної Європи, а також Близького Сходу та Азії.

В умовах повномасштабного вторгнення військ РФ Україна продовжує протидію корупції, зміцнює демократію, дотримується принципів правової держави та захищає права і свободи громадян [2, с. 15].

У системі сучасних міжнародних відносин наша держава провадить активну та конструктивну політику, мета якої – забезпечити мир і стабільність на території країни та в регіоні. Для України вагоме значення має продовження співпраці з міжнародними партнерами й організаціями, щоб забезпечити розвиток і зміцнення її позицій.

Світовий досвід боротьби з корупцією засвідчує, що ефективність використання конкретних заходів залежить від низки факторів, зокрема рівня інституційної спроможності органів державної влади бути незалежними та самостійними.

У зарубіжних країнах з-поміж головних напрямів протидії корупційним злочинам слід виокремити створення доброчесної публічної служби; запобігання виникненню корупції в діяльності органів виконавчої влади, у сфері державних закупівель, судовій системі, приватному секторі тощо.

Четвертий президент США Джеймс Медісон так сформулював суть проблеми боротьби з корупцією: «Якби людьми правили ангели, у жодному нагляді за урядом – зовнішньому або внутрішньому – не було б потреби. Однак у разі створення форми правління, де люди керуватимуть людьми, головна

складність полягає в тому, що передусім потрібно забезпечити керівникам можливість наглядати за керованими; а вже потім необхідно зобов'язати тих, хто править, наглядати за самими собою» [154, с. 51].

Кримінальне законодавство є одним з найважливіших стримувальних чинників для корупції. Закони в більшості країн встановлюють на практиці доволі вузькі межі для інтерпретації видів корупції, які визнають кримінальними правопорушеннями, – аби виключити ризик вибіркового застосування законодавства з метою придушення громадянських свобод та опозиції. Наприклад, подарунок можна вважати неправомірною вигодою тільки за наявності наміру вчинити вплив на посадову особу. Якщо посадовій особі, згідно із законом, не заборонено приймати подарунки, то довести факт неправомірної вигоди достатньо складно. Навпаки, розтрату часто вважають доведеною за наявності збитку, незалежно від того, чи був намір у службовця привласнити кошти.

За масштабної корупції виявляється ще й інша вада: у психології і теорії ігор її називають «дилемою в'язня». Сутність проблеми окреслили М. Флад і М. Дрешер 1950 року, назву дилемі дав математик А. Такер. У теорії ігор «дилема в'язня» – гра з ненульовою сумою, у якій гравці прагнуть одержати вигоду, співпрацюючи один з одним або зраджуючи. Як у всій теорії ігор, передбачено, що гравець («в'язень») максимізує власний виграш, не піклуючись про вигоду інших [54, с. 29]. Тобто за аналогією як більшість приватних осіб пропонує неправомірну вигоду. Якщо всі перестануть давати неправомірну вигоду, то вони всі від цього виграють. Проте якщо лише одна приватна особа відмовиться від неправомірної вигоди, то вона опиниться в украй не вигідному становищі.

Отже, лише за умови вивчення та впровадження міжнародного досвіду протидії корупції, передусім успішно реалізованих в інших країнах політичних, правових й організаційних механізмів подолання цього негативного соціального явища – стандартів, можливо зменшити в Україні рівень корупції до «безпечного» та/або контрольованого.

Слід зауважити, що поняття «міжнародний стандарт» охоплює не тільки загальновизнані норми та принципи міжнародного права, міжнародні договори, до нього пропонуємо включити також:

- численні документи рекомендаційного спрямування, розроблені для ефективної реалізації зазначених норм і принципів;
- передовий досвід зарубіжних країн щодо формування нових інститутів кримінального процесуального права, поява яких стала результатом реального втілення положень міжнародного права або, навпаки, підґрунтям для формування нових міжнародних стандартів.

Використання міжнародних стандартів у національному кримінальному процесуальному законодавстві та практиці його застосування передбачає процес їх конвергенції. Закономірним явищем є зближення національного кримінального процесу з міжнародними стандартами. Утвердження в кримінальному судочинстві пріоритету міжнародного стандарту, а також ратифікація останніми роками міжнародних норм, які регулюють питання запобігання та боротьби з корупцією, засвідчують необхідність упровадження таких стандартів на міжнародному рівні.

Неабиякі перспективи мають іноземні програми та практики, спрямовані на протидію корупції, що довели на практиці свою ефективність. Головною метою є запозичення позитивного досвіду інших держав, насамперед за браком власного дієвого механізму протидії корупції.

Слід зосередити увагу на тому, що важливим кроком Ради Європи (РЄ) з протидії корупції було створення спеціалізованого контрольного органу за дотриманням антикорупційних стандартів у державах-членах.

Група держав проти корупції (GRECO) – орган РЄ з антикорупційного моніторингу, утворений 1 травня 1999 року як об'єднання 17 держав – членів РЄ. Із серпня 2010 року всі члени РЄ (нині це 46 країн) є також членами GRECO. Головна мета зазначеного органу – допомога країнам-учасникам у боротьбі з корупцією.

GRECO встановлює антикорупційні стандарти діяльності держави та контролює відповідність практики цим стандартам, допомагає виявити недоліки в національній антикорупційній програмі та пропонує необхідні законодавчі, інституційні чи оперативні заходи, надає майданчик для обміну найкращими рішеннями в галузі викриття і запобігання корупції.

Діяльність GRECO здійснює відповідно до статуту і схвалених процедурних правил. Кожна з країн-учасниць призначає до двох представників для роботи в групі, які беруть участь у пленарних засіданнях і мають право голосу, а також пропонує список експертів, яких допускають до роботи з оцінки ситуації.

У сфері протидії корупції основним напрямом є робота з підготовки оцінних звітів щодо ситуації з корупцією в державах-членах, а також заходів, ужитих відповідною державою для її подолання. Відповідно до статуту, процедура підготовки таких звітів називається раундом, тобто періодом, протягом якого GRECO збирає інформацію про виконання державою Двадцяти принципів боротьби з корупцією та виконання антикорупційних міжнародно-правових документів. Кожна держава-член зобов'язується в межах статуту забезпечити співпрацю своїх компетентних органів і GRECO з питань, що стосуються підготовки звітів. Проект звіту, підготовлений експертами на основі інформації, отриманої під час візиту до країни-члена, надсилають на пленарне засідання GRECO, яку після обговорення приймають.

Статутний комітет GRECO відповідає за прийняття робочого бюджету групи й уповноважений робити публічні заяви, якщо виявить, що одна з держав-членів недостатньо серйозно ставиться до рекомендацій GRECO [158].

Отже, організація працює в межах циклів: раунди оцінювання, кожен з яких охоплює певні теми.

GRECO ініціювала проведення п'яти раундів оцінювання, що стосуються конкретних положень Двадцяти керівних принципів (і пов'язаних із ними положень Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію).

Перший оцінний раунд GRECO (2000–2002) стосувався незалежності, спеціалізації та засобів національних органів, які здійснюють профілактику та боротьбу з корупцією. Він також розглядав масштаби й обсяги імунітету державних службовців від арештів, переслідування тощо.

Другий раунд оцінювання (2003–2006) було зосереджено на виявленні, вилученні та конфіскації доходів від корупції, попередженні й виявленні корупції в державному управлінні, запобіганні використанню юридичних осіб (корпорацій тощо) як щита проти корупції.

Третій раунд оцінювання (розпочатий у січні 2007 року) стосувався інкримінацій, передбачених Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією (ETS 173), прозорості фінансування партій.

Четвертий раунд (розпочатий у січні 2013 року) присвячений запобіганню корупції щодо депутатів парламенту, суддів і прокурорів: етичним принципам і правилам поведінки; конфліктам інтересів; забороні або обмеженню певної діяльності; декларуванню активів, доходів, зобов'язань і процентів; виконанню правил щодо конфлікту інтересів; підвищенню рівня інформованості).

П'ятий раунд (розпочатий у січні 2019 року) стосується запобігання корупції та сприяння доброчесності в центральних органах влади (вищі виконавчі функції) і правоохоронних органах.

Комітет міністрів РЄ, маючи переконання, що зосередження уваги суспільства на утвердженні етичних цінностей є важливим засобом у запобіганні корупції, у травні 2000 року схвалив Рекомендацію європейським країнам «Про кодекси поведінки для державних службовців», у якій рекомендував урядам усіх країн сприяти прийняттю національних кодексів поведінки, керуючись Модельним кодексом поведінки державних службовців. Слідкувати за виконанням цієї рекомендації було доручено GRECO.

Стаття 14 Модельного кодексу поведінки державних службовців передбачає, що державний службовець, який обіймає посаду, де виконання посадових обов'язків може вплинути на особисті інтереси, зобов'язаний повідомляти про це після призначення з певною періодичністю, а також про

кожний випадок, коли відбуваються будь-які зміни щодо суті й обсягів цих інтересів [81].

Слід проаналізувати, як виконували зазначену рекомендацію країни – члени РЄ.

Другий звіт про оцінювання виконання зазначеної рекомендації Боснією та Герцеговиною, зокрема пункт IX, §77 передбачає: «Запровадити ефективну систему перегляду фінансових декларацій (зокрема вибіркові перевірки) відповідним агентством державної служби на кожному рівні влади та виборчої комісії, а також дозволити використання таких декларацій у превентивний спосіб шляхом надання індивідуальних консультацій з питань запобігання конфлікту інтересів».

Згідно з результатами оцінювання GRECO виконання державами-членами згаданої вище рекомендації, активи й майно також мають бути предметом конкретних декларацій, а також інтереси про доступ до даних, необхідних для контролю за такими деклараціями (Другий звіт про оцінювання: Естонія – пункт IX, §54; Вірменія – пункт XVI, §112; Чеська Республіка – пункт VI, §58; Молдова – пункт IX, §64; Андорра – §152), а у випадку з народними депутатами – активи, у яких вони мають лише номінальний характер власності (Звіт про оцінювання четвертого раунду щодо Словацької Республіки – §46).

Необхідно зауважити про ризик, пов'язаний з положеннями прозорості, яку можна оминати шляхом передання майна подружжю або дітям на утриманні. У низці випадків рекомендовано посилити контроль за вже наявними деклараціями про активи й інтереси (Звіт про оцінювання щодо Австрії – пункт XIX, §129). Характер та обсяг імовірних інтересів, на які впливають обов'язки державних службовців, необхідно періодично оголошувати: не лише після призначення, а також й зі встановленою періодичністю після цього. Будь-яка зміна ситуації щодо інтересів публічної посадової особи має зобов'язувати її подати нову декларацію.

Стосовно депутатів GRECO в одному випадку зауважила, що форма декларації «є недостатньою для ефективного виявлення можливих лобістських

інтересів і висвітлення зовнішніх зав'язків та фінансових інтересів, які виходять за межі «лобіювання»: це може створити потенційний конфлікт інтересів» (Звіт про оцінювання четвертого раунду щодо Словацької Республіки – §46).

Цінним у цій сфері є досвід Нідерландів: робоча група, призначена переглянути чинні нормативно-правові акти, законодавство й оцінити необхідність удосконалень, запропонованих у звіті про оцінювання, аби поняття «інтерес» тлумачити «в найширшому можливому сенсі, однак не обмежуватися допоміжною діяльністю і посадами або фінансовими інтересами. Приклади інтересів, що можуть стосуватися попередніх посад, які обіймав депутат, наприклад: лобіст, гарантія відновлення на роботі або інші спеціальні домовленості щодо роботи після закінчення його терміну повноважень...» (Четвертий раунд оцінювання, Звіт про відповідність для Нідерландів – §6).

Румунський механізм декларування майна й інтересів державних службовців, що стосується і народних депутатів (а також суддів та прокурорів), слід урахувати, на думку GRECO, як «амбітний» приклад декларації інтересів. Інформаційна система справді «позитивно еволюціонувала від подання єдиної конфіденційної форми до повноцінної системи декларування кілька років тому». Ужито заходів щодо забезпечення дотримання декларантами термінів подання, як наслідок – значний масив інформації став доступний у режимі онлайн, що відповідає очікуванням GRECO.

Іншим прикладом дієвої практики є грузинська система декларування активів. Посадові особи, включно з народними депутатами, повинні подавати детальні декларації про майно до Бюро державної служби через електронну програму протягом двох місяців з дня їх призначення/обрання та один раз на рік протягом строку повноважень, а також протягом одного року після закінчення терміну їх повноважень. Крім цього, кандидати в народні депутати мають подати декларацію про майнове становище протягом одного тижня з моменту реєстрації їх як кандидатів. Бюро державної служби доручено забезпечити отримання декларацій про майно, публічну доступність інформації про майно, яким володіють відповідні посадові особи, і подання декларацій

згідно із законом. Бюро готує інструкції щодо належного заповнення декларацій державними службовцями, забезпечує безперешкодний доступ до Єдиної електронної системи декларування, приймає та зберігає активи посадових осіб у деклараціях, здійснює контроль за дотриманням ними законодавства й забезпечує публічний доступ до змісту декларацій посадових осіб (Четвертий звіт про оцінювання щодо Грузії – §58).

Позитивні зрушення в цій сфері мала Фінляндія: після ухвалення зміненого Регламенту парламентом 21 лютого 2015 року депутатів зобов'язали відображати зовнішні зв'язки, що охоплюють обов'язки, такі як комерційна діяльність, акції підприємств та інші великі активи, які можуть бути значущими в оцінюванні діяльності народного депутата. Крім того, поточні пороги в активах або акціях встановлено на рівні 50 000 євро або 20 % (раніше – 30 %) голосів компанії (Четвертий раунд оцінювання, Звіт про відповідність, Фінляндія – §21).

Позиція GRECO щодо публічності декларацій, зокрема щодо депутатів, є цілком зрозумілою. Вони мають бути доступними для широкого загалу й містити відомості про майно подружжя, членів сім'ї, які перебувають на утриманні, та, у разі необхідності, інших близьких родичів (причому таку інформацію не обов'язково має бути оприлюднено) [136, с. 13–15].

За результатами спільного першого та другого раундів оцінювання Україні рекомендовано створити новий модельний кодекс поведінки/етики для службовців публічної сфери для активізації їх навчання з приводу виконання відповідних зобов'язань пов'язаних із дотриманням певної поведінки в межах їхньої служби, зокрема щодо повідомлення про ймовірні корупційні діяння, виникнення конфлікту інтересів і добросовісного служіння суспільству.

З огляду на зазначене, правила поведінки (етичні норми) для державних службовців, які встановлюють їхні права й обов'язки, є вкрай необхідними, оскільки дають змогу не лише притягувати до відповідальності державних службовців, а й захищати їх.

У Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [64] передбачено запровадження галузевих кодексів і стандартів етичної поведінки працівників державних органів влади, а також інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняних до них осіб, які здійснюють діяльність у сфері їх управління (абз. 2 ч. 2 ст. 37). Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері державної служби, затверджує загальні правила етичної поведінки державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування (абз. 1 ч. 2 ст. 37 цього Закону).

Зокрема, 2016 року Національне агентство України з питань державної служби своїм наказом затвердило загальні правила етичної поведінки державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування [70].

У березні 2023 року оприлюднено результати Четвертого раунду проміжного звіту GRECO про відповідність України (стосовно запобігання корупції щодо членів парламенту, суддів і прокурорів), прийнятого на 93-му пленарному засіданні Групи держав проти корупції (Страсбург, 20–24 березня 2023 року).

У контексті досягнутого прогресу GRECO дійшла висновку, що поточний рівень дотримання її рекомендацій уже не є «незадовільним у всьому світі», отже, Україна вийшла з процедури невиконання GRECO.

Згідно зі звітом, наша держава виконала задовільно 15 із 31 рекомендації. Протягом останнього року наша держава має зрушення у виконанні ще 6-ти рекомендацій. Їх вважають повністю виконаними додатково до 9-ти рекомендацій, які Україна виконала за попередній період.

До речі, стан виконання рекомендацій GRECO буде враховувати Єврокомісія під час оцінювання прогресу України в досягненні критеріїв членства в ЄС.

GRECO визнає рішучу відданість, продемонстровану нашою державою стосовно роботи GRECO в надзвичайно складний час для держави-члена – після початку повномасштабного вторгнення та агресивної війни з боку РФ, що

призвело до необхідності введення воєнного стану й зміщення пріоритетів. Відмітним є те, що Україна, попри все, продовжила роботу щодо виконання рекомендацій GRECO. Навіть якщо значні обсяги роботи ще попереду, вчасне надання нашою країною інформації до GRECO, а також засвідчений прогрес є вагомим досягненням [114].

Серед ключових здобутків нашої країни виокремлено покращення регулювання з питань конфлікту інтересів у народних депутатів у зв'язку з обмеженнями на зайняття ними підприємницькою діяльністю, гарантування безпеки суддів і врегулювання питань кар'єрного зростання в органах прокуратури. Також GRECO врахувала впровадження ефективних механізмів підвищення обізнаності з питань доброчесності серед народних депутатів і внесений у Верховну Раду України проєкт Етичного кодексу депутатів.

Група держав РЄ проти корупції звернулася до України з проханням надати звіт про заходи з реалізації невиконаних рекомендацій до 31 березня 2024 року.

Антикорупційне декларування в різних державах різниться залежно від того, чи діють єдині вимоги для всіх публічних службовців, чи вони є спеціальними для кожної гілки влади. Крім того, важливим індикатором системи декларування є доступ до інформації. Дискусії з приводу надання доступу громадськості до інформації про розкриття активів, а також права особи на конфіденційність у деяких країнах досі тривають. Успішна структура розкриття постає перед проблемою дотримання розумного балансу між можливістю громадського контролю для надання допомоги за фінансовим контролем у сфері запобігання корупції та захисту конфіденційності суб'єктів декларування. Намагаючись урівноважити доступність і приватність публічних службовців, деякі експерти пропонують розрізняти категорії інформації, що містяться в декларації про фінансове становище, надаючи доступ лише до окремої інформації. В Аргентині система декларування передбачає можливість вільного доступу лише до публічного додатка декларацій про активи, а приватний додаток, який містить особисту інформацію (наприклад, назва банку

або фінансова установа, де зберігаються активи, номери рахунків, інформація щодо місцезнаходження нерухомості, копія податкової декларації тощо), залишається конфіденційним. Деякі країни номінально надають деклараціям загальнодоступності, водночас встановлюють бар'єри для отримання доступу, стягуючи плату або дозволяючи доступ лише особам, які подають офіційний запит [147, с. 1505].

У більшості країн антикорупційне законодавство встановлює вимогу державним службовцям декларувати власні видатки й доходи, а також членів своєї родини. Це один із найдієвіших інструментів протидії корупції, ефективний засіб фінансового контролю. Крім цього, у деяких державах обов'язок подавати так звані податкові декларації покладено на всіх громадян.

Попри наявний механізм протидії корупційним правопорушенням, ризик їх вчинення залишається вкрай високим. Тому на державу покладено обов'язок ефективного розслідування цих правопорушень і притягнення винних до відповідальності. З огляду на це, постає потреба в аналізі механізму боротьби з корупцією та вивчення процедури розслідування цих правопорушень у різних країнах.

Останніми роками Данія за оцінками Transparency International є найменш корумпованою країною в Європі і (разом із Фінляндією та Новою Зеландією) однією з найменш корумпованих країн у світі. Звісно, час від часу в Данії теж спалахують корупційні скандали. Однак це трапляється зрідка, чому сприяють насамперед зрілість громадянського суспільства, пропаганда нульової толерантності до корупції, чітке антикорупційне законодавство, ефективна система громадського та парламентського контролю за діями виконавчої влади.

Нині в цій країні сформувалася своєрідна антикорупційна культура. Предметом суспільного осуду є корупція не лише серед чиновників, а й серед пересічних громадян. Більшість компаній дотримуються політики «абсолютної нетерпимості» до хабарництва як у межах власної фірми, так і у взаємодії із зовнішніми партнерами. Під час працевлаштування обов'язковим є підписання найнятим співробітником спеціальної угоди, що містить зобов'язання про

відмову давати чи брати хабарі. Порушення цього зобов'язання тягне за собою звільнення із зазначенням в особовій справі й характеристиці працівника причини розірвання з ним трудових відносин.

У Данії ефективно діє система громадського контролю в особі інститутів громадянського суспільства, які спостерігають за діями політиків і чиновників. Інформація про рух коштів у країні є прозорою, а отже, посадовці не мають можливості приховувати свої доходи й видатки. Згідно із Законом «Про поліцію», будь-який громадянин має право, зокрема анонімно, звернутися до правоохоронних органів із заявою про перевірку певного корупційного порушення.

Поряд з громадянським діє і парламентський контроль за доходами міністрів. Відповідно до п. 20 Конституційного регламенту парламенту Данії (Фолькетинг), будь-який його депутат може отримати інформацію про позицію будь-якого міністра з питання, що належить до компетенції цього міністра. На підставі зазначеного положення данські міністри в обов'язковому порядку регулярно, письмово або усно, на засіданнях парламенту відповідають на запити депутатів, зокрема щодо підозр в отриманні хабаря або лобіювання інтересів певного бізнесу. Ці відповіді публікують на вебсайті Фолькетингу.

Пакет антикорупційних законів у Данії охоплює близько двадцяти законодавчих актів і передбачає кримінальну й адміністративну відповідальність приватних та юридичних осіб за умисне використання службового становища для незаконного отримання майнових і немайнових благ та переваг, а також за підкуп цих осіб. Найдієвішим виявився прийнятий 2002 року закон, що зобов'язує членів Уряду щорічно публікувати інформацію про свої доходи та майно. Одним з результатів його ухвалення став продаж міністрами своїх акцій в іноземних компаніях з метою не наражатися на підозри у використанні службового становища у власних економічних інтересах.

Члени Фолькетингу, громадськості й медіа активно стежать за можливими корупційними порушеннями. Нерідко публікації про підозри в

корупції стають предметом громадських і парламентських дебатів, на підставі оприлюднених фактів правоохоронні органи можуть проводити розслідування. Спеціалізованих антикорупційних органів у Данії немає. Розслідування корупційних правопорушень здійснює поліція. Виняток становлять злочини міжнародного характеру, які належать до відання відділу прокуратури з особливих економічних злочинів.

Необхідно відзначити зусилля, спрямовані на поширення культури нетерпимості до корупції, яких докладають данські донорські інституції, що працюють на зовнішніх ринках, такі як Агенція з кредитування експортних операцій, Торгова рада Данії, Фонд індустріалізації для країн, що розвиваються, і Данська агенція міжнародного розвитку (DANIDA). Остання є донором проєкту «Регіональна корупційна мережа». Угоди, що укладає Агенція, обов'язково супроводжуються підписанням декларації про незастосування хабарів. Недодержання положень про хабарництво призводить до розірвання угоди й відмови Агенції співпрацювати з порушником надалі. Додатково DANIDA запустила ще й «гарячу лінію», що дає змогу будь-кому звернутися до керівництва Агенції, аби сповістити про незаконне використання коштів [45].

Проте у світі більшість прецедентів успішної боротьби з корупцією пов'язані зі створенням незалежного органу, який провадить антикорупційну політику.

Найвідомішим прикладом є Сінгапур, у якому діє Бюро з розслідування випадків корупції, яке має політичну та функціональну самостійність. Це постійно діючий спеціалізований орган боротьби з корупцією в державному та приватному секторах економіки країни. Бюро перевіряє випадки зловживань серед державних чиновників і повідомляє про них відповідні органи для вживання необхідних заходів. Бюро вивчає методи роботи потенційно схильних до корупції державних органів з метою виявлення можливих вад у системі управління, за необхідності рекомендує вжити відповідних заходів главам цих відділів. Крім цього, з метою виявлення сторонніх доходів державних

службовців, агенти Бюро перевіряють банківські рахунки та майно не лише державних службовців, а й їхніх дітей, подружжя, родичів і навіть друзів.

Тож дієвість Бюро є переконливою:

- було знищено механізми кланових структур, експлуатації «дружніх зв'язків», «блатів», традицію «дарування» подарунків-хабарів;
- відбулося спрощення процедур прийняття рішень, усунуто будь-яку двозначність у законах шляхом видання простих і зрозумілих правил;
- здійснено скасування дозволів та ліцензування;
- дії державних службовців було повністю регламентовано, бюрократичні процедури спрощено, забезпечено суворий нагляд за дотриманням високих етичних стандартів тощо [106, с. 955–956].

Заробітну плату державних службовців на всіх рівнях державної ієрархії уряду Сінгапуру прив'язали до рівня зарплати в приватному секторі та залежно від нього щорічно переглядають. Якщо громадяни в країні починають отримувати менші доходи – відповідно скорочується зарплатня «слуг народу».

У цій країні щороку від державних службовців вимагають заповнення спеціальних форм для декларацій їхнього майна, активів і боргів. Маючи відкритими всі дані щодо стану доходів, комерційних інтересів і фінансових операцій високопосадовців, система державного управління набула статусу прозорості політичних фінансів [4, с. 54].

У міжнародній практиці передбачено адміністративну, кримінальну, цивільну та дисциплінарну відповідальність за порушення вимог декларування статків. Наявність стримувальних і дієвих санкцій безпосередньо позначається на ефективності системи декларування в кожній країні.

У Сінгапурі законодавчо закріпили як покарання за незаконне збагачення, конфіскацію майна посадовця, походження якого він не може пояснити.

Керівництво Сінгапуру в боротьбі з корупцією обрало пріоритетом принципи демократії та базові канони конфуціанської етики. Унаслідок системного впливу на суспільну свідомість громадської думки корупцію стали

розглядати як загрозу для успішного розвитку суспільства, авторитету держави на міжнародній арені.

Складником роботи на високий результат є традиції постійної підготовки та підвищення кваліфікації службовців. Кожен чиновник зобов'язаний проходити щонайменше 100 годин навчання на рік, зокрема з проблематики антикорупційної політики держави. Вище державне керівництво, насамперед міністри, здобули солідну університетську освіту, вони цілком самодостатні, аби не вдаватися до протиправних методів забезпечення власного матеріального добробуту. Влада доклала всіх зусиль, щоб забезпечити високий рівень довіри з боку громадян [41, с. 179].

Антикорупційна політика Сінгапуру вражає успіхами, головна ідея якої полягає в «прагненні мінімізувати або виключити умови, що створюють як стимул, так і можливість особи вчинювати корумповані дії». Цього досягають завдяки комплексу антикорупційних принципів, серед яких:

1) оплата праці державних службовців згідно з формулою, прив'язаною до середньої заробітної платні осіб, що успішно працюють у приватному секторі;

2) контрольована щорічна звітність державних посадовців про їхнє майно, активи й борги; прокурор має право перевіряти будь-які банківські, акціонерні та розрахункові рахунки осіб, підозрюваних у порушенні Акту про запобігання корупції;

3) украй суворий підхід у справах про корупцію саме щодо високопоставлених урядовців для підтримання високого авторитету непідкупних політичних лідерів;

4) ліквідація адміністративних бар'єрів для розвитку економіки.

Боротьба з корупцією є одним з ключових чинників економічного успіху Сінгапуру, де авторитарні методи діють передусім завдяки щирому прагненню політичного керівництва протистояти цьому явищу. Кожного, кого засуджено за вчинення корумпованих дій, карають, попри розміри банківських рахунків і

становища в суспільстві. Інакше боротьба з корупцією буде лише ілюзорною, однак чи здатна на це чинна влада в Україні – питання риторичне.

Швеція є однією країн, які майже цілком позбавилися корупційних виявів. Ця скандинавська держава власним прикладом довела, що корупцію реально мінімізувати і тримати під контролем. Швецію вже традиційно вважають країною з низьким рівнем корупції, що засвідчують щорічні дослідження антикорупційної організації Transparency International. За індексом сприйняття ця країна належить до п'ятірки найкращих.

До середини XIX ст. у Швеції корупція процвітала. Одним з наслідків модернізації країни став комплекс заходів, спрямованих на усунення меркантилізму. Відтоді державне регулювання стосувалося передусім домашніх господарств, а не фірм, і ґрунтувалося на стимулах (через податки, пільги й субсидії), ніж на заборонах і дозволах. Було відкрито доступ до внутрішніх державних документів, створено незалежну й ефективну систему правосуддя. Одночасно парламент і уряд установили високі етичні стандарти для адміністраторів і стали домагатися їхнього виконання. Невдовзі чесність стала соціальною нормою, заробітні плати високопоставлених чиновників спершу перевищували заробітки робітників у 12–15 разів, проте згодом ця різниця зменшилася до двократної [148].

Шведська модель боротьби з корупцією передбачає:

1. Обмеження готівкових розрахунків. Насамперед Швеція хоче позбавити від готівки інфраструктуру країни й туристичні об'єкти. У громадському транспорті заборонено готівку, оскільки водіїв часто грабували. Крім того, малий бізнес Швеції цілком перейшов на безготівкові розрахунки, навіть у церквах приймають банківські картки. Магазини активно впроваджують PayPass, POS-термінали й технології, які розробляють локальні стартапи, наприклад iZettle (картридер для безпечного прийому банківських карток через смартфон; ним користуються представники малого бізнесу Швеції; стартап отримав фінансування та запустився в деяких країнах за кордоном). Шведи максимально наблизилися до позбавлення від готівки: нині

лише 2 % всіх платежів у Швеції відбувається за допомогою традиційних купюр і монет, а готівку приймає менше ніж 20 % магазинів. Це втричі менше, ніж в інших європейських країнах.

2. Заборона особистих контактів чиновника та громадянина. Ключовим елементом в антикорупційному механізмі Швеції є ефективний громадський контроль за діяльністю як чиновників, так і бізнесменів. Основну роль у здійсненні цього контролю відіграють шведські медіа, які миттєво оприлюднюють будь-які випадки корупції, не зважають на посади й становище в суспільстві причетних до них осіб. Бізнес більше остерегається журналістів, ніж поліцію. Його втрати можуть бути значно вагомішими, якщо компанія «засвітиться» в корупційній історії на першій шпальті видання. Можна втратити репутацію, і це коштуватиме дорожче, ніж будь-який штраф державі.

3. Обов'язкове декларування доходів. У Швеції обов'язок подавати декларацію про доходи поширюється на всіх громадян, зокрема державних службовців (без будь-яких особливостей).

Також у цій країні важливу роль у протидії корупції відіграють церква і громадська думка, завдяки яким у цій країні з підозрою поставляться до будь-якого бізнесмена, який за нетривалий проміжок часу отримав надмірно високий дохід, або до чиновника, доходи якого істотно нижчі за його витрати. Йому ніхто не довірятиме ні в бізнесі, ні в побутовому спілкуванні. І громадська думка змусить такого чиновника піти з посади і не дозволить йому ніколи більше отримати роботу ні на державній службі, ні в приватному бізнесі. Громадська думка витиснула вияви корупції, нечесності і в приватному бізнесі, і в державному управлінні із суспільної свідомості. Жодними заходами законодавчого регулювання або навіть кримінальними покараннями такого результату досягти не вдалося. Урядові антикорупційні освітні програми не практикують, оскільки весь комплекс заходів і порівняно високий рівень правосвідомості громадянського суспільства Швеції дає змогу на належному рівні протидіяти корупційним виявам [17, с. 110–111].

Фінляндія також належить до країн скандинавської моделі протидії корупції. Деякі вчені заперечують наявність у Фінляндії власне моделі протидії корупції, оскільки головна причина низького рівня корупції в країні полягає в її соціально-економічному розвитку, а також формуванні умов, які не створюють сприятливого середовища для корупції. Автори цієї позиції, на нашу думку, не враховують, що соціально-економічний розвиток є не єдиною складовою впливу на корупцію, хоча вона й домінує, оскільки це негативне суспільне явище є комплексною проблемою. Протилежний підхід обстоюють інші дослідники, які виокремлюють у Фінляндії за напрямками антикорупційної діяльності саме «фінську модель у протидії корупції». Головним у цій моделі визнають формування умов, що не утворили сприятливого середовища для корупції та суттєво мінімізували суспільно небезпечні наслідки від такого соціально-економічного явища.

Досягти високих результатів антикорупційної діяльності стало можливим за безкомпромісної судової системи, що виключає вплив осіб з високими статками й соціальним статусом, власників депутатських мандатів.

У Фінляндії державна служба вирізняється високим ступенем професійності та постійністю персоналу, оскільки діє гарантована система високого матеріального й соціального забезпечення державних чиновників. Фінляндія належить до тих європейських країн, де немає спеціальних антикорупційних органів. Їх роль виконують канцлер юстиції та омбудсмен Парламенту, що наділені широкими процесуальними повноваженнями щодо розслідування та застосування заходів впливу [40].

Високі стандарти громадської поведінки у Великій Британії є результатом політичних і законодавчих заходів, моральних змін й ефективного соціального контролю за державними службовцями. Ця країна має найдавніші традиції боротьби з корупцією. Система антикорупційних механізмів тут врегульована на законодавчому рівні. Перший закон про корупцію в державних органах було прийнято ще 1889 року, закони про запобігання корупції 1906-го і 1916 року були реакцією суспільства на поширення цього згубного соціально-політичного

явища. На відміну від традиційних правових принципів, ці закони вимагають від посадових осіб доводити свою невинність.

Друга особливість – надзвичайно висока роль громадської думки, що стежить за динамікою негативних явищ у суспільстві. Здебільшого громадські дебати зосереджуються довкола питань, пов'язаних із лобіюванням і купівлею політичного впливу, проблем, спричинених зміною меж приватної і державної власності, моральним кліматом, хабарництвом, зловживаннями службовців місцевих органів влади, поліції, митної служби тощо.

Безпосередньо корупційні процеси у Великій Британії відстежує так званий Комітет Нолана, який було засновано в жовтні 1994 року. Його увага зосереджена на основних ділянках громадського життя, які викликають найвищу стурбованість громадськості, зокрема це:

- члени парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику;
- колишні міністри й інші посадові особи, що працюють у тих галузях індустрії, регулювання яких перед тим здійснював уряд, й інші аспекти громадського життя.

За результатами роботи Комітету Палата громад парламенту вирішила призначити парламентського директора стандартів, заборонити протекцію та розголосити сторонні заробітки членів парламенту [1].

У Великій Британії до декларантів належать члени уряду й парламенту, співробітники Палати громад і Палати лордів. Навіть журналісти з акредитацією до парламенту також декларують свої інтереси й відомості про роботу поза межами парламенту. Державні службовці в Сполученому Королівстві повинні декларувати будь-яку участь у бізнесі (зокрема керівництво) або вкладення коштів в акції чи інші папери, власниками яких є вони або члени їхніх родин. Вони повинні виконувати будь-які інструкції щодо збереження, передачі або управління такими активами. Державні службовці, які стають неплатоспроможними або банкрутами, повинні повідомити про це відділ кадрів.

У Великій Британії не вимагають розголошення інформації про майнове становище публічних службовців, тому нормативних правил щодо декларування доходів й активів немає, що зумовлено прагненням обмежити втручання в приватне життя особи. Британський підхід ґрунтується на ідеї, за якою кожен публічний службовець повинен заявляти про будь-яку грошову винагороду чи інтерес, які можна сприйняти як фактор, що може вплинути на його дії [139].

Правові засади декларування у Великій Британії визначено в Кодексі поведінки публічних службовців 2012 року. Відповідно до ст. 6 цього документа, Палата громад має два окремі механізми розкриття особистих фінансових інтересів своїх членів: через декларування майнових інтересів у реєстрі, який відкрито для публічного доступу; через декларування майнових інтересів у реєстрі з обмеженим доступом. Інтереси подружжя, партнерів і дітей, які перебувають на утриманні, декларують лише в тому разі, якщо вони виникають у зв'язку зі становищем їхнього родича як посадової особи, або якщо вони мешкають спільно з ним. Крім того, на сайті Палати громад розміщено реєстри інтересів уряду Великої Британії: Реєстр інтересів членів Секретаріату й наукових співробітників, Реєстр членів політичних партій, Реєстр інтересів лордів [143].

Зміст декларації полягає в тому, що фінансові межі, відповідно понад які необхідно вказати доходи, ґрунтуються на відсотках від заробітної плати депутата: один відсоток за працевлаштування, подарунки й гостинність; десять відсотків за дохід від оренди; сто відсотків за майно та акції. Виняток – спонсорство, де поріг встановлено в 1000 фунтів стерлінгів. Записи, які внесено до реєстру, мають на меті надати чіткий опис походження та сфери застосування задекларованих інтересів. Зміст декларацій охоплює відомості щодо оплати праці, професійних надбавок, спонсорства або іншої матеріальної підтримки, подарунків, пільг, закордонних відвідувань, майна, акцій тощо [137].

Доступ до інформації, яка міститься в деклараціях про конфлікт інтересів, є доступною в режимі онлайн для всього населення. Законодавча гілка влади має два вебсайти, що висвітлюють кожну палату парламенту та їх персонал; виконавча влада має три вебсайти, що розкривають інтересів, майнове становище, подарунки та предмети гостинності. Крім публічних органів влади, журналісти, які висвітлюють новини парламенту, також мають повідомити про наявний конфлікт інтересів [141]. Останнє положення видається прогресивним для України й було б ефективним, оскільки його впровадження позитивно позначилося б на підвищенні рівня довіри до масмедіа. Це надало б можливість сформувати архетип всезагальності в питаннях боротьби з корупцією в контексті очевидної доброчесності журналістів.

Злочини у Великій Британії розслідує поліція. Зібрані поліцейськими докази передаються атторнею, який у суді їх і представляє. У разі прийняття рішення судом про достатність і вагомість доказів, пред'являють обвинувачення підозрюваній особі, розпочинається розгляд справи в суді.

Спеціальним органом, призначеним для здійснення кримінального переслідування, є Королівська служба звинувачення – не залежна від поліції організація. Королівська служба обвинувачення сформована з двох ланок – вищої та регіональної (регіональний центр). Королівську службу обвинувачення очолює директор державного обвинувачення, а регіональні центри (їх налічується 13) очолює головний королівський обвинувач. Кримінальне переслідування вправі провадити й інші державні органи – Управління податкових зборів та Управління по боротьбі з великомасштабним шахрайством [26, с. 120].

У Сполучених Штатах Америки кожен державний службовець повинен надавати в Управління з питань етики інформацію про власні видатки й доходи, а також про видатки й доходи близьких родичів (дітей, дружини або чоловіка, батьків). Також вони повинні зазначати відомості про джерела походження майна, його склад і вартість; відомості про наявні депозити, отримані чи видані кредити й позики; перелік отриманих подарунків, вартість яких перевищує

50 доларів США; перелік транспортних, розважальних та інших послуг, оплачених не з особистих чи бюджетних коштів (із вказівкою на джерела) [105]. Кримінальне законодавство США передбачає відповідальність за навмисне складання та підпис будь-якої звітності, заяви чи іншого документа, підтвердженого письмовою заявою про те, що він зроблений під загрозою покарання за неправдиві свідчення, який, на його думку, не є правдивим і правильним щодо будь-якого істотного питання; приховання від будь-якої посадової особи чи службовця Сполучених Штатів будь-якого майна, що належить до майна платника податків чи іншої особи, яка несе відповідальність за податок; фальсифікацію будь-якої книги, документа чи запису або за будь-яку неправдиву заяву щодо майна чи фінансового становища платника податків чи іншої особи, яка несе відповідальність за податок у вигляді штрафу та/або позбавлення волі [155]. Прикладом такого податкового шахрайства є неподання декларації про доходи та підготовка неправдивої декларації.

Обов'язок щодо контролю зазначених вище норм, виявлення податкового шахрайства й подальшого розслідування покладено на Службу внутрішніх доходів (Internal Revenue Service, IRS). Часових обмежень щодо перевірки декларацій та розслідування IRS не встановлено (одне розслідування кримінального шахрайства може тривати шість років) [157].

Розслідування декларування недостовірної інформації покладено на спеціальних агентів IRS, які в роботі дотримуються суворих процедур, щоб розпочати розслідування та рекомендувати Міністерству юстиції кримінальне переслідування правопорушника. Розслідування ґрунтуються на фактичних доказах того, що вчинено податкове шахрайство або інший фінансовий злочин, наприклад, виправлення недостовірної декларації.

Насамперед спецагент отримує інформацію та аналізує її на наявність вчинення кримінального податкового шахрайства чи іншого фінансового злочину, тобто здійснює «первинне розслідування». Керівник спеціального агента також перевіряє отримані дані та приймає рішення про схвалення чи відхилення проведення кримінального розслідування за цим фактом.

Після відкриття розслідування спецагент встановлює факти й докази, що є необхідними для встановлення ознак злочинного діяння. Для цього він уповноважений проводити опитування свідків третьої сторони, спостереження, виконувати ордери на обшук, отримувати банківські документи й перевіряти фінансові відомості. Під час кримінального розслідування спеціальний агент тісно співпрацює з головним юрисконсульту Податкового управління США. Цей процес забезпечує належне врахування всіх правових аспектів розслідування та рекомендацій прокуратури.

Після того, як усі докази зібрано та проаналізовано, спеціальний агент та/або його керівник вирішують питання про підтвердження злочинної діяльності. Якщо ж докази будуть недостатніми, розслідування припиняють. Однак у разі достатності доказів для підтримання рекомендацій судового переслідування спеціальний агент готує письмовий звіт з детальним викладом фактичного порушення та рекомендаціями щодо притягнення до відповідальності («доповідь спеціального агента»).

Звіт проходить низку перевірок, після чого його надсилають до податкового відділу Департаменту юстиції чи прокурора США. Якщо Міністерство юстиції або прокурор приймуть рішення щодо кримінального переслідування, прокурори ініціюють питання щодо надання їм допомоги з боку спеціального агента IRS у підготовці до суду. Однак, коли звіт спеціального агента передають для обвинувачення, надалі керівництво розслідуванням здійснюють прокурори. Кінцевою метою рекомендацій спеціального агента є засудження шляхом винесення рішення про винуватість особи чи визнання нею провини [144].

Антикорупційна система в Ізраїлі передбачає «певне дублювання моніторингу» за можливими корупційними діями. Його здійснюють урядові організації та спеціальні підрозділи поліції, відомство Державного контролера, що володіє незалежністю від міністерств і державних відомств, і громадські організації типу «Відомства за чистоту уряду». Ці організації досліджують можливі корупційні точки, а в разі їх виявлення інформують органи

розслідування. В Ізраїлі завдяки вагомим соціальним пільгам для урядовців і внаслідок безжального їх покарання в разі виявлення корупції низову корупцію майже викорінено. Доведених до суду корупційних злочинів в Ізраїлі не більше ніж 5 %, проте репутація людини, замішаної в корупційному скандалі, є вкрай небажаною [16].

У Молдові передбачено декларування активів, яке здійснюють з обов'язковим зазначенням точних сум надходжень, дивідендів, відсотків від депозитів, вартості цінних паперів, акцій тощо. Інший спосіб є м'якшим і не вимагає зазначення точних сум, його застосовують у країнах Західної та Центральної Європи.

У контексті дослідження цієї тематики слід зосередити увагу на досвіді розслідування декларування недостовірної інформації в Австрії.

Розслідування фінансових злочинів і фактів ухилення від сплати податків і зборів, що є видами шахрайства, в цій країні покладено на Управління боротьби із шахрайством (The Anti-Fraud Office, AFO), що було створено як загальноавстрійський орган для кримінальних правопорушень. В AFO об'єднано відділи протидії податковому та соціальному шахрайству Федерального міністерства фінансів, що забезпечує оперативний контроль за цим напрямом діяльності [135].

У структурі Управління боротьби із шахрайством функціонує підрозділ податкового розслідування, головне завдання якого полягає у виявленні та розкритті фінансових кримінальних правопорушень. Ці завдання виконує здебільшого кримінальна поліція шляхом проведення низки розшукових і ревізійних заходів щодо таких правопорушень.

У складі підрозділу функціонують 12 слідчих груп, які безпосередньо проводять кримінальне розслідування від імені прокуратури або спільно із Сектором кримінальних справ відповідно до Фіскального кримінального та Кримінального процесуального кодексів Австрії.

Для отримання доказів вчинення податкового шахрайства слідчі групи вповноважені проводити слідчі дії: обшук, спостереження за телефоном, а

також допит обвинувачених або свідків згідно з постановою прокуратури в судовому провадженні. Вони також застосовують примусові заходи, наприклад арешт [149].

Після проведення всіх необхідних слідчих дій та протоколювання розслідування слідчі групи готують доповідь (звіт) до прокуратури відповідно до §100 Кримінального процесуального кодексу, у якій зазначають імена підозрюваних або, якщо вони невідомі, інформацію про осіб і характеристику, а також діяння, у вчиненні якого їх підозрюють; імена інформаторів, жертв і будь-яких інших осіб, які надають інформацію; стислий виклад фактів і запланованих подальших дій; будь-які заяви обвинуваченого чи інших сторін у справі. З кожним звітом до прокуратури також передають матеріали кримінального провадження, необхідні для оцінювання фактичної та правової ситуації, або ж вони мають бути доступними в електронному форматі [153].

Для криміналістичного збереження даних та аналізу електронних даних функціонують дві спеціалізовані ІТ-групи, що входять до підрозділу податкового розслідування [140].

Слід акцентувати на тому, що після прийняття 2014 року нового Закону України «Про запобігання корупції» законодавець справді посилив відповідальність за порушення в сфері фінансового контролю, закріпивши механізм електронного декларування та врахувавши міжнародний досвід розвинених країн. Проте кожна держава має певні особливості становлення та розвитку антикорупційної системи. В Україні склалася унікальна ситуація, оскільки Конституційний Суд України визнав неконституційною ст. 366-1 КК України, яка передбачала кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації. Це рішення було прийнято в умовах реального конфлікту інтересів у суддів Конституційного Суду України. Тому під тиском міжнародної спільноти Парламенту України довелося швидко ухвалити зміни до кримінального законодавства для відновлення кримінальної відповідальності за цей вид кримінального правопорушення.

Аналіз досвіду інших країн засвідчує, що розслідування декларування недостовірної інформації потребує сталої інституційної спроможності антикорупційних органів, а це безпосередньо залежить від належного законодавчого забезпечення протидії корупції.

Віднесення законодавцем ст. 366-2 КК України до кримінальних проступків та нетяжкого кримінального правопорушення призвело до зниження ефективності запобігання цьому негативному явищу. Органи досудового розслідування, зокрема детективи Національного антикорупційного бюро України, втратили певні процесуальні інструменти щодо збирання, *перевірки й оцінки доказів* і документування цього виду кримінального правопорушення. Зазначене актуалізує необхідність внесення відповідних змін і доповнень до кримінального законодавства з метою віднесення цього суспільно небезпечного діяння до злочинів. Це позитивно позначиться на процесі розслідування, визначенні процесуальних строків досудового розслідування, а отже, на строку давності притягнення до кримінальної відповідальності [90, с. 107].

На наш погляд, успішний досвід країн у боротьбі з корупцією, зокрема з декларуванням особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, недостовірної інформації, може стати в нагоді для формування ефективної національної антикорупційної політики в Україні на шляху до членства в ЄС.

Варто зазначити, що за результатами проведеного нами анкетування, найчастіше із запитам про міжнародну правову допомогу під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії з верталися до Кіпру (46 % опитаних), Латвії (34 % опитаних), Британських Віргінських Островів (31 % опитаних), а також до Швейцарії, Великої Британії та Сполучених Штатів Америки (по 25 % опитаних) (додаток А).

Водночас можна запозичувати лише ті технології та інструменти, які відповідають українській ментальності. Необхідно формувати в населення антикорупційний світогляд, що ґрунтуватиметься на запобіганні та профілактиці. Викорінення корупції потребує наявності ідеї, що об'єднує все

суспільство, у якому благо більшості, порівняно з індивідуальним добробутом, є пріоритетним.

Ми вважаємо, що, крім здійснених у нашій державі «кроків» у сфері боротьби з корупцією, є низка міжнародних стандартів, які необхідно запозичити Україні, щоб в майбутньому результати їх дієвості ефективно використовувати в процесі доказування обставин кримінального правопорушення щодо декларування недостовірної інформації:

1. Активний розвиток антикорупційної культури в населення. Водночас має бути організовано громадський контроль за всією системою державного адміністрування (неодмінною умовою для цього є створення атмосфери прозорості), а також забезпечено можливість порушення в цих межах кримінального переслідування правопорушників. Важливу роль у цьому відіграють незалежні медіа, які здійснюють моніторинг статків державних службовців, публікують інформацію про підозру в корупції, зокрема декларуванні недостовірної інформації, проводять незалежне розслідування виявлених фактів. Своєю чергою уповноважені правоохоронні органи (детективи НАБУ) можуть розпочати розслідування на підставі опублікованих і переданих матеріалів журналістами.

2. Жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями з притягнення до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади.

3. Кримінальна відповідальність за подання недостовірних відомостей у деклараціях – необхідно віднести ст. 366-2 КК України саме до злочинів. Санкція зазначеної статті має передбачати суворіший граничний строк позбавлення волі.

3.2. Практика Європейського суду з прав людини та механізм її застосування у встановленні обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації

Приєднавшись до міжнародного антикорупційного руху, Україна ратифікувала низку міжнародно-правових документів і розробила на їхній основі національне антикорупційне законодавство. Однією з вимог вступу України до Європейського Союзу стало введення декларування доходів осіб, що є представниками влади чи місцевого самоврядування, як один із засобів протидії корупції.

Невід'ємною частиною системи запобігання корупції є питання запровадження та функціонування інституту декларування. Відповідальність за подання недостовірних відомостей у декларації про майнове становище чи неподання декларації є вимогою, поставленою перед державами, що ратифікували Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року, Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року та Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи від 25 грудня 2008 року № 1165 (1998). Водночас слід зауважити, що зазначені міжнародні договори й акти однаково поширюються на всіх посадових осіб, зокрема представників судової гілки влади.

29 червня 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [66].

Суб'єктами декларування в ст. 366-2 КК України визначено осіб, які відповідно до ч. 1 та 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [37].

Нині питання притягнення до відповідальності посадових осіб за декларування недостовірних відомостей щодо майнового становища їх та членів їхніх сімей є вкрай актуальним у нашій державі. Протидія цьому явищу є предметом для дискусій як у науковій, так і в практичній сферах.

З появою в Україні таких нових антикорупційних структур, як Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро, Національне агентство з питань запобігання корупції, виникла ініціатива впровадження спеціалізованих судів, які розглядали б справи, пов'язані з корупцією на високому рівні.

Вищі спеціалізовані суди в системі судоустрою України відіграють важливу роль у цілісному механізмі всієї судової системи, оскільки вони наділені виключною компетенцією розглядати та вирішувати по суті справи окремих категорій, а їх діяльність визначається на рівні окремого нормативно-правового акта, який визначає їх правовий статус, а отже, і місце в системі судоустрою України [128, с. 255–256].

Вищому антикорупційному суду надано повноваження розглядати всі справи, розслідування яких підпадає під юрисдикцію Національного антикорупційного бюро України. Це означає, що ВАКС розглядатиме всі злочини, вчинені вищими державними посадовими особами. Підсудність спеціалізованих корупційних судів у деяких країнах може бути обмежена як посадовим статусом обвинувачених, так і категоріями злочинів, а також за ознакою розміру завданих збитків. Для прикладу, до юрисдикції спеціалізованих кримінальних судів Болгарії, Хорватії, Словаччини належить розгляд справ про організовану злочинність, навмисні вбивства, злочини, пов'язані з відмиванням коштів чи торгівлею людьми, тощо [83, с. 127].

Провівши в березні 2020 року моніторинг здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом, В. І. Валько й М. І. Хавронюк визначили, що кардинальних змін під час розв'язання проблеми затягування розгляду справ про корупційні злочини, підслідні НАБУ, ще не відбулося, хоча початок

діяльності ВАКС дає певні надії на те, що такі зміни невдовзі можуть настати [11, с. 31].

Слід акцентувати на тому, що поряд з національними гарантіями Конституція України передбачила можливість використання й міжнародно-правових гарантій.

Відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції України, кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних міжнародних організацій, членом чи учасницею яких є Україна [32].

Громадяни України можуть звертатися за захистом своїх порушених прав до ЄСПЛ після використання національних засобів захисту. Прецедентне право ЄСПЛ позитивно впливає на судову практику держав і сприяє дотриманню основних прав та свобод людини.

Слід зауважити, що ЄСПЛ уже ухвалював доленосні рішення, які вирізняються своєю справедливістю й обґрунтованістю.

Європейський суд з прав людини раніше висловлювався з приводу необхідності подання посадовими особами декларації про майнове становище у справі «Випич проти Польщі». У цій справі заявник як посадова особа скаржився на порушення державою його права на приватне життя (ст. 8 Конвенції), проте Суд, не погоджуючись зі скаржником, зазначив щодо обсягу інформації, яка має бути відображена в декларації, який має бути доволі широким. Зокрема, інформація, яка свідчить про майнове і фінансове становище службовця, має бути максимально широкою, аби громадськість огляувати повну картину матеріального становища такої особи [1458].

Практики переконані, що факт зазначення в документі якогось рішення ЄСПЛ може посилити позицію цієї сторони у справі. Насправді ж це не так, і посилення на рішення ЄСПЛ ще не гарантує успіху [89, с. 125].

Рішення ЄСПЛ мають подвійну природу, однак вони не є джерелом права, хоча й нерозривно пов'язані з положеннями, які конкретизують

застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 року.

Поряд з вирішенням по суті індивідуального спору, ЄСПЛ у своєму рішенні розвиває також і положення Конвенції, які мають тлумачити однаково всі держави – учасниці Конвенції. Саме обов'язок однакового тлумачення надає можливість національним судам посилатися на рішення ЄСПЛ в індивідуальних спорах, що були постановлені стосовно інших держав.

Рішення ЄСПЛ можна схарактеризувати як прецеденти. І хоча в Україні судові прецеденти не є джерелом права, де-факто ситуація зовсім інша [52].

Крім того, потрібно також акцентувати на ролі рішень ЄСПЛ у судовій практиці. Стаття 90 КПК України встановлює пріоритет судових рішень, які констатують порушення прав людини, для вирішення питання допустимості доказів. Зокрема, встановлено, що рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили та встановлює порушення прав людини, гарантованих Конституцією України й міжнародними договорами, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів [39].

Попри те, що рішення ЄСПЛ не є джерелами права, у поєднанні з відповідними нормами Конвенції, національні суди можуть їх застосовувати саме як джерело права. Відповідну норму закріплено в ст. 15 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [59]. Зазначений Закон є спеціальним і регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення ЄСПЛ та необхідністю впроваджувати в українське судочинство практику європейських стандартів з прав людини.

Через відсутність чітких правил і рекомендацій щодо використання рішень ЄСПЛ в інших справах правники інколи неправильно застосовують зазначені рішення, що призводить до посилання на рішення ЄСПЛ без осмислення основного змісту таких рішень.

Станом на 2013 рік не було релевантної практики ЄСПЛ (ані Суду ЄС) [138], яка стосувалася б конкретно фінансових декларацій публічних службовців, немає її і досі. Натомість практика ЄСПЛ в інших аспектах демонструє тенденції до визнання прийнятними публікацій відомостей про статки публічних службовців у суспільствах з високим рівнем корупції.

Усталеними в практиці ЄСПЛ є тенденції визнання того, що публікування персональних даних підпадає під дію ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, однак не застосовуватиметься у разі, якщо публічна особа надала згоду на оприлюднення інформації про себе [138]. Крім того, відомості про оподатковуваний дохід особи вважають персональними даними [142]. Загалом публікування фінансових відомостей про особу є безпосереднім втручанням у її права, гарантовані ст. 8 Конвенції. Важливим є аспект, наскільки виправданим і пропорційним буде таке втручання в кожному конкретному випадку. Тобто порушення ст. 8 Конвенції не відбудеться, якщо відповідне втручання матиме законодавчі підстави, переслідуватиме легітимну мету й буде необхідним у демократичному суспільстві.

Поміж загальних тенденцій практики ЄСПЛ слід виокремити й те, що публічні службовці мають нижчий, порівняно зі звичайними громадянами, рівень захисту, який гарантують конвенційні права. Це прослідковується, зокрема, у питаннях свободи вираження поглядів і свободи зібрань.

У контексті визначення ролі практики ЄСПЛ та її місця в кримінальному провадженні, пов'язаному з декларуванням недостовірної інформації, доцільно проаналізувати справу «Джоджай проти Албанії», а саме: порушення прав, на що скаржилася заявниця, і власне позиція ЄСПЛ. Це рішення є безпрецедентним (хрестоматійним) у світовій практиці в контексті надання оцінки щодо порушення прав людини обставинам, коли суддю звільняють з посади внаслідок недоброчесної поведінки й декларування недостовірних відомостей.

За обставинами справи, рішенням незалежної кваліфікаційної комісії заявницю пані Джоджай було звільнено з посади судді після того, як вона пропрацювала на різних посадах в органах судової влади протягом майже 25 років. Останнім місцем її роботи був Конституційний суд Албанії. Причиною звільнення стало проведення перевірки декларації пані Джоджай, унаслідок чого було виявлено, що видатки, здійснені заявницею, не відповідали тим доходам, які вона мала, а тому контролюючий орган дійшов висновку, що Джоджай задекларувала недостовірні відомості. Надалі, керуючись законом про перехідне повторне оцінювання суддів і прокурорів – законом про перевірку, заявниця оскаржила відповідне рішення в Спеціальній апеляційній палаті. Проте апеляційну скаргу було залишено без задоволення, а рішення незалежної кваліфікаційної комісії – без змін.

Використавши всі засоби національного захисту, пані Джоджай звернулася до Європейського суду зі скаргою, посиляючись на порушення права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції) і права на приватне життя (ст. 8 Конвенції).

Проаналізувавши доводи обох сторін у цій справі, з огляду на світову практику функціонування інституту декларування, зокрема суддів, ЄСПЛ дійшов таких висновків. Насамперед, на думку ЄСПЛ, той факт, що членами незалежної кваліфікаційної комісії не стали представники чинного суддівського корпусу, відповідав духу й меті процесу перевірки, а саме: запобіганню будь-яким індивідуальним конфліктам інтересів і забезпеченню довіри громадськості до процедури. Суд також посиляється на суворі вимоги до права на зайняття посади, яким мали відповідати всі члени комісії. Він зазначає, що цих членів вибрав парламент відповідно до процедури, встановленої законом. Крім того, статус членів комісії такий самий, як і в суддів Верховного суду [146, п. 300].

З огляду на зазначене, можна дійти таких висновків: серед рішень ЄСПЛ найвагомішими є ті, які вважають джерелом правової позиції, їх використовують саме як усталену правову позицію під час вирішення схожих справ. Фактично це і є орієнтири для всіх національних судів. Такі рішення, які

містять усталену правову позицію ЄСПЛ, мають бути прикладом для посилення. І не є принциповим питання, стосовно якої з держав-учасниць і коли прийнято таке рішення [94, с. 243].

Правові позиції, висловлені Європейським судом у справі «Джоджай проти Албанії», цілком узгоджуються з вимогами, які нині ставлять до держав, що прагнуть унеможливити будь-які вияви корупції. Це рішення ЄСПЛ є взірцем необхідності функціонування інституту декларування задля забезпечення прозорості й доброчесності посадових осіб, зокрема суддів, перед громадськістю та державою.

Загалом значення рішень ЄСПЛ надзвичайно важливе. Для більшості заявників можливість звернутися до ЄСПЛ стала єдиним варіантом боротьби з недосконалістю національної системи правосуддя. Для практиків рішення Суду стали «лакмусовим папірцем» з виявлення проблем системного характеру й водночас встановленням стандартів дотримання прав людини, до яких слід прагнути.

Висновки до розділу 3

Світова практика засвідчує, що коло посадових осіб, які зобов'язані декларувати майно й доходи, варіюється в широких межах. До сфери охоплення можуть входити: представники політичних посад (глава держави, глава й члени уряду, члени парламенту), представники решти гілок влади (державні службовці різних рангів, судді, прокурори, керівники державних підприємств, силових структур тощо). Нині усталених і єдиних міжнародних стандартів щодо запровадження та функціонування механізму декларування статків немає. Коло суб'єктів декларування та орган або органи, які будуть здійснювати діяльність у сфері запобігання корупції, кожна держава вправі визначати сама.

Проте на конвенційному рівні передбачено декілька запобіжників, які мають бути враховані національними законодавцями, а саме:

1) для органів, які здійснюють запобігання корупції, має бути створено умови, що забезпечують необхідну незалежність, з метою надання можливості виконувати свої функції ефективно та без будь-якого неналежного впливу;

2) відповідні заходи щодо суддів слід реалізувати без шкоди для незалежності судової влади;

3) загальний обов'язок створити ефективну систему антикорупційного моніторингу й контролю з використанням шляхів і засобів, найприйнятніших у відповідному культурно-правовому контексті.

На нашу думку, Україні необхідно використати певний зарубіжний досвід у боротьбі з корупцією, який ефективно може бути впроваджено для доказування обставин кримінального правопорушення щодо декларування недостовірної інформації: а) активний розвиток антикорупційної культури в населення, належно організований громадський контроль за всією системою державного адміністрування, розвиток незалежних медіа й публікації ними виявлених фактів декларації недостовірної інформації в загальному доступі; б) жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями щодо притягнення до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади; в) кримінальна відповідальність за подання недостовірних відомостей у деклараціях (тобто необхідно віднести ст. 366-2 КК України саме до категорії тяжких та особливо тяжких). Водночас у країні має бути сильна політична воля вищого керівництва держави до боротьби з корупцією та сформована на її основі єдина державна політика у сфері протидії корупції.

Серед рішень ЄСПЛ найвагомішими є ті, які вважають джерелом правової позиції, їх використовують саме як усталену правову позицію під час вирішення схожих справ. Фактично це і є орієнтири для всіх національних судів. Такі рішення, які містять усталену правову позицію ЄСПЛ, мають бути

прикладом для посилення, і не є принциповим питанням, стосовно якої з держав-учасниць і коли прийнято таке рішення.

Тож правові позиції, висловлені Європейським судом у справі «Джоджай проти Албанії», цілком узгоджуються з вимогами, які нині ставлять до держав, що прагнуть унеможливити будь-які вияви корупції. Це рішення ЄСПЛ є свідченням необхідності функціонування інституту декларування задля забезпечення прозорості й доброчесності посадових осіб, зокрема суддів, перед громадськістю та державою.

ВИСНОВКИ

1. Визначено, що під час досудового розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, сторона обвинувачення позбавлена можливості проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій, у зв'язку з віднесенням цього діяння до категорії кримінальних проступків чи нетяжких злочинів. Адже згідно зі ст. 246 КПК України, НСРД, передбачені ст. 260, 261, 262, 263, 264, 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводять виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Доведено, що рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 було недостатньо обґрунтованим й ухвалене в умовах конфлікту інтересів. Визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною було недопустимим, оскільки воно перешкоджало ідеї протидії корупції шляхом забезпечення прозорості статків осіб, уповноважених на виконання функцій держави й місцевого самоврядування. Положення ст. 366-1 КК України було виключено, натомість КК України доповнено ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації», у якій встановлено відповідальність за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і ст. 366-3 КК України «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», де окремо регламентовано відповідальність за умисне неподання відповідної декларації.

2. Розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, має певні особливості: специфіку, проблеми й недоліки. Обґрунтовано доцільність виокремлення етапів (елементів) процесу доказування обставин кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України. Крім загальних елементів процесу доказування (збирання, перевірка та оцінка доказів), слід виокремити і

спеціальний – логічна вибудова зв'язків між усіма отриманими доказами з належною формою їх закріплення.

Суб'єкт доказування обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо декларування недостовірної інформації, повинен повно та всебічно проаналізувати фактичні обставини кримінального правопорушення, встановити в діянні особи всі необхідні ознаки складу цього кримінального правопорушення, надати їм належну правову оцінку та, за наявності достатніх підстав, прийняти процесуальне рішення відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

3. Обґрунтовано, що під час розслідування декларування недостовірної інформації слід акцентувати увагу на доказуванні винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву й мети його вчинення, а також власне події кримінального правопорушення. Визначено, що під час розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, місце вчинення кримінального правопорушення, як обставина, що підлягає доказуванню, не впливає на кваліфікацію та призначення покарання.

4. Світовий досвід боротьби з корупцією засвідчує, що універсальних методів протидії їй немає. Кожна країна обирає власний шлях державної антикорупційної політики, ґрунтуючись на міжнародних стандартах у цій сфері. Ефективність упровадження досвіду протидії корупції інших країн залежить від низки факторів, що є значущими саме для нашої держави. Згідно з міжнародними принципами боротьби з корупцією, мета декларування не полягає у виявленні доходів, витрат і майна чиновників (тобто контролі за їх майном), а пов'язана саме з виявленням конфлікту їх інтересів, який може призвести до корупції.

На національному рівні декларування впроваджують переважно для виконання двох основних завдань:

1) виявлення «індикатора корупції» – фактів, що засвідчують можливе вчинення посадовою особою корупційного правопорушення;

2) виявлення конфлікту інтересів за обставин, коли особисті інтереси посадової особи можуть призвести до необ'єктивного виконання нею службових обов'язків.

З огляду на міжнародну позицію, про яку йшлося вище, важливою підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності є наявність у діях умислу на приховання в процесі декларування «індикатора корупції» та/або конфлікту інтересів посадової особи. Умисний характер вчиненого діяння має обов'язково бути підтверджено, що може полягати в наявності відповідного корисливого або іншого особистого інтересу особи чи інтересу третіх осіб, яким суб'єкт правопорушення мав керуватися під час вчинення кримінального правопорушення.

5. Увагу зосереджено на тому, що презумпція невинуватості є засадою кримінального провадження. Обов'язок доказування умислу декларанта на внесення завідомо неправдивих відомостей покладається на осіб, уповноважених здійснювати досудове розслідування. Обґрунтовано доцільність покладання обов'язку доведення своєї правоти власне на декларанта, який законними методами повинен доводити, що не мав умислу на внесення завідомо неправдивих відомостей до е-декларації.

Аргументовано, що в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, недостовірною інформацією необхідно вважати розбіжності доходів і витрат суб'єкта декларування (наприклад, достатність офіційно отриманих доходів для придбання та/або утримання майна; неправдиві відомості щодо наявності та/або доходів від нерухомого майна, рухомого майна, корпоративних прав, нематеріальних активів, будь-яких інших доходів).

6. Доведено складність процесу доказування умислу особи на вчинення кримінального правопорушення. Навіть після впровадження системи подачі й оприлюднення декларацій умисний характер діяння суб'єкта кримінального правопорушення залишився складно доказовим фактом, оскільки завжди є можливість у певний термін заявити про помилку. Також передбачено

можливість оскаржити й власне факт знаходження майна в користуванні або власності особи.

Неврегульованим є питання оцінки майна декларанта. Адже це впливає на питання кваліфікації та відмежування кримінального правопорушення від адміністративного. Опис заборонених дій щодо недостовірного декларування та бездіяльності у вигляді умисного неподання декларації надає можливість для певних зловживань, оскільки на практиці неможливо уникнути «оцінки на власний розсуд» з боку правоохоронних органів та/або суду, а також відмежувати поняття «завідомо неправдиві» відомості від банальної арифметичної помилки, якої можна припуститися в тексті декларації, чи то ненавмисної «неуважності» суб'єкта декларування.

7. Здійснений аналіз слідчо-судової практики в кримінальних провадженнях щодо декларування недостовірної інформації засвідчує, що визначення в чинному кримінальному процесуальному законодавстві підстав визнання доказів недопустимими зумовлюють неоднозначне їх тлумачення слідчими суддями і суддями. Зазначене пов'язано з тим, що представники судової гілки влади за наявності певних порушень процесуального порядку, передбаченого КПК України, можуть визнавати їх допустимими чи недопустимими.

8. Світова практика засвідчує, що коло посадових осіб, які зобов'язані декларувати майно й доходи, варіюється в широких межах. До сфери охоплення можуть входити: представники політичних посад (глава держави, глава й члени уряду, члени парламенту), представники решти гілок влади (державні службовці різних рангів, судді, прокурори, керівники державних підприємств, силових структур тощо). Нині усталених і єдиних міжнародних стандартів щодо запровадження та функціонування механізму декларування статків немає. Коло суб'єктів декларування та орган або органи, які будуть здійснювати діяльність у сфері запобігання корупції, кожна держава вправі визначати сама.

Проте на конвенційному рівні передбачено декілька запобіжників, які мають бути враховані національними законодавцями, а саме:

1) для органів, які здійснюють запобігання корупції, має бути створено умови, що забезпечують необхідну незалежність, з метою надання можливості виконувати свої функції ефективно та без будь-якого неналежного впливу;

2) відповідні заходи щодо суддів слід реалізувати без шкоди для незалежності судової влади;

3) загальний обов'язок створити ефективну систему антикорупційного моніторингу й контролю з використанням шляхів і засобів, найприйнятніших у відповідному культурно-правовому контексті.

Визначено, що Україні необхідно використати певний зарубіжний досвід у боротьбі з корупцією, який ефективно може бути впроваджено для доказування обставин кримінального правопорушення щодо декларування недостовірної інформації:

а) активний розвиток антикорупційної культури в населення, належно організований громадський контроль за всією системою державного адміністрування, розвиток незалежних медіа й публікації ними виявлених фактів декларації недостовірної інформації в загальному доступі;

б) жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями щодо притягнення до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади;

в) кримінальна відповідальність за подання недостовірних відомостей у деклараціях (ст. 366-2 КК України необхідно віднести саме до злочинів).

9. Обґрунтовано, що серед рішень ЄСПЛ найвагомішими є ті, які вважають джерелом правової позиції, їх використовують саме як усталену правову позицію під час вирішення схожих справ. Такі рішення визначають міжнародні стандарти кримінального судочинства, і не є принциповим питанням, стосовно якої з держав-учасниць і коли прийнято таке рішення. Визначено, що

правові позиції, висловлені Європейським судом з прав людини у справі «Джоджай проти Албанії», цілком узгоджуються з вимогами, які нині ставлять до держав, що прагнуть унеможливити будь-які вияви корупції. Це рішення ЄСПЛ є свідченням необхідності функціонування інституту декларування задля забезпечення прозорості й доброчесності посадових осіб, зокрема суддів, перед громадськістю та державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. І. Загальна характеристика принципів антикорупційної системи окремих зарубіжних країн. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13824/1/%D0%86%D0%9C%D0%9F%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%84.%D0%92%D0%A0%D0%9E%D0%9F%D0%95%D0%99%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%A5%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%86%D0%92_p032-037.pdf.
2. Алексієвець Л., Алексієвець М., Ільчук І. Трансформація українсько-польських відносин у політичній сфері до Європейсько-Атлантичного процесу (1991–2014 рр.). *Україна в системі міжнародних відносин*. 2017. С. 1–17. URL: [Transformatsiia_suchasnykh_ukrainsko-polskykh_vidnosyn_u_politychnii_sferi.pdf](#).
3. Архів законопроектів. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/zp/>.
4. Балакарева І. М. Прозорість та відкритість державного управління як базовий міжнародно-правовий стандарт протидії корупції. *Корупція в Україні: питання протидії*. 2015. № 16. С. 54–72.
5. Барабаш Т. М. Моніторинг теорії доказування у процесуальному праві України. *Судова апеляція*. 2009. № 2 (15). С. 6–15.
6. Басиста І. В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2014. 40 с.
7. Берназ В. Д. Окремі питання здійснення функції прокурорського нагляду за додержанням законів органами Національного антикорупційного бюро України. *Європейські стандарти діяльності прокурора, слідчого та адвоката у кримінальному провадженні* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 26 листоп. 2015 р.) / відп. ред. д-р юрид. наук проф. М. А. Погорецький; Київський національний університет імені Т. Шевченка (кафедра правосуддя),

Національна академія прокуратури України (кафедра нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування), Рада адвокатів міста Києва. Київ : Прецедент, 2016. С. 193–196.

8. Бондаренко Є. Електронне декларування на Донеччині. Перші результати роботи та винесені вироки. *Вісник прокуратури*. 2017. № 10. С. 32–35.

9. Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 290 с.

10. Боровик А. Україна в Індексі сприйняття корупції – 2022: як зламати маятник корупції? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/01/31/7387173/>.

11. Валько В. І., Хавронюк М. І. Звіт за результатами моніторингу здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом. Київ, 2020. 39 с. URL: <https://pravo.org.ua/zvit-za-rezultatamy-monitoryngu-zdijsnennya-pravosuddya-vyshhym-antikoruptsijnym-sudom/>.

12. Вирок Вищого антикорупційного суду від 24 берез. 2023 р. Справа № 991/500/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109780535>.

13. Вирок Вищого антикорупційного суду від 30 жовт. 2019 р. Справа № 760/4297/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86528248>.

14. Вознюк А. А. Декларування недостовірної інформації: актуальні проблеми досудового розслідування. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 109–113.

15. Вознюк А. А. Незаконне збагачення: пошук оптимальної кримінально-правової норми. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого

столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 84–90.

16. Ворона П. В. Зарубіжний досвід боротьби з політичною корупцією (на прикладі Ізраїлю). URL: <https://matrix-info.com/zarubizhnyj-dosvid-borotby-z-politychnoyu-koruptsiyeyu-na-prykladi-izrayilyu/>.

17. Глушкова, Д. В. Шведський досвід боротьби з корупцією. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 3 груд. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 110–111. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/89a0afaa-e455-4ff4-99ff-3631fbc04b82/download>.

18. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : КНТ ; Фурса С. Я., 2007. 272 с.

19. Досвід країн Європейського Союзу щодо протидії злочинам, пов'язаним з корупцією, та захисту фінансових інтересів держави : аналіт. огляд / [І. Кржечковський, В. В. Тацієнко, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 280 с.

20. Дрозд В. Г., Абламський С. Є. Дотримання процесуальної форми як критерій допустимості доказів у кримінальному провадженні. *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law* : collective monograph. Wloclawek–Riga : Baltija Publishing, 2020. Part 1. P. 150–165. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-63-1.09>.

21. Дубинський А. Я. Вибрані праці. Київ : Центр учб. літ., 2014. 430 с.

22. Європейський досвід протидії корупції: теорія та практика : аналіт. огляд / [І. Кржечковський, В. В. Тацієнко, С. С. Чернявський та ін.] / за заг. ред. В. В. Чернея. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с.

23. Звіт за 2020 рік. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. Київ, 2021. 33 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/NAZK-Zvit-za-2020-rik-15.04.2021-1.pdf>.

24. Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2021 рік. Київ, 2021. 30 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/Zvit-pro-diyalnist-NAZK-za-2021-rik.pdf>.

25. Індекс сприйняття корупції. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>.

26. Іскендеров Е. Ф. Системи досудового слідства держав-членів ЄС та України: порівняльний аналіз. *Європейські стандарти діяльності прокурора, слідчого та адвоката у кримінальному провадженні* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 26 листоп. 2015 р.). Київ, 2016. С. 117–122.

27. Казначасєва Д. В. Криптовалюта як предмет і засіб учинення злочинів. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 27 трав. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 97–101.

28. Капліна О. В. Актуальні питання кваліфікації та доказування незаконного збагачення. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16 черв. 2018) / редкол.: Г. О. Ульянова (голова ред.), В. М. Дрьомін, Є. Л. Стрельцов. Одеса : Юрид. літ., 2018. С. 242–246.

29. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

30. Коломєєць Т. О. Проблеми правового регулювання державної служби в Україні : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. 400 с.

31. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

32. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

33. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. С. 237–238.

34. Котенець Є. А. Розслідування злочинів щодо осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. С. 125–126.

35. Коць Є. Спосіб вчинення як обставина, що підлягає доказуванню під час досудового розслідування створення непередбачених законом воєнізованих та збройних формувань. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 3. С. 301–306. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.50>.

36. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.] ; за заг. ред. В. М. Бесчастного, О. М. Джужі. Київ : Дакор, 2018. 386 с.

37. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

38. Кримінальний процес : підручник / [Ю. С. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2014. 824 с.

39. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

40. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності : мультимед. навч. посіб. / [В. В. Черней, О. М. Джужа, А. А. Небитов та ін.]. Київ, 2021. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19006>.

41. Литвиненко В. І. Зарубіжний досвід організації та діяльності суб'єктів протидії корупції та можливості його використання в Україні. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 175–181.

42. Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

43. Михайленко Д. Г. Взаємодія елементів деліктного законодавства для забезпечення антикорупційного фінансового контролю. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 4. С. 24–37.

44. Міськів Д. М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2021. 291 с.

45. Міщенко В. Антикорупційний досвід Данії. URL: <https://www.gurt.org.ua/articles/49562/>.

46. Мовчан А. В. Проблеми реформування системи протидії корупції в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.) : у 2 ч. Київ, 2018. Ч. 1. С. 112–115.

47. Науково-практичний коментар до ст. 366-1 Кримінального кодексу України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/КК007302?an=2>.

48. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка. В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

49. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2020 році. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/208059.html.

50. Окрема думка судді Конституційного Суду України Колісника В. П. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc13d710-20#n2>.

51. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb13d710-20#Text>.

52. Павлюковець Т. Роль та місце рішень ЄСПЛ в українській судовій системі. *Юридична газета*. 2021. Вип. 22 (728). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/rol-ta-misce-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-sistemi.html>.

53. Пересада А. В. Криміналістична характеристика декларування недостовірної інформації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4. С. 266–273. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.84.266-273>.

54. Плахотнік О. В. Вплив «дилеми в'язня» на укладання угод про визнання винуватості у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 26–36.

55. Полькін К. К. Про обґрунтованість криміналізації декларування недостовірної інформації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 142–155.

56. Попович В. П. Окремі проблеми встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. 2015. URL: <http://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/13445>.

57. Постанови Верховного Суду від 25 берез. 2021 р. Справ № 344/11557/16-к. Провадження № 51-814км20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95946573>.

58. Практики та науковці дискутували щодо запобігання зловживанню процесуальними правами. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/143063-praktiki-ta-naukovtsi-diskutuvali-schodo-zapobigannya-zlovzhivannyu-protsesualnimi-pravami>.

59. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

60. Про внесення змін до деяких законодавчих актів : Закон України від 6 груд. 2016 р. № 1774-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19#Text>.

61. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 трав. 2013 р. № 314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text>.

62. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : Закон України від 4 груд. 2020 р. № 1074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-20#n15>.

63. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції : Закон України від 2 жовт. 2019 р. № 140-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#Text>.

64. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році : Закон України від 15 берез. 2016 р. № 1022-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1022-19#Text>.

65. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 221-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#Text>.

66. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : Закон України від 29 черв. 2021 р. № 1576-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-20#n26>.

67. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 222-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text>.

68. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n446>.

69. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.

70. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : наказ Національного агентства України з питань державної служби від 5 серп. 2016 р. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>.

71. Про затвердження Порядку формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : наказ НАЗК від 23 лип. 2021 р. № 448/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0986-21#Text>.

72. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

73. Про початок роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : рішення НАЗК від 10 черв. 2016 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0958-16#Text>.

74. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (Конвенція ООН проти корупції) : Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-16#Text>.

75. Про функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : рішення НАЗК від 10 черв. 2016 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-16#Text>.

76. Проблеми кваліфікації корупційних і пов'язаних з корупцією злочинів : навч.-метод. посіб. / [В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. М. Киричко та ін.]. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. 114 с.

77. Прокурор: керує? координує? наглядає? розслідує? Звіт за результатом дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу» / [Ю. Белоусов, В. Венгер, В. Мітько та ін.]; за заг. ред. Ю. К. Белоусова. Київ : СТ-Друк, 2017. 268 с.

78. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187–190. doi: [https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i2\(31\).590](https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i2(31).590).

79. Рада планує в червні прийняти законопроект про відновлення електронного декларування. URL: <https://vz.ua/news/78201-rada-planuye-v-chervni-priynyati-zakonoprojekt-pro-vidnovlennya-elektronного-deklaruvannya>.

80. Рекомендації Комісії ЄС щодо отримання Україною статусу кандидата в ЄС. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232.

81. Рекомендація № R(2000)10 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців, прийнята Комітетом міністрів на 106 сесії 11 трав. 2000 р. URL: https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Rekomend_poved_DS.pdf.

82. Резнік О. М., Бондаренко О. С. Визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною як прояв дискредитації антикорупційної реформи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 330–333.

83. Риб'янець С. А., Шемет У. Р. Порівняльно-правове осмислення нагального функціонування Вищого антикорупційного суду України. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні* : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 28 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 126–128.

84. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України : рішення Конституційного Суду України від 27 жовт. 2020 № 13-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.

85. Рожнова В. В. Оцінка слідчим, прокурором достатності доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики* : зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 130–132.

86. Розбіжна думка судді Сергія Головатого у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України [справа № 1-24/2020(393/20)] (рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na13d710-20#Text>.

87. Ростовська К. В. Міжнародний досвід формування та реалізації антикорупційної політики в інших державах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4 (12). С. 118–122.

88. Рубан К. П. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд.

2016 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 346–350.

89. Русаєв А. В. Аналіз практики Європейського суду з прав людини та її місце у кримінальному провадженні, пов'язаному із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України). *На перетині мови і права : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 19 лют. 2021 р.) / редкол.: О. С. Доценко, О. В. Калиновський. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 125–126.

90. Русаєв А. В. Міжнародний досвід розслідування декларування недостовірної інформації. *Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. С. 103–107.

91. Русаєв А. В. Обставини, що підлягають доказуванню у процесі розслідування декларування недостовірної інформації (аналіз судової практики). *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 377–382.

92. Русаєв А. В. Особливості доказування обставин вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із декларуванням недостовірної інформації. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 295–300.

93. Русаєв А. В. Особливості процесу доказування детективами НАБУ декларування недостовірної інформації в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Харків, 28 квіт. 2023 р.). Харків, 2023. С. 247–251.

94. Русаєв А. В. Практика Європейського суду з прав людини та її місце у процесі розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України). *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків, 2023. С. 240–245.

95. Русаєв А. В. Declaration of invalid information as a ground for investigative (search) action performance. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. No. 6 (50). P. 268–275.

96. Русаєв А. В. Зарубіжний досвід розслідування доказування декларування недостовірної інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 546–551.

97. Русаєв А. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій щодо декларування недостовірної інформації. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей* : матеріали загальноакад. підсумк. наук.-теорет. конф. здобувачів вищої освіти (Київ, 15 трав. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 89–90.

98. Русаєв А. В. Стан розвитку наукового дослідження щодо доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 23 жовт. 2020 р.). Хмельницький, 2020. С. 483–485.

99. Савицька С. Л. Кримінально-процесуальні гарантії адвоката : автореф. дис. ... канд. юрид наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2013. 18 с.

100. Савченко А. В. Особливості складу декларування недостовірної інформації. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : тези доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 53–56.

101. Спільний терміновий висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права (ГД-І) Ради Європи щодо законопроекту «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (№ 4651; від 27 січня 2021 року) : висновок Європейської комісії «За демократію через

право» (Венеційська комісія) від 6 трав. 2021 р. № 1032/2021. CDL-PI (2021) 010. Страсбург, 2021. 15 с. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2021\)010-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2021)010-ukr).

102. Стародуб Д. М. Правове регулювання декларування доходів фізичних осіб: порівняльна характеристика України та країн СНД : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2017. 19 с.

103. Статистична звітність Генеральної прокуратури України. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

104. Стахівський С. М. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства. Вибрані твори. Київ : Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. 276 с.

105. Стеблянюк А. В., Резнік О. М. Електронне декларування як форма контролю за діяльністю працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 44 (2). С. 160–164. (Серія «Право»). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324264004.pdf>.

106. Супрун-Ковальчук Т. М., Діденко Є. В. Міжнародна практика запобігання та боротьби з корупцією. *Modern Researches: Progress of the Legislation of Ukraine and Experience of the European Union*. January 2020. P. 954–971. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-43-3/2.20>.

107. Терницький С. М. Окремі питання застосування чинного законодавства у сфері запобігання і протидії корупції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). С. 221–224.

108. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 17-те, доповн. і переробл. Київ : Алерта, 2020. 564 с.

109. Титко А. В. Адміністративна відповідальність поліцейських за порушення вимог фінансового контролю в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 22 с.

110. Титко А. В. Міжнародно-правовий аспект декларування активів та приватних інтересів. *Адміністративне право і процес*. 2019. № 3. С. 194–198.

111. Топорецька З. М. Криміналістична характеристика декларування недостовірної інформації. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 156–166.

112. Торгашова К. О. Проблема кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 146–149.

113. Удалова Л. Д., Рибалко О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посіб. Київ : КНТ, 2012. 160 с.

114. Україна – публікація проміжного звіту про відповідність 4-го раунду оцінки GRECO. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/-/ukraine-publication-of-the-interim-compliance-report-of-4th-evaluation-round>.

115. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 31 лип. 2023 р. № 991/4685/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111373855>.

116. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 12 черв. 2023 р. Справа № 991/4851/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111453761>.

117. Ухвала Вищого антикорупційного суду України від 7 берез. 2023 р. Справа № 991/6699/22. Провадження 1-кп/991/83/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109479620>.

118. Ухвала Добровеличківського районного суду Кіровоградської області від 11 квіт. 2019 р. Справа № 396/617/19. Провадження № 1-кс/387/115/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81091260>.

119. Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 14 груд. 2021 р. Справа № 240/24844/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102067529>.

120. Ухвала Чернобаївського районного суду Черкаської області від 21 трав. 2019 р. Справа № 709/901/19. Провадження № 1-кс/709/273/19. *Єдиний*

державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81893035>.

121. Хабло О. Ю. Кримінально-процесуальні гарантії провадження негласних слідчих дій. *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України* : матеріали круглого столу (Київ, 7 жовт. 2011 р.). Київ : Ліпкан О. С., 2011. С. 94–95.

122. Чаплян С. Правовий статус криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 148–165. (Серія «Юридичні науки»). URL: http://zt.knute.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2246&catid=240&lang=uk.

123. Черенков А. М. Використання державних реєстрів та автоматизованих баз даних в процесі доказування незаконного збагачення. *Європейські перспективи*. 2018. № 1. С. 123–128.

124. Черенков А. М. Розслідування декларування недостовірної інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 270 с.

125. Черенков А. М. Актуальні проблеми розслідування декларування недостовірної інформації. *Проблеми та стан дотримання і захисту прав людини* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16–17 серп. 2019 р.). Львів, 2019. С. 64–65.

126. Черенков А. М. Використання спеціальних знань під час розслідування декларування недостовірної інформації. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор ; уклад. О. І. Жеребко, А. О. Полтавський, О. В. Юдіна. Київ : КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 586–589.

127. Черенков А. М. Допит свідків під час розслідування декларування недостовірної інформації. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку* : Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 2–3 серп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 122–123.

128. Чумак В. В. Роль і місце вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2 (89). С. 250–257. doi: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.23>.

129. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 191 с.

130. Шаблистий В. В. Дискусійні питання притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 листоп. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 49–52.

131. Шевчук О. А., Ковальський А. О. Світовий досвід боротьби з корупцією та можливість його запровадження в Україні. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Вип. 2. С. 88–100. (Серія «Юридичні науки»).

132. Шумило М.Є. Поняття, сутність і критерії незаконних процесуальних дій і рішень. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. № 1. С. 39–49.

133. Щирська В. С. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (112). С. 59–64.

134. Як декларують майно держслужбовців у різних країнах світу. Чи є Україна особливою? *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/09/26/7054986>.

135. Anti-Fraud Office. URL: <https://www.bmf.gv.at/en/topics/combating-fraud/anti-fraud-units/Anti-Fraud-Office-.html>.

136. Borlini L. S. Codes of conduct for public officials. *GRECO findings & recommendations* (Strasbourg, March 20, 2019). Milan (Italy) : University Bocconi, 2019. P. 13–16.

137. Civil service management code. 2016. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/civil-servants-terms-and-conditions>.

138. Comparative Study on Income and Asset Declarations in Practice. ReSpa – Network for Ethics and integrity. Regional School of Public Administration, 2013. 220 p. URL: <https://www.respaweb.eu/download/doc/Comparative+study+-+Income+and+asset+declarations+in+practice+-+web.pdf/485ce800f0a3f55719e51002d0f75b5e.pdf>.

139. Conflict of interest policies and practices in nine EU member states: a comparative review. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5kml60r7g5zq-en.pdf?expires=1580549982&id=id&accname=guest&checksum=ABA385B273D2D060766564D650BED1BE>.

140. Gesamte Rechtsvorschrift für Strafprozeßordnung 1975, Fassung vom 17.07.2014. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/aut/1974/austrian-criminal-procedural-code-2014_html/Austria_Criminal_Procedure_Law_GER_2014.pdf.

141. Good practices in asset disclosure systems in G20 countries. URL: <https://www.bmjv.de/SharedDocs/Downloads/EN/G20/Good%20practices%20in%20asset%20disclosure%20systems%20in%20G20%20countries,%20prepared%20by%20the%20OECD%20and%20the%20World%20Bank.pdf>.

142. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights. Updated on 31 August 2018. *European Court of Human Right*. URL: <https://rm.coe.int/guide-on-article-8-of-the-european-convention-on-human-rights/16808e67cb>.

143. House of Commons, Code of Conduct and Guide to the Rules relating to the Conduct of Members, HC (2005-06) 351. URL: https://www.hatvp.fr/wordpress/wp-content/uploads/2018/05/Brochure_juin2019_agents_publics_WEB.pdf.

144. How Criminal Investigations Are Initiated. URL: <https://www.irs.gov/compliance/criminal-investigation/how-criminal-investigations-are-initiated>.

145. Judgment of European Court of Human Rights in case of WYPYCH v. POLAND from October 25, 2005. Application No. 2428/05. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71236>.

146. Judgment of European Court of Human Rights in case of Xhoxhaj v. Albania from February 9, 2021. Application No. 15227/19. URL: <https://rm.coe.int/dzhodzhay-against-albania/1680a23034?fbclid=IwAR34QtIrY-h152Hkyyr83EwBNCINepKpUsDL3kIife7xrZMbbnKZuqG884w>.

147. Kornuta L., Reva Yu., Goloyadova T., Zavhorodnia Yu. Anti-corruption declaration as a measure of control for the activities of subjects of public authorities. *Journal of environmental treatment techniques*. 2020. Vol. 8 (4). P. 1504–1509.

148. Lindbeck A. Swedish lessons for post-socialist countries. *Seminar Paper No. 645* (August 1998). Stockholm : Institute for International Economic Studies. URL: <https://web.archive.org/web/20031203020403/http://rincewind.iies.su.se/publications/seminarpapers/645.pdf>.

149. Messick R. Income and assets declarations: Issues to consider in developing a disclosure regime. URL: <https://www.cmi.no/publications/file/3396-income-assets-declarations.pdf>.

150. Practitioner manual on processing and analyzing income and asset declarations of public officials drafted by Tilman Hoppe, Project Long Term Adviser with input from Valts Kalniņš, Council of Europe Expert. January 2014. 48 p. URL: <https://rm.coe.int/16806db62d>.

151. Prevention of Corruption in the Public Sector in Eastern Europe and Central Asia. URL: <http://www.oecd.org/corruption/acn/ACNPrevention-Corruption-Report.pdf>.

152. Rossi I. M., Pop L., Berger T. Getting the Full Picture on Public Officials: A How-To Guide for Effective Financial Disclosure. Stolen Asset Recovery (StAR) Series. Washington, DC : World Bank, 2017. P. 19–28.

153. Tax Investigation. URL: <https://www.bmf.gv.at/en/topics/combating-fraud/anti-fraud-units/Anti-Fraud-Office-/tax-fraud->

investigation.html#:~:text=Tax%20Investigation%20is%20the%20special,malversations%20in%20financial%20criminal%20proceedings.

154. Teslenko Je. Pragmatism countering corruption in the Customs Service of Ukraine. *Zarządzanie. Teoria i Praktyka*. 2013. No. 2 (8). P. 47–54.

155. U.S. Code: Table Of Contents. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text>.

156. Using Asset Disclosure for Identifying Politically Exposed Persons. URL: http://siteresources.worldbank.org/Using_Asset_Disclosure_Identifying_PEPs.pdf.

157. We Help Fix False & Fraudulent Tax Returns. URL: <https://irstaxtrouble.com/tax-returns/fraudulent-tax-returns/>.

158. What is GRECO? COUNCIL OF EUROPE PORTAL. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco/what-is-greco>.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕКЛАРУВАННЯМ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (СТ. 366-2 КК УКРАЇНИ)

Шановні респонденти!!!

Звертаємо Вашу увагу на те, що окремі питання можуть передбачати декілька варіантів відповідей. Анкетування є анонімним.

1. Приналежність респондента до органу, який здійснює досудове розслідування, процесуальне керівництво, антикорупційні заходи та судовий розгляд щодо умисного декларування завідомо недостовірних відомостей.

- 1) НАБУ
- 2) САП
- 3) НАЗК
- 4) ДБР
- 5) Національна поліція України
- 6) Органи прокуратура
- 7) Суд
- 8) інше _____

2. Стаж Вашої практичної роботи в правоохоронній сфері становить:

- 1) від 3 до 5 років
- 2) від 5 до 10 років
- 3) від 10 до 15 років
- 4) від 15 до 20 років
- 5) понад 20 років
- 6) інше _____

3. Чи є у Вас практичний досвід участі в розслідуванні кримінальних проваджень щодо кримінальних проступків та кримінальних правопорушень пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації:

- 1) так
- 2) ні
- 3) інше _____

4. Які труднощі виникають на практиці під час досудового розслідування декларування недостовірної інформації:

- 1) встановлення різниці між достовірними та недостовірними відомостями про майно, активи;
 - 2) надання правильної кваліфікації діям особи під час розслідування декларування недостовірної інформації;
 - 3) розслідування суміжних кримінальних правопорушень в рамках яких фігурантом є одна й та ж особа;
 - 4) отримання відомостей/пояснень від декларанта щодо вартості майна, яке було задеклароване;
 - 4) встановлення факту проживання однією сім'єю декларанта та ведення спільного побуту;
 - 5) потреба у застосуванні заходів міжнародної правової допомоги для отримання відомостей про майно та активи декларанта з інших країн;
 - 6) невеликі строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації, які суттєво обмежують можливості детективів НАБУ щодо проведення досудового розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
 - 7) оцінка цивільно-правових та інших видів договорів щодо набуття та відчуження майна та активів;
 - 8) власний варіант відповіді _____
-
-

5. Оберіть три країни, до яких найчастіше Ви звертаєтесь із запитом про міжнародну правову допомогу під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії:

- 1) Сполучені Штати Америки
- 2) Франція
- 3) Німеччина
- 4) Австрія
- 5) Латвія
- 6) Естонія
- 7) Литва
- 8) Швейцарія
- 9) Кіпр
- 10) Британські Віргінські Острови
- 11) Італія
- 12) Чехія
- 13) Нідерланди
- 14) Монако
- 15) Велика Британія
- 15) власний варіант відповіді _____

6. Чим саме характеризується процес збирання доказів під час розслідування декларування недостовірної інформації?

- 1) потребою проведення значної кількості слідчих (розшукових) дій;
 - 2) потребою проведення окреслених негласних слідчих (розшукових) дій;
 - 3) необхідністю тимчасового доступу до документів;
 - 4) проведення окремих видів судових експертиз;
 - 5) отримання показань учасників кримінального процесу;
 - 6) власний варіант відповіді _____
-
-

7. Яким елементами доказування Ви найчастіше приділяєте найбільше уваги під час розслідування декларування недостовірної інформації?

- 1) збирання доказів
 - 2) перевірка доказів
 - 3) оцінка доказів
 - 4) власний варіант відповіді _____
-
-

8. Чи виникають труднощі під час встановлення предмету та меж доказування декларування недостовірної інформації (встановлення фактів об'єктивної дійсності, необхідних для вирішення справи по суті)?

- 1) так
 - 2) ні
 - 3) власний варіант відповіді _____
-
-

9. Чи наявна специфіка розслідування декларування недостовірної інформації залежно від суб'єкта декларування (спеціального суб'єкта – народний депутат України, суддя Конституційного Суду України, суддя Верховного Суду, член Кабінету Міністрів України)

- 1) так
 - 2) ні
 - 3) власний варіант відповіді _____
-
-

10. В чому саме полягає специфіка досудового розслідування декларування недостовірної інформації?

1) активна протидія розслідуванню, в тому числі шляхом побудови лінії захисту із затягуванням строків розслідування;

2) відсутність правових механізмів впливати на поведінку учасників кримінального процесу;

3) унеможливленням проведення усіх передбачених нормами КПК України негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки 366-2 КК України відноситься до категорії кримінальних проступків

4) особливим порядком застосування негласних слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб (народні депутати України, судді тощо)

5) отримання від НАЗК неповної інформації про факт вчинення декларування недостовірної інформації

6) власний варіант відповіді _____

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ В ОПИТУВАННІ

**АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНКЕТУВАННЯ З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕКЛАРУВАННЯМ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
(СТ. 366-2 КК УКРАЇНИ)**

Участь в анкетуванні взяли 175 респондентів – працівників органів, що здійснюють досудове розслідування, процесуальне керівництво, антикорупційні заходи та судовий розгляд щодо умисного декларування завідомо недостовірних відомостей. Переважна більшість респондентів є працівниками НАБУ (53 % опитаних), решта – працюють у САП (16 %), Національній поліції (11 %), суді (8 %).

Стаж практичної роботи респондентів у правоохоронній сфері становить від 10-ти до 15 років (41 % опитаних) і від 5-ти до 10 років (29 % опитаних).

Переважна більшість респондентів зазначили про наявність досвіду щодо участі в розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-2 КК України (69 % опитаних респондентів). Крім того, є досвід підготовки обґрунтованого висновку НАЗК про виявлення ознак кримінального правопорушення (3 % опитаних), решта (28 %) не мають досвіду участі в розслідуванні кримінальних проваджень щодо кримінальних проступків і кримінальних правопорушень, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації.

Згідно з відповідями респондентів, під час досудового розслідування декларування недостовірної інформації постають такі складнощі: нетривалі строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації, які суттєво обмежують можливості детективів НАБУ щодо проведення досудового розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (52 % опитаних); щодо встановлення достовірності/недостовірності відомостей про майно, активи (44 % опитаних), а також факту проживання однією сім'єю декларанта та ведення спільного побуту (43 %

опитаних). Також респонденти повідомили про потребу застосування заходів міжнародної правової допомоги для отримання відомостей про майно й активи декларанта з інших країн (34 % опитаних), складність оцінювання цивільно-правових та інших видів договорів щодо набуття та відчуження майна й активів (30 % опитаних), а також отримання відомостей/пояснень від декларанта щодо вартості майна, яке було задеклароване (21 % опитаних). Незначна частина респондентів постала перед проблемою надання правильної кваліфікації діям особи під час розслідування декларування недостовірної інформації (8 % опитаних), розслідування суміжних кримінальних правопорушень, у межах яких фігурантом є одна й та сама особа (7 % опитаних), доведення умисної форми вини (1 % опитаних).

За результатами анкетування, найчастіше із запитам про міжнародну правову допомогу під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії зверталися до Кіпру (46 % опитаних), Латвії (34 % опитаних), Британських Віргінських Островів (31 % опитаних), а також до Швейцарії, Великої Британії та Сполучених Штатів Америки (по 25 % опитаних).

На думку респондентів, процес доказування та збирання доказів під час розслідування декларування недостовірної інформації здебільшого передбачає необхідність тимчасового доступу до документів і проведення окремих видів судових експертиз (по 49 % опитаних), отримання показань учасників кримінального процесу (47 % опитаних) і потребу проведення значної кількості слідчих (розшукових) дій (44 % опитаних). Незначна кількість респондентів виокремила потребу проведення окреслених негласних слідчих (розшукових) дій (10 % опитаних).

75 % респондентів під час розслідування декларування недостовірної інформації зосереджують увагу передусім на збиранні доказів, а вже потім на їх дослідженні (43 % опитаних) та оцінці (37 % опитаних).

Крім цього, більшість респондентів зазначають, що складнощі постають під час встановлення предмета й меж доказування декларування недостовірної інформації (встановлення фактів об'єктивної дійсності, необхідних для

вирішення справи по суті) (63 % опитаних), решта складнощів не мала (29 % опитаних).

78 % респондентів засвідчили наявність специфіки розслідування декларування недостовірної інформації залежно від суб'єкта декларування (народний депутат України, суддя Конституційного Суду України, суддя Верховного Суду, міністр). Специфіка досудового розслідування здебільшого полягає в активній протидії розслідуванню, зокрема шляхом побудови лінії захисту із затягуванням строків розслідування (62 % опитаних), неможливості проведення всіх передбачених нормами КПК України негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки ст. 366-2 КК України підпадає під категорію кримінальних проступків (48 % опитаних). Також респонденти зазначають про відсутність правових механізмів впливу на поведінку учасників кримінального процесу (31 % опитаних), особливий порядок застосування негласних слідчих (розшукових) дій щодо окремої категорії осіб (народні депутати України, судді тощо) (23 % опитаних) й отримання від НАЗК неповної інформації про факт вчинення декларування недостовірної інформації (14 % респондентів).

ДЕРЖАВНА СУДОВА АДМІНІСТРАЦІЯ УКРАЇНИ
ДСА України

вул. Липська, 18/5, м. Київ, 01601, тел.: (044) 277-76-86, факс: (044) 277-76-11,
e-mail: inbox@court.gov.ua, web: <http://www.dsa.court.gov.ua>, код ЄДРПОУ: 26255795

на 27.02.2023 № Інф/Р224-23-259/23
від _____

Андрію Русаєву

rus_and@ukr.net

Про розгляд запиту від 06.02.2023

Шановний Андрію Володимировичу!

У додаток до листа ДСА України від 23.02.2023 № інф/Р224-23-241/23 надаємо наявну інформацію за 2019 – 2022 роки про розгляд справ кримінального провадження за статтями 366-1 та 366-2 Кримінального кодексу України (у розрізі областей України).

Звертаємо увагу, що в разі вчинення особою декількох кримінальних правопорушень (злочинів), облік ведеться за статтею Кримінального кодексу України, санкція якої передбачає більш суворе покарання.

Додаток: в електронному вигляді.

З повагою

Начальник
юридичного управління

Тетяна ОПАНАСЮК

**Аналіз судових рішень
щодо декларування недостовірної інформації
(ст. 366-1 і 366-2 КК України)**

В роботі будемо аналізувати ті судові рішення з ЄРСР, які винесені за статтею 366-1 КК України (втратила чинність на сьогодні), оскільки її диспозиція співпадає із диспозиціями чинних статей 366-2 КК України. Також, зауважимо, що ми вибірково обиратимемо цікаві з практичної сторони рішення і виділятимемо головне з їх змісту та відповідно аналізуватимемо.

Загалом, нами було розглянуто судових вироків, які винесені ВАКС за ст. 366-1 і ст. 366-2 КК України.

Якщо на вирок першої інстанції було подано апеляцію і прийнято рішення, то ми враховували його як одне кінцеве рішення.

Вирок Вищого антикорупційного суду України (далі – ВАС) від 30 жовтня 2019 року, судова справа № 1-кп/4910/27/19¹.

За матеріалами справи особа будучи суддею (обвинувачена № 4) не подала у визначений законодавством час декларації за 2015, 2016 та 2017 роки роботи, окрім того у 2018 році не подала декларацію перед звільненням, а у 2019 році після звільнення. Після таких дій НАЗК кожного разу направляло на адресу обвинуваченої № 4 повідомлення про необхідність подачі декларації у 10-ти денний термін, однак вона її так і не надсилала у визначеному законодавством способом.

Коротко зупинимось на позиції обвинуваченої № 4, яка не визнає себе винуватою:

а) вказала, що не мала умислу на неподання відповідних декларацій, оскільки надіслала їх поштою у паперовому вигляді на адресу НАЗК, адже не було електронного цифрового підпису;

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 30 жовт. 2019 р. Справа № 760/4297/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86528248>.

б) зазначала, що вона свідомо відмовилась від отримання електронного цифрового підпису після прийняття [Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року](#), оскільки вважає, що цей правовий акт порушує природні права та основоположні свободи людини, що гарантовані Конституцією України та іншими законами, про що неодноразово зверталася до органів державної влади про внесення змін до нього та визнання його неконституційним;

с) наголосила, що стороною обвинувачення під час здійснення досудового розслідування було порушено вимоги кримінального процесуального закону щодо особливого порядку здійснення повідомлення їй про підозру.

д) вважає, що неподання суддею декларації є підставою для притягнення її до дисциплінарної відповідальності, що є однією з гарантій суддівської незалежності, та виключає можливість притягнення її до кримінальної відповідальності за статтею 366-1 КК України (на сьогодні ст. 366-3 КК України).

На противагу її позиції у судовому засіданні було здійснено оцінку доказів, з яких випливає, що:

– щодо пункту (а) позиції обвинуваченої № 4, то відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» та інших правових актів антикорупційного спрямування, то вони чітко визначають, що подати вищезгадані декларації можливо тільки у електронному форматі з використанням особистого ключа та кваліфікованого сертифіката відкритого ключа. Також особу під підпис неодноразово було повідомлено про необхідність подачі декларації відповідно до вимог законодавства як за місцем роботи, так і органами НАЗК¹;

– щодо пункту (д), то ВАС відзначив, що її твердження повністю спростовується змістом примітки до статті [366-1 КК України](#) (на сьогодні ст. 366-2 КК України), яка надає вичерпний перелік осіб, що є суб'єктами

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 30 жовт. 2019 р. Справа № 760/4297/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86528248>.

декларування, відсилаючи до положень частин першої та другої [статті 45 Закону України «Про запобігання корупції»](#). Додатково ствердив, що норми законодавства України у випадку вчинення суддею злочину не можуть бути витлумачені як підстави для заміни заходів кримінальної відповідальності на заходи дисциплінарної відповідальності;

– щодо пункту (b), то ВАС вказав, що обвинуваченій № 4 було достеменно відомо, що для подачі електронної декларації на веб-сайті НАЗК їй було необхідно отримати електронний цифровий підпис, але неодноразово від його отримання відмовлялася про що свідчать акти з місця її попередньої роботи. Щодо позиції на рахунок [Закону України «Про захист персональних даних»](#), що на її думку порушує її права, то прокурором були представлені [докази, що обвинувачена № 4](#) мала сертифікати ключів електронного цифрового підпису, які діяли з 19.08.2007 року по 20.12.2012 року та з 17.09.2012 року по 16.09.2013 року. Водночас, ВАС наголосив, що її незгода з окремими положеннями закону не є поважною причиною виняткового характеру для неподання нею декларацій та не усуває суспільно небезпечного характеру цього діяння;

– щодо пункту (c), то ВАС зауважив, що письмове повідомлення про підозру в кримінальному провадженні було складено та підписано заступником Генерального прокурора, що узгоджується з вимогами ст. 277 та 481 КПК України, а те що цю підозру з пам'яткою було вручено начальником відділу прокуратури відповідає вимогам ст. 277 КПК України.

Окрім вищенаведеного Вищий Антикорупційний суд України підсилив свою правову позицію і рішенням ЄСПЛ у справі «Випіч проти Польщі» від 25.10.2005 року. ЄСПЛ зазначав, що обов'язок заявника подати декларацію з її подальшим оприлюдненням у вільному доступі в Інтернет є пропорційним легітимному інтересу громадськості, який полягає в дієвому та простому доступі громадян до інформації про фінансовий та майновий стан службовців. Такий ступінь втручання, що був чітко передбачений законодавством Польщі, надавав суспільству можливість переконатись в тому, що процес формування та

реалізації влади не зазнає незаконного впливу чи неприйнятної лобіювання, або навіть безпосередньої корупції¹.

Проаналізувавши вищенаведене рішення ВАС можемо вказати, що цей суд обґрунтовано визнав винуватою обвинувачену № 4 та відповідно до кримінальних процесуальних принципів належно оцінив докази. Проте, доцільно наголосити і на тому, що правоохоронні органи ефективно провели розслідування та зібрали значну кількість доказової інформації починаючи від підтвердження факту того, що обвинувачена № 4 є суб'єктом декларування та закінчуючи доведенням умислу особи, шляхом представлення протоколів огляду веб-сайту НАЗК, довідок повідомлення обвинуваченої № 4 про необхідність декларування і інших доказів.

Також, варто звернути увагу і на те, що у представленій ситуації було дотримано зазначеними в рішенні органами процедури повідомлення обвинуваченій № 4 про факти неподання декларацій, а саме: голова апеляційного суду Дніпропетровської області направляв щоразу листи НАЗК про факт неподання обвинуваченою № 4 декларацій, а НАЗК відповідно направляло обвинуваченій № 4 про необхідність подати декларацію у 10-ти денний термін, в який не подала жодної декларації.

Цікавим фактом є те, як так сталося, що з 2016 року по 2019 рік особа не подавала декларації за 2015, 2016 та 2017 роки роботи, окрім того у 2018 році не подала декларацію перед звільненням, а у 2019 році після звільнення, а уповноважені правоохоронні органи не завершували своє розслідування по кожному факту окремо.

Вирок Вищого антикорупційного суду від 03 червня 2020 року (судове провадження № 1-кп/991/183/19)².

За матеріалами справи суддя апеляційного суду Дніпропетровської області П обвинувачувався за ст. 366-1 (на сьогодні ст. 366-2) КК України.

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 30 жовт. 2019 р. Справа № 760/4297/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86528248>.

² Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

Оскільки, згідно з приміткою до [ст. 50 \(на сьогодні ст. 51-3\) Закону України «Про запобігання корупції»](#) судді відносяться до осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, П був зобов'язаний у період з 01 вересня по 30 жовтня 2016 року подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачену [Законом України «Про запобігання корупції»](#), за 2015 рік шляхом заповнення на офіційному сайті Національного агентства з питань запобігання корупції.

Разом з тим, суддя апеляційного суду Дніпропетровської області П, будучи відповідно до вимог чинного законодавства зобов'язаним та обізнаним про необхідність подати передбачену [Законом України «Про запобігання корупції»](#) декларацію, маючи можливість отримати електронний цифровий підпис і подати відповідну декларацію, усвідомлюючи наслідки своїх дій, відмовився від отримання електронного цифрового підпису та в порушення вимог ч. 1 ст. 45, п. 2 розд. [XIII Закону України «Про запобігання корупції»](#) не подав декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за 2015 рік шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції.

Крім того, всупереч вимогам частини першої [статті 45 Закону України «Про запобігання корупції»](#), П повторно, будучи обізнаним щодо обов'язку судді подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, щороку до 1 квітня за попередній рік шляхом заповнення її електронної форми на веб-сайті Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до технічних вимог до таких форм, не подав зазначені декларації також за 2016 та 2017 роки.

Рішенням Вищої ради правосуддя від 15 травня 2018 року за № 1386/0/15-18 суддя апеляційного суду Дніпропетровської області П звільнений з посади судді у зв'язку з поданням заяви про відставку.

Відповідно наказу в.о. голови апеляційного суду Дніпропетровської області Живоглядової І.К. від 29 травня 2018 року № 65/к П відрахований 31 травня 2018 року зі складу суддів апеляційного суду Дніпропетровської області¹.

Також, суддя апеляційного суду Дніпропетровської області П будучи відповідно до вимог чинного законодавства зобов'язаним та обізнаним про необхідність подати передбачену [Законом України «Про запобігання корупції»](#) декларацію, маючи можливість отримати електронний цифровий підпис і подати відповідну декларацію, усвідомлюючи наслідки своїх дій, відмовився від отримання електронного цифрового підпису та в порушення вимог ч. 2 ст. 45, п. 2 розд. [XIII Закону України «Про запобігання корупції»](#) не подав декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, перед звільненням за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, передбачену [Законом України «Про запобігання корупції»](#), перед звільненням з посади судді Апеляційного суду Дніпропетровської області 01 червня 2018 року.

Всупереч положенням абзацу другої частини другої [статті 45 Закону України «Про запобігання корупції»](#) П, діючи умисно, повторно, будучи обізнаним щодо обов'язку після звільнення з посади судді до 01 квітня 2019 року подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік, тобто за 2018 рік, такої декларації також не подав.

На виконання вимог частини другої [статті 49 \(на сьогодні ст. 51-2\) Закону України «Про запобігання корупції»](#) голова апеляційного суду Дніпропетровської області, заступник керівника апарату суд та голова ліквідаційної комісії Апеляційного суду Дніпропетровської області своїми листами № 04.4-17/110/2016 від 01 листопада 2016 року, № 04.4.-18/79/2017 від 18 квітня 2017 року, № 04.4-19/57/2018 від 13 квітня 2018 року,

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

№ 04.4-69/71/2019 та № 04.4-59/69/2019 від 01 квітня 2019 року щоразу інформували Національне агентство з питань запобігання корупції про те, що у Єдиному державному реєстрі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відсутні щорічні декларації судді апеляційного суду Дніпропетровської області П відповідно за 2015, 2016, 2017 роки, декларація перед звільненням за період з 01 січня по 01 червня 2018 року, що не охоплений раніше поданими деклараціями, а також декларація за 2018 рік після звільнення з посади судді¹.

Відповідно до частини третьої [статті 49 \(на сьогодні ст. 51-2\) Закону України «Про запобігання корупції»](#) Національне агентство з питань запобігання корупції після наведених повідомлень апеляційного суду Дніпропетровської області щоразу направляло на адресу П письмові повідомлення про встановлення факту неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за 2015, 2016, 2017 роки, декларації перед звільненням за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, а також декларації за 2018 рік після звільнення, встановлюючи 10-денний строк для їхнього подання.

Таким чином, суддя апеляційного суду Дніпропетровської області П обвинувачувався в тому, що, будучи суб'єктом декларування, умисно, повторно не подав щорічну декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за 2015, 2016, 2017 роки, декларацію перед звільненням за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, а також декларацію за 2018 рік після звільнення, які передбачені [Законом України «Про запобігання корупції»](#), тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого [ст. 366-1 КК України](#) (на сьогодні ст. 366-2 КК України).

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>

III. Позиція сторони захисту¹

П винуватим себе за пред'явленим обвинуваченням не визнав, заперечив наявність складу злочину в своїх діях. Пояснив, що у нього не було умислу на неподання декларацій за 2015, 2016, 2017 роки, декларації перед звільненням за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, а також декларації за 2018 рік після звільнення, адже ці декларації були ним виготовлені самостійно шляхом заповнення форми, роздрукованої з сайту НАЗК, після чого відскановано та надіслано електронною поштою на адресу Національного агентства з питань запобігання корупції в строки, які встановлені законом. Подання ж декларацій в електронному виді на офіційному веб-сайті цього Агентства було неможливим для нього, як для особи, яка не має електронного цифрового підпису. В ході судового розгляду обвинувачений пояснював, що раніше він користувався ЕЦП у сфері своєї службової діяльності, але після публікацій в мережі Інтернет про те, що мільйони персональних даних громадян, які зберігались на серверах інформаційних систем Міністерства юстиції України, були викрадено, зрозумів, що держава не забезпечує захист таких даних, тому, починаючи з кінця 2013 року він відмовився від отримання електронного цифрового підпису. На його думку, цифровий підпис є особистим кодом людини, її цифровим ім'ям, і для того, щоб його можливо було виготовити потрібна одна умова, а саме добровільна згода людини на обробку персональних даних, яка має наслідком їх вилучення, знеособлення, використання і передачу цих даних третім особам, не виключено, що і в кримінальних цілях. Зазначив, що завжди виконував обов'язок подавати декларацію про майновий стан, яка в подальшому оприлюднювалась на сайті суду. А, коли було запроваджено електронне декларування [Законом України «Про запобігання корупції»](#), то було відібрано право заповнювати таку декларацію власноручно в паперовому вигляді, а було визначено тільки за допомогою ЕЦП, в результаті чого було звужено права і свободи його як

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

громадянина. З кінця 2013 року і до звільнення він не підписував судових рішень за допомогою ЕЦП, тільки вносив їх до системи документообігу суду. Однак, жодної скарги не було щодо не оприлюднення рішень, усі учасники процесу своєчасно отримували їх копії. За зверненням голови апеляційного суду, в якому він працював, Вища кваліфікаційна комісія суддів України притягнула його до дисциплінарної відповідальності за те, що він не підписував електронні примірники рішення за допомогою ЕЦП. Вважає, що його дії щодо відмови в отриманні електронного цифрового підпису та надання декларацій, які засвідчені його особистим підписом, а не кодом чи шифром, є цілком законними, обґрунтованими та безпечними, такими, що відповідають [Конституції України](#). А примушення людини подавати декларацію лише в електронному вигляді з обов'язковим її засвідченням ЕЦП є таким, що порушує норми [Конституції України](#) та Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹.

Факт відсутності в Реєстрі декларацій обвинуваченого П за 2015, 2016, 2017 роки, декларації перед звільненням за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, а також декларації за 2018 рік після звільнення також підтверджується відповідними інформаційними довідками НАЗК, повідомленнями про неподання декларацій та обґрунтованими висновками цього ж Агентства, а також протоколами огляду від 13 лютого 2017 року, від 12 січня 2018 року, від 12 квітня 2019 року.

Апеляційний суд Дніпропетровської області звертався до НАЗК щодо кожного факту неподання декларації суддею П.

Також, після отримання повідомлень про неподання декларацій від НАЗК П протягом десяти днів з дня отримання таких повідомлень все одно не подав декларації за 2015, 2016, 2017 роки, декларацію перед звільненням за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, а також декларацію за 2018 рік після звільнення, шляхом заповнення таких декларацій на офіційному веб-сайті

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

НАЗК з накладенням електронного цифрового підпису, а саме декларацій в електронному вигляді.

Отже, П не виконав обов'язку подати декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за 2015, 2016, 2017 роки, декларації перед звільненням за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, а також декларації за 2018 рік після звільнення, шляхом заповнення їх на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції.

До переліку корупційних злочинів, який міститься в [ст.45 КК України, статтю 366-1 КК України](#) було віднесено [Законом України №140-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» від 02 жовтня 2019 року](#), який набрав чинності 18 жовтня 2019 року, тобто, на час фактичних обставин, про які йде мова в пред'явленому П обвинуваченні, [ст.366-1 КК України](#) (на сьогодні ст. 366-2 КК України) не належала до кола корупційних злочинів¹.

Як слідує з матеріалів, що були досліджені судом, П опинився в ситуації, коли, з одного боку, законом на нього покладено обов'язок подати декларацію і виконання цього обов'язку ним не ставиться під сумнів, з іншого боку, обов'язку отримувати електронного цифрового підпису законодавством України не передбачено, а без отримання ЕЦП за Порядком формування, ведення та оприлюднення(надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, який затверджено НАЗК, неможливо подати таку декларацію шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства. Тому, в даному конкретному випадку, отримання ЕЦП є нічим іншим як примушуванням з боку державного органу(НАЗК) до вчинення дій, обов'язковість яких не визнана законодавством. При цьому, НАЗК, ухваливши

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

нормативно-правовий акт, яким визначено необхідність зареєструватись суб'єкту декларування у Реєстрі з використанням особистого ключа та посиленого сертифіката відкритого ключа ЕЦП, не забезпечило іншого порядку ідентифікації суб'єкта декларування, хоча передбачила таку можливість в п.3 розділу II Порядку, який був виключений з тексту Порядку тільки 01 березня 2019 року Рішенням № 609, а саме, що використання у якості ідентифікації суб'єкта декларування електронних систем дистанційної ідентифікації, що використовують бази клієнтських даних банків (BankID), здійснюється в порядку, визначеному НАЗК. При цьому необхідно зауважити, що в [Законі України «Про запобігання корупції»](#) зазначено тільки про те, що декларації подаються шляхом заповнення на офіційному веб-сайті НАЗК, цим Законом не визначено, що подача декларації має засвідчуватись електронним цифровим підписом (на час подій, про які йде мова в обвинувальних актах) суб'єкта декларування, а, отже, визначення правил та форм електронної ідентифікації особи в Реєстрі декларацій залежало тільки від розсуду Національного агентства, умови та межі якого Законом не були визначені. [Закон України «Про електронний цифровий підпис»](#)(який діяв до 07 листопада 2018 року)¹, [Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг»](#) передбачали можливість використання електронних документів і електронних підписів, а не обов'язковість їх впровадження. При цьому, поставивши можливість отримання засобу електронного підпису(електронного цифрового підпису на час подій, що описані в обвинувальних актах) в залежність від однозначної згоди на обробку персональних даних, держава через законодавство не визначила які ж наслідки можуть настати для особи, яка відмовилась надати таку згоду, в тому числі і для особи, яка перебуває на публічній службі.

Те, що існувала можливість іншого шляху електронної ідентифікації свідчить також текст службової записки, з якою звернувся керівник апарату

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

суду до голови Апеляційного суду Дніпропетровської області, і з якою П був ознайомлений під власний підпис 29 липня 2016 року, де зазначено, що суб'єкт декларування повинен зареєструватись у Реєстрі з використанням особистого ключа та посиленого сертифіката відкритого ключа електронного цифрового підпису чи шляхом застосування електронних систем дистанційної ідентифікації, що використовують бази клієнтських даних банків (BankID).

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 19 вересня 2018 року, ухваленій в зразковій справі № 806/3265/17 , Провадження № 11-460зай18, звернула увагу на те, що законодавством не врегульовано питання щодо наслідків відмови особи від обробки її персональних даних, тобто фактично відсутня будь-яка альтернатива такого вибору, що в свою чергу обумовлює неясність закону та порушення конституційних прав такої особи.

Велика Палата Верховного Суду зазначила, що реалізація державних функцій має здійснюватися без примушення людини до надання згоди на обробку персональних даних, їх обробка повинна здійснюватися, як і раніше, в межах і на підставі тих законів і нормативно-правових актів України, на підставі яких виникають правовідносини між громадянином та державою. При цьому, згадані технології не повинні бути безальтернативними і примусовими. Особи, які відмовилися від обробки їх персональних даних, повинні мати альтернативу – використання традиційних методів ідентифікації особи.

Про те, що П намагався знайти вихід із ситуації, що склалась, а саме, перебуваючи між усвідомленням обов'язку подати декларацію, з одного боку, та особистим переконанням у відсутності захисту персональних даних під час криптографічного перетворення набору електронних даних в електронний цифровий підпис, яке закріпилось у нього, починаючи з кінця 2013 року(задовго як до [ухвалення Закону України «Про запобігання корупції»](#)), так і до необхідності заповнення декларації на сайті НАЗК в електронному вигляді), з іншого боку, свідчать неодноразові його звернення до НАЗК, Президента України та Уповноваженого з прав людини, інших державних органів з питанням недоліків законодавства, яке регулює захист персональних даних, а

також те, що декларації за 2015, 2016, 2017 рік та інші декларації він направляв на електронну пошту НАЗК з усіма необхідними відомостями, внесеними в декларацію власноручно. Сторона обвинувачення не заперечувала таких обставин, однак, вважає, що це є ще одним підтвердженням фактів неподання П декларацій в електронному вигляді. Декларації у такому вигляді були отримані Національним агентством, про що свідчить листування, в якому П роз'яснювалась необхідність подати декларації саме шляхом заповнення на офіційному веб-сайті НАЗК (електронні декларації).

Встановлені судом обставини свідчать про те, що П не подавав декларації саме шляхом заповнення на веб-сайті НАЗК (електронні декларації), починаючи з 2016 року, не тому, що безвідповідально ставився до виконання своїх обов'язків, не тому, що мав на меті приховати свої доходи та фінансові зобов'язання, не тому, що мав бажання приховати від суспільства свій майновий стан, а тому, що він не мав технічної можливості заповнити декларацію на сайті НАЗК без спеціального електронного ключа (ЕЦП), який неможливо було отримати без надання згоди на обробку персональних даних, яку він не міг надати через його стійке переконання в їх незахищеності, а також не був зобов'язаний цього робити відповідно діючого в Україні законодавства¹.

При цьому суд вважає за необхідне акцентувати на тому, що релігійні чи інші переконання П не можуть слугувати підставою для того, щоб не виконувати вимоги законодавства України про обов'язковість подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, адже це може мати наслідком уникнення виконання покладених на них обов'язків для інших осіб, які візьмуть за приклад його поведінку.

Але, ст. 3 Конституції України передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Із зазначених конституційних норм, зокрема, випливає, що, встановлюючи ті чи інші правила поведінки, держава має в першу чергу дбати про потреби людей, утримуючись за можливості від встановлення таких правил, які негативно сприйматимуться тими чи іншими групами суспільства. Встановлення таких правил може бути виправдане тільки наявністю переважаючих суспільних інтересів, які не можуть бути задоволені в інший спосіб, але і в цьому разі має бути дотриманий принцип пропорційності.

Крім того, висуваючи вимогу подання електронної декларації для осіб, які є суб'єктами декларування, тільки з використанням електронного підпису, що пов'язаний з криптографічними алгоритмами, і водночас, не передбачаючи альтернативи для електронної ідентифікації, крім як за допомогою електронного підпису, держава в перспективі обмежує право доступу до таких посад осіб, які мають релігійні чи інші переконання, що несумісні з отриманням цими особами таких засобів електронної ідентифікації¹.

На підставі викладеного суд приходять до висновку, що сторона обвинувачення довела, що в Єдиному реєстрі декларацій відсутні декларації судді Апеляційного суду Дніпропетровської області П (електронні декларації), тобто, наявність об'єкту, об'єктивної сторони та того, що П є суб'єктом кримінального правопорушення, але, не довела наявності суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, а саме, що П, діючи з прямим умислом, не подав такі декларації, і що він мав мету та мотив уникнути таким чином публічного контролю за своїм майновим станом чи приховати якісь активи. Жоден з доказів, які надані стороною обвинувачення, не підтверджує поза розумним сумнівом наявності прямого умислу останнього не подавати декларацій. На відсутність прямого умислу вказує те, що П не бажав настання

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

наслідків у вигляді неопрілюднення відомостей про його майновий стан, оскільки надсилав в інший спосіб на адресу НАЗК усі відомості за формою, затвердженою НАЗК, при тому що опрілюднення декларацій належить до повноважень НАЗК відповідно п.8 ч.1 [ст.11 Закону України «Про запобігання корупції»](#). При цьому, необхідно звернути увагу, що формулюючи в обвинувальних актах обвинувачення, яке було пред'явлено П, сторона обвинувачення не вказала які саме обставини вказують на те, що П діяв з прямим умислом, чи взагалі був наявний прямий умисел в його діях.

Також, судом враховується висновок Касаційного кримінального Суду в складі Верховного Суду, який міститься у постанові від 28 січня 2020 року у справі 705/2583/17 (провадження № 51-2136км19), про те, що примусове виконання особою обов'язку подачі в електронному виді декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з беззаперечним дотриманням нею положень [ст. 45 Закону № 1700-VII](#) за відсутності врегульованого питання на законодавчому рівні щодо альтернативи права вибору подачі такої декларації віруючою людиною, не відповідатиме легітимній меті та буде порушенням її прав і свобод, закріплених у [Конституції України](#) та в Конвенції. На думку суду, такий висновок стосується не тільки осіб з релігійними переконаннями, але й з іншими, право на які гарантовані [Конституцією України](#) та [ст.3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»](#). На це вказує те, що стороною обвинувачення подавались документи про приналежність П до членів громадської організації «Дніпровський центр духовного відродження», метою якої є захист духовних законів Православ'я та духовного становлення людини¹.

Можна було б погодитись з думкою про те, що особа, яка зобов'язана подавати декларацію в електронному вигляді відповідно до вимог [Закону України «Про запобігання корупції»](#), і усвідомлює при цьому, що з її особистих переконань вона не може цього зробити відповідно до встановленого порядку,

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

та має власне бачення щодо порядку подачі такої декларації, розуміючи необхідність оприлюднення таких відомостей у відкритому цілодобовому доступі, то така особа мала би залишити посаду з власної ініціативи. Однак, для такої особи, в будь-якому випадку може загрожувати кримінальна відповідальність, оскільки, відповідно до зазначеного [Закону](#) вона зобов'язана подати такі декларації як перед звільненням так і після звільнення. Отже, для такої особи відсутній вільний вибір можливої поведінки, щоб вона не робила (вирішила продовжувати свою діяльність на посаді чи вирішила звільнитись з такої посади) - вона наражається на кримінальну відповідальність.

При цьому суд жодним чином не ставить під сумнів обов'язковість подання декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, яке має на меті запобігати корупції, створити ефективну систему моніторингу достовірності даних, що містяться у деклараціях про майно, доходи, видатки публічних службовців, сприяти прозорості цих доходів та видатків, та запровадження превентивних антикорупційних механізмів. Однак, такі заходи мають відповідати [Конституції України](#), яка має найвищу юридичну силу.

За таких обставин колегія суддів приходять до висновку про встановлення відсутності в діянні П складу кримінального правопорушення, передбаченого [ст. 366-1 КК України](#) (на сьогодні ст. 366-2 КК України), а тому його необхідно виправдати.

З приводу вищевикладеного рішення, на наш погляд, колегія суддів належним чином не аргументувала винесений виправдувальний вирок, про це свідчить, навіть, суперечність тверджень, які вони застосували¹.

Колегія суддів зауважила, що обставини справи свідчать про те, що П не подавав декларації саме шляхом заповнення на веб-сайті НАЗК (електронні декларації), починаючи з 2016 року, через те, що він не мав технічної можливості заповнити декларацію на сайті НАЗК без спеціального

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду України від 3 черв. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89620139>.

електронного ключа (ЕЦП), який неможливо було отримати без надання згоди на обробку персональних даних, яку він не міг надати через його стійке переконання в їх незахищеності, а також не був зобов'язаний цього робити відповідно діючого в Україні законодавства. До речі, стійке переконання П в незахищеності інформації підписаної ЕЦП полягає в тому, що П сформував таку думку, та обрав відповідну позицію, після перегляду публікацій в мережі Інтернет про те, що мільйони персональних даних громадян, які зберігались на серверах інформаційних систем Міністерства юстиції України, були викрадено, після чого зробив висновок, що держава не забезпечує захист таких даних та починаючи з кінця 2013 року він відмовився від отримання електронного цифрового підпису.

Також, колегія суду звернула увагу на те, що релігійні чи інші переконання П не можуть слугувати підставою для того, щоб не виконувати вимоги законодавства України про обов'язковість подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, адже це може мати наслідком уникнення виконання покладених на них обов'язків для інших осіб, які візьмуть за приклад його поведінку. Після цього колегія суду надала аргументацію щодо виправдання П у вчиненні ним кримінального правопорушення та наголосила, що судом враховується висновок Касаційного кримінального Суду в складі Верховного Суду, який міститься у постанові від 28 січня 2020 року у справі 705/2583/17 (провадження № 51-2136км19), про те, що примусове виконання особою обов'язку подачі в електронному виді декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з беззаперечним дотриманням нею положень [ст. 45 Закону № 1700-VII](#) за відсутності врегульованого питання на законодавчому рівні щодо альтернативи права вибору подачі такої декларації віруючою людиною, не відповідатиме легітимній меті та буде порушенням її прав і свобод, закріплених у [Конституції України](#) та в Конвенції. На думку суду, такий висновок стосується не тільки осіб з релігійними переконаннями, але й з іншими, право на які гарантовані [Конституцією України](#) та [ст.3 Закону](#)

[України «Про свободу совісті та релігійні організації»](#). На це вказує те, що стороною обвинувачення подавались документи про приналежність П до членів громадської організації «Дніпровський центр духовного відродження», метою якої є захист духовних законів Православ'я та духовного становлення людини.

Отже, явно спостерігається суперечність тверджень колегією суддів ВАКС.

Розглянемо на противагу вищенаведеному рішення ВАКС вирок Апеляційної палати ВАКС від 05.10.2020 (судове провадження № 11-кп/991/39/20)¹.

Вироком Вищого антикорупційного суду від 03 червня 2020 П визнано невинуватим та виправдано на підставі п. 3 ч. 1 [ст. 373 Кримінального процесуального кодексу України](#) (далі - [КПК України](#)), за недоведеністю стороною обвинувачення, що в діях обвинуваченого є склад кримінального правопорушення, передбаченого [ст. 366-1 Кримінального кодексу України](#) (далі – [КК України](#)).

Виправдовуючи П в умисному неподанні суб'єктом декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої [Законом України «Про запобігання корупції»](#) при обставинах, викладених в обвинувальному акті, суд першої інстанції дійшов висновку про доведення стороною обвинувачення того, що в Єдиному реєстрі декларацій відсутні декларації судді Апеляційного суду Дніпропетровської області П (електронні декларації), тобто, наявність об'єкту, об'єктивної сторони та того, що П є суб'єктом кримінального правопорушення, але, не довела наявності суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, а саме, що П, діючи з прямим умислом, не подав такі декларації, і що він мав мету та мотив уникнути таким чином публічного контролю за своїм майновим станом чи приховати якісь активи. Жоден з доказів, які надані стороною обвинувачення, не підтверджує поза розумним

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

сумнівом наявності прямого умислу останнього не подавати декларацій. На відсутність прямого умислу, на думку суду першої інстанції, вказує те, що П не бажав настання наслідків у вигляді неоприлюднення відомостей про його майновий стан, оскільки надсилав в інший спосіб на адресу НАЗК усі відомості за формою, затвердженою НАЗК, при тому що оприлюднення декларацій належить до повноважень НАЗК відповідно до п.8 ч.1 [ст.11 Закону України «Про запобігання корупції»](#). При цьому, формулюючи в обвинувальних актах обвинувачення, яке було пред'явлено П, сторона обвинувачення не вказала які саме обставини вказують на те, що П діяв з прямим умислом, чи взагалі був наявний прямий умисел в його діях.

Вимоги апеляційної скарги та узагальнені доводи особи, яка її подала

Не погоджуючись із вирокком суду першої інстанції, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Офісу Генерального прокурора (далі – САП) 10 червня 2020 року подав апеляційну скаргу до Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду.

Обґрунтовуючи вимоги апеляційної скарги, сторона обвинувачення посилається на те, що [Законом України «Про запобігання корупції»](#) встановлені строки, спосіб, форму подачі декларації та те, що сам суб'єкт декларування подає таку декларацію. Декларація може вважатись поданою тільки у разі її заповнення на офіційному веб-сайті НАЗК за формою, що визначається НАЗК. У випадку невиконання такої вимоги, суб'єкт є таким, що не подав декларацію. Крім того, законодавством чітко та однозначно визначено, що ідентифікація автора електронного документа, або електронна ідентифікація здійснюється за допомогою електронного цифрового підпису (далі - ЕЦП)¹.

Так, прокурор зазначає, що П як судді апеляційного суду Дніпропетровської області було добре відомо про вищевказане та він достовірно був ознайомлений зі своїми обов'язками і порядком електронного декларування, проте, відмовився від отримання ЕЦП та не подав декларації за

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

2015, 2016, 2017, 2018 роки, декларацію перед звільненням шляхом особистого заповнення на офіційному веб-сайті НАЗК. Посилання П на те, що він подавав декларації в строки, визначені [Законом України «Про запобігання корупції»](#), шляхом власноручного підписання паперових декларацій, їх наступного сканування і направлення на електронну адресу НАЗК, оскільки не бажав давати згоду на обробку персональних даних та замінювати особистий підпис на цифровий, не впливають на наявність прямого умислу, а є мотивом вчинення кримінального правопорушення, що не є конструктивним елементом складу злочину та не впливає на кваліфікацію діяння. У даному випадку, вказане слугує підтвердженням наявності прямого умислу у діянні з огляду на те, що його мотив є незгодою із встановленим порядком подання декларацій, що водночас є безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого [ст. 366-1 КК України](#). Так само, сторона обвинувачення вказує про те, що обвинувачений хоч і посилався на те, що не бажає давати згоду на обробку персональних даних, однак такі дані все таки зазначив у тих копіях декларацій, які були направлені НАЗК, та просив їх внести до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. При цьому, він сам надавав свої персональні дані до відділу кадрів суду для отримання заробітної плати, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України для проходження оцінювання з метою уникнення звільнення, та в багатьох інших випадках. Тобто, його поведінка розходиться із його ж позицією захисту, а тому, на думку прокурора, мотиви, на які він посилається, є надуманими¹.

Окрім цього, посилається на те, що законодавство передбачало підвищені вимоги до безпеки використання ЕЦП органами державної влади, а тому посилання П на побоювання з приводу безпеки використання такого підпису є надуманими. Також, згідно із законодавством його згода на обробку персональних даних для отримання ЕЦП не була необхідна. Натомість, він, як

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

підписувач зобов'язаний був надати таку інформацію, а його посилання на те, що фактично із прийняттям [Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року](#) в частині надання згоди на обробку персональних даних відбулось звуження його прав, не відповідає дійсності. Оскільки, по перше, цим Законом згода на обробку персональних даних в частині надання даних для виготовлення ЕЦП на нього не поширювалась, а по друге, ще до прийняття зазначеного [Закону](#) діяв Закон України «Про ЕЦП» від 22 травня 2003 року та на підставі якого він користувався таким підписом. Тобто, порядок отримання ЕЦП для П із прийняттям [Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року](#) не змінився.

Що ж стосується небажання обвинуваченого замінювати особистий підпис на цифровий, то чинне законодавство не покладало такого обов'язку на нього. ЕЦП за правовим статусом лише прирівнювався до власноручного підпису саме з метою використання електронних документів, адже їх підписати власноручним підписом не можливо. В усіх інших сферах він не позбавлявся права використовувати власноручний підпис.

Так само безпідставними є посилання на положення [наказу Міністерства фінансів України від 02 жовтня 2015 року № 859 «Про затвердження форм податкової декларації про майновий стан і доходи та Інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи»](#), відповідно до якого декларація може подаватися як засобами електронного зв'язку в електронній формі, так і на паперових носіях. Відповідний наказ стосується саме податкової декларації, подання якої не є безпосереднім обов'язком судді та ніколи не застосовувався до декларування суб'єктів, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Крім того, прокурор вказує про те, що, приймаючи рішення про зайняття відповідної посади чи здійснення відповідної діяльності, особа погоджується і з тим, що наслідком такого вибору буде, зокрема, і покладення на неї обов'язку

подавати декларацію у формі, яка визначена державою як необхідна для забезпечення дієвого механізму боротьби з корупцією¹.

Таким чином, сторона обвинувачення вважає, що матеріалами справи беззаперечно підтверджується факт вчинення П умисного неподання суб'єктом декларування декларацій особи, уповноваженої на здійснення функцій держави або місцевого самоврядування, за 2015, 2016, 2017, 2018 роки та перед звільненням, тобто вчинення злочину, передбаченого [ст. 366-1 КК України](#) (на сьогодні 366-3 КК України). Тому, на думку прокурора, висновки Вищого антикорупційного суду, сформовані у вирокі від 03 червня 2020 року, не відповідають фактичним обставинам кримінального провадження, оскільки судом у вирокі взагалі не надано аналізу доказам обвинувачення, не взято до уваги докази та обставини, що вказують на наявність умислу та суспільної небезпеки інкримінованого діяння; судом неправильно застосовано закон України про кримінальну відповідальність, а саме положення стосовно визначення наявності умислу та суспільної небезпеки інкримінованого діяння та як наслідок не застосовано закон про кримінальну відповідальність, що передбачає покарання за вчинений злочин; при ухваленні рішення допущено істотне порушення вимог кримінального процесуального закону щодо оцінки доказів та викладення відповідних мотивів у судовому рішенні.

Заперечення на апеляційну скаргу та узагальненні доводи особи, яка їх подала

17 липня 2020 року від обвинуваченого П до Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду надійшли письмові заперечення на апеляційну скаргу прокурора САП, в яких він просить вказану апеляційну скаргу залишити без задоволення, а виправдувальний вирок Вищого антикорупційного суду України від 03 червня 2020 року – без змін².

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

² Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

Обґрунтовуючи свої заперечення, обвинувачений посилається на те, що він жодним чином не ставив під сумнів обов'язковість подання декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, яке має на меті запобігти корупції, створити ефективну систему моніторингу достовірних даних, що містяться у деклараціях про майно, доходи та видатки, та запровадження превентивних антикорупційних механізмів, однак за умови, що такі заходи мають відповідати [Конституції України](#), яка має найвищу юридичну силу. Саме, виходячи з цих міркувань і своїх позицій, він надсилав у інший спосіб на адресу НАЗК декларації за 2015, 2016, 2017 роки, декларацію перед звільненням за період, не охоплений раніше поданими деклараціями, а також декларацію за 2018 рік після звільнення, тобто усі відомості про себе за формою, затвердженою НАЗК, але за своїм особистим підписом, оскільки заповнити декларацію на сайті НАЗК без спеціального електронного ключа (ЕЦП) він не міг, з причин ненадання ним згоди на обробку персональних даних через його стійке переконання в їх незахищеності. А щодо необхідності отримання ЕЦП, то відповідно до діючого законодавства в Україні, він не зобов'язаний був ні отримувати, ні нести відповідальність за відмову у отриманні електронного цифрового підпису. При цьому, вважає, що наявне втручання у його приватне життя, оскільки він не бажає давати згоду на обробку персональних даних та замінювати особистий підпис на цифровий.

Наголошує, що умислу на неподання декларації у нього ніколи і ні за яких обставин не було, і всі ці обставини були повністю та всесторонньо дослідженні колегією суддів Вищого антикорупційного суду під час розгляду порушеного відносно нього кримінального провадження.

Також зазначає, що доводи апеляційної скарги зводяться до перефразування прокурором висновків, висловлених суддями Великої Палати Верховного Суду Прокопенка О. Б. та Антонюк Н. О. в окремій думці на рішення Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року по справі № 806/3265/17 (Пз/9901/2/18), які не тягнуть за собою юридичних наслідків, на свій лад та манеру, викладаючи їх від свого імені та подаючи їх, як власний

аналіз зібраних та досліджених по справі доказів. Між тим, висновки у рішенні Великої Палати Верховного Суду по вищезазначеній зразковій справі, що набрало законної сили, є остаточною та обов'язковою для застосування і виконання, які стосуються питання, коли громадяни не бажають надавати згоду на обробку персональних даних за своїми переконаннями, для прокурора є неважливими.

Крім того, зазначає, що прокурор самостійною процесуальною особою не є та не мав повноважень на подачу апеляційної скарги без спеціального доручення керівництва САП¹.

Вказує, що стороною обвинувачення під час здійснення досудового розслідування було суттєво порушено вимоги кримінального процесуального закону щодо особливого порядку здійснення повідомлення йому як судді про підозру. Зазначив, що в кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за № 52017000000000095 від 10 лютого 2017 року, повідомлення про підозру було вручено за дорученням заступника Генерального прокурора, але всупереч вимогам п. 3 ч. 1 [ст. 481 КПК України](#) вручав це повідомлення начальник шостого відділу управління процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в суді САП Козачина С.С., який і складав цю підозру. А письмове повідомлення про підозру у кримінальному провадженні № 42019000000000543 від 11 березня 2019 року йому було повідомлено керівником САП Холодницьким Н. І., який не складав цього процесуального акта, а тому не міг вручати такої підозри. Також, процесуальне керівництво у кримінальному провадженні № 42019000000000543 здійснював не Генеральний прокурор чи його заступник, а начальник шостого відділу Козачина С. С., який і затвердив обвинувальний акт. Вказані обставини, на думку обвинуваченого, свідчать про те, що він не може вважатись таким, що притягнутий до кримінальної відповідальності, бо не набув в установленому порядку ні статусу підозрюваного, ні статусу обвинуваченого.

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

Мотиви суду апеляційної інстанції

На думку колегії суддів, аналіз фактичних обставин справи переконливо свідчить про наявність в діях П прямого умислу на неподання декларації в порядку та формі, передбаченій Законом, а висновки суду першої інстанції про відсутність прямого умислу в діях П спростовуються наявними в матеріалах провадження доказами. Такого висновку колегія суддів дійшла з огляду на наступне¹.

Згідно з дослідженими у судовому засіданні доказами П був ознайомлений працівниками апарату Апеляційного суду Дніпропетровської області під підпис із порядком подання декларацій, а також з обов'язком подання декларації, що П підтвердив і у судовому засіданні. Також, про порядок подання декларацій П неодноразово повідомлялось на його звернення листами. Міністерства юстиції України, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Державної служби з питань захисту персональних даних. Разом з тим, будучи відповідно до вимог чинного законодавства зобов'язаним та обізнаним про необхідність подачі декларації, маючи можливість отримати електронний цифровий підпис і подати відповідні декларації, обвинувачений П не подав декларації за вище зазначені періоди шляхом їх особистого заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції.

Колегія суддів вважає, що наявність прямого умислу в бездіяльності П не спростовуються і його посиленням на те, що він подавав декларації в строки визначені [Законом України «Про запобігання корупції»](#) шляхом власноручного підписання паперових декларацій, їх наступного направлення на електронний сайт НАЗК. При цьому, таку незгоду П пояснював своїм небажанням погоджуватись на обробку персональних даних та замінити особистий підпис на цифровий. Колегія суддів зазначає, що така позиція обвинуваченого суперечить чинному законодавству та фактично є небажанням його дотримуватись з огляду також на те, що декларації направлялись НАЗК у

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

відсканованому вигляді та не могли містити оригіналу особистого підпису, отже фактично є копіями, які належним не засвідчені. Таким чином, обвинувачений хоч і посиляється на те, що не заповнював декларації на сайті НАЗК, не бажаючи замінювати особистий підпис на цифровий, однак фактично до НАЗК декларації у встановлений [Законом України «Про запобігання корупції»](#) строк навіть не були направлені і з особистим підписом. На думку колегії суддів, з огляду на освіту, професію та посаду обвинуваченого П, він володіє максимальним ступенем знань в сфері ведення документації, а саме щодо відмінності оригіналів документів від їх копій, необхідних реквізитів та складових елементів оригіналу документа. Отже направлення ним до НАЗК відсканованих копій декларацій, які не містили оригінального підпису, та були направлені з електронної поштової скриньки, належність якої саме П неможливо встановити, лише підтверджує наявність у обвинуваченого прямого умислу на недотримання приписів закону, які регулюють правовідносини в сфері електронного декларування¹. Той факт, що в подальшому посадовими особами НАЗК велося листування з П з приводу направлення на адресу НАЗК копій паперових декларацій, що на думку самого обвинуваченого свідчить про те, що НАЗК ідентифікувало його, ніяким чином не спростовує висновки колегії про наявний умисел на неподання декларації.

Колегія суддів вважає, що позиція П щодо отримання електронного цифрового підпису не звільняє його від обов'язку декларування відповідно до вимог [Закону України «Про запобігання корупції»](#), а факт надсилання копій декларацій у спосіб, що не передбачений законом, не свідчить про відсутність в його діях прямого умислу на неподання декларації у спосіб, визначений законом.

Також, обвинувачений хоч і посилався на те, що не бажає давати згоду на обробку його персональних даних, однак такі дані все ж таки зазначив у копіях деклараціях, які були направлені НАЗК, та просив їх внести до Єдиного

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. А тому ці мотиви колегія суддів, вважає надуманими.

Стосовно доводів П щодо наявності втручання у його приватне життя, оскільки він не бажає давати згоду на обробку персональних даних та замінювати особистий підпис на цифровий, колегія суддів вважає за необхідне зазначити таке.

Із такими доводами щодо втручання в право особи колегія суддів може погодитися, але зауважує, що не кожне втручання в права особи вважається порушенням її прав у розумінні ст. 8 Конвенції.

Так, відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, що ратифікована [Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року](#), кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб¹.

Будь-яке втручання у право особи на повагу до її приватного та сімейного життя становитиме порушення статті 8 Конвенції, якщо воно не здійснювалося «згідно із законом», не переслідувало легітимну ціль або цілі згідно з пунктом 2 та було «необхідним у демократичному суспільстві» у тому сенсі, що воно було пропорційним цілям, які мали бути досягнуті (рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Ельсхольц проти Німеччини» (Elsholz v. Germany), скарга № 25735/94, § 45, ECHR 2000-VIII).

Колегія суддів вважає безпідставними доводи П щодо порушення його прав під час втручання в його приватне життя, оскільки таке втручання

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

відбулось відповідно до норм закону, який є чітким та діяв на час інкримінованих П дій, був доступним та обвинувачений міг передбачити наслідки його невиконання для себе. Крім того, таке втручання мало на меті протидію, шляхом запровадження системи об'єктивного фінансового контролю за майновим станом публічних службовців, корупції, було пропорційним і виправданим. Отже колегія суддів приходить до висновку, що в умовах наявності нагальної потреби сучасного українського суспільства в запобіганні окремим корупційним правопорушенням та подоланні корупції в країні в цілому, втручання в немайнові права обвинуваченого П, що полягало в покладенні, у т. ч. на суддів, обов'язку подавати декларацію в електронній формі, було виправданим, необхідним та пропорційним в демократичному суспільстві, а суспільний інтерес в подоланні корупції, безумовно, превалював над приватним інтересом. Запровадження електронного декларування в умовах сьогодення відповідав інтересам національної та громадської безпеки, економічного добробуту країни.

Відповідно до [ст. 68 Конституції України](#) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися [Конституції України](#) та законів України.

Згідно із п. 7 ч. 7 [ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року](#) за [№ 1402-VIII](#) (далі – Закон № 1402-VIII) суддя зобов'язаний подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. А [Закон України «Про запобігання корупції»](#) встановлює порядок подачі такої декларації, що забезпечує правовий порядок у сфері протидії корупції¹.

Правова основа системи декларування базується на нормах [Закону](#), які встановлюють обов'язки суб'єктів декларування, а також нормах, які встановлюють відповідальність за їх невиконання. Тільки в сукупності такі норми здатні забезпечити ефективну боротьбу з корупцією. Досягнути в інший спосіб результату, задля якого й запроваджено електронне декларування,-

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

забезпечення ефективного контролю за майновим станом публічних службовців, який би дозволяв ефективно запобігати корупційним злочинам, неможливо. Оскільки, надання змоги подавати декларації в паперовій формі може унеможливити ефективний контроль, враховуючи широке коло суб'єктів декларування і ресурсів, які необхідно затратити на внесення даних та їх перевірку.

ЄСПЛ у рішенні по справі «Випич проти Польщі» (Wyruch v. Poland), скарга № 2428/05, від 25 жовтня 2005 року, визнав явно неприйнятною заяву члена місцевої ради у Польщі, який стверджував, що встановлений національним законодавством обов'язок декларування фінансового становища та належного майна, а також оприлюднення такої інформації порушує його права, визначені у [ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод](#). При цьому, Суд зазначив, що участь у публічній діяльності приносить певні блага, однак такі функції неминуче тягнуть за собою відповідальність і навіть обмеження через їх публічний характер.

Тому, приймаючи рішення про зайняття відповідної посади чи здійснення відповідної діяльності, особа погоджується і з тим, що наслідком такого вибору можуть бути певні обмеження, зокрема, і покладення на неї обов'язку подавати декларацію у формі, яка визначена державою¹.

Отже, колегія суддів вважає, що висновки суду першої інстанції, викладені у вирoku, не відповідають фактичним обставинам кримінального провадження, тобто суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки при вирішенні питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого, на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, судом неправильно застосовано закон України про кримінальну відповідальність, а саме не застосовано [закон](#), який підлягає застосуванню, що відповідно до вимог ч. 1 [ст. 409 КПК України](#) є підставою для скасування судового рішення.

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

Таким чином, висновки суду про недоведеність наявності в діянні обвинуваченого П складу злочину, передбаченого [ст. 366-1 КК України](#) (на сьогодні 366-3 КК України) не ґрунтуються на [законі](#) та матеріалах кримінального провадження, тому виправдувальний вирок підлягає скасуванню та апеляційні вимоги прокурора підлягають задоволенню.

Доводи обвинуваченого, що повідомлення про підозру йому вручав не Генеральний прокурор або його заступник, а тому порушений порядок кримінального провадження щодо судді, не узгоджуються з положеннями [КПК України](#) у сукупності з нормами іншого законодавства та судовою практикою, зокрема, з постановою Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2019 року по справі № 536/2475/14-к, згідно якої сформовано правовий висновок щодо застосування відповідної норми права: Генеральний прокурор або його заступник можуть доручити вручення прийнятого (складеного) та підписаного ними повідомлення про підозру судді суб'єкту, уповноваженому здійснювати процесуальні дії у конкретному кримінальному провадженні. Вручення повідомлення про підозру судді уповноваженим суб'єктом за умови, що таке рішення було прийняте (складене) та підписане саме Генеральним прокурором або його заступником, не порушує гарантії суддівської незалежності. Оскільки повідомлення про підозру П підписані заступником Генерального прокурора та вручені прокурором, який здійснював повноваження прокурора у кримінальному провадженні, гарантії суддівської незалежності та процесуальний порядок провадження щодо відповідної особи, на думку колегії суддів апеляційної інстанції, були дотримані¹.

Щодо доводів обвинуваченого в частині відсутності підстав для притягнення його до кримінальної відповідальності за [ст. 366-1 КК України](#) (на сьогодні 366-3 КК України) за наявності п. 9 ч. 1 [ст. 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»](#), згідно якої суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності за умисне або внаслідок недбалості неподання

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

або не своєчасне подання декларації особи, уповноважено на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, колегія суддів апеляційної інстанції вважає, що вони спростовуються положеннями [Закону України «Про запобігання корупції»](#). Так, згідно зі [ст. 65 вказаного Закону](#) за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в частині першій [ст. 3 цього Закону](#), притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому [законом](#) порядку. Особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому [законом](#) порядку. Тобто, притягнення до дисциплінарної відповідальності має місце у випадку, коли особі не застосовано покарання або не накладено на неї стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності.

Таким чином, [закон](#) чітко розмежовує підстави для застосування різних видів юридичної відповідальності за неподання чи несвоєчасне подання декларації¹.

Колегія суддів також не знаходить підстав для застосування у даній справі позиції Великої Палати Верховного Суду, що висловлена у постанові від 19 вересня 2018 року по справі № 806/3265/17, оскільки вона стосується інших правових відносин. У відповідній справі особа через свої релігійні переконання відмовлялась від присвоєння їй цифрового ідентифікатора особистості у виді унікального номера запису в реєстрі, відзняття біометричної інформації щодо

¹ Вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України від 5 жовт. 2020 р. Справа № 760/22550/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998357>.

себе та її подальшого зберігання, використання, обробки в Єдиному державному демографічному реєстрі. Так само, відсутні підстави для застосування постанови Верховного Суду від 28 січня 2020 року по справі № 705/2583/17, у якій суд не встановив прямого умислу щодо неподання декларацій саме через наявність в особи релігійних переконань. Обставини зазначеної справи суттєво відрізняються від ситуації П, оскільки така особа ніколи не отримувала цифрового підпису, в той час як П раніше отримував та використовував такий підпис, а також ним не подано декларацію в паперовому вигляді з особистим підписом, а направлено копію в PDF форматі електронною поштою без електронного цифрового підпису, а також не зазначає про наявність в нього релігійних переконань.

Отже, проаналізувавши та оцінивши зібрані у кримінальному провадженні докази, колегія суддів вважає, що вина П в умисному неподанні суб'єктом декларування, передбаченої [Законом України «Про запобігання корупції»](#) декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, доведена, його дії правильно кваліфіковані органом досудового розслідування за [ст. 366-1 КК України](#) (на сьогодні 366-3 КК України), а його заперечення на апеляційну скаргу прокурора є безпідставними.

Отже, Апеляційною палатою ВАКС повністю задоволено апеляційну скаргу прокурора САП Офісу Генерального прокурора, а вирок Вищого антикорупційного суду від 03 червня 2020 року – скасовано. На наш погляд, таке рішення є обґрунтованим та справедливим.

Крім того, з урахуванням загальної характеристики складу кримінального проступку, що відображена у диспозиції статті 366-2 КК України, винуватість особи у його вчиненні може бути визнана судом, якщо сторона обвинувачення доведе сукупність таких елементів:

- наявність суб'єкта кримінального правопорушення – особа, яка притягнута до кримінальної відповідальності, є суб'єктом декларування;
- наявність об'єктивної сторони правопорушення – внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи,

уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 до 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб;

- наявність об'єкта правової охорони - відповідних суспільних відносин;
- наявність суб'єктивної сторони - прямий умисел суб'єкта декларування на внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції».

Аналізуючи судові рішення, найбільших труднощів складає доведення прямого умислу вчинення кримінального проступку.

У вирокі Вищого антикорупційного суду від 16 березня 2023 року по справі № 991/6699/22 сторона обвинувачення на підтвердження умислу суб'єкта декларування на внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації, а саме щодо незазначення відомостей у декларації про об'єкт нерухомості посилалася на такі докази:

- попередження, яким особу поінформовано про встановлені обмеження, заборони та вимоги, пов'язані з виконанням повноважень народного депутата України;

- послідовність дій користувача Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які вчинила особа у певний період, у яких зазначено, що перед заповненням декларації обвинувачений був ознайомлений з Порядком заповнення та подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженим НАЗК від 23.07.2021 №449/21. Перед підписанням декларації особа ознайомила з попередженням про відповідальність за внесення до декларації завідомо недостовірних відомостей, а також підтвердила їх повноту та достовірність шляхом проставлення відповідної відмітки. Проставляючи електронний цифровий підпис, обвинувачений підтвердив достовірність внесених відомостей;

– щорічну декларацію за минулий рік, у якій обвинувачений зазначив лише відомості про вулицю, де розташований об'єкт нерухомості, без зазначення будь-яких інших даних, які б дозволили ідентифікувати об'єкт нерухомості;

– щорічну декларацію, у якій обвинувачений не зазначив відомості про об'єкт нерухомості, який перебував у нього в оренді станом на внесення відомостей в декларацію;

– показання свідка, який у судовому засіданні повідомив, що він, як уповноважена особа НАЗК, здійснив повну перевірку декларації обвинуваченого. При складанні висновку перевірено та враховано, що технічні помилки були відсутні. Було зроблено знімок особистого кабінету суб'єкта декларування, чим зафіксовано відсутність повідомлень про недоліки у заповненні декларації. Обвинувачений надіслав повідомлення про виявлені недоліки у декларації, після розпочатої повної перевірки. При перевірці декларації обвинуваченого свідок звернув увагу, що розділ 3 не був заповнений. Відповідно до роздруківки послідовності дій користувача, обвинувачений переглядав щорічну декларацію за минулий рік, чотири рази переглядав розділ 3. Перед накладанням електронного підпису попереджався про кримінальну відповідальність. Свідок зазначив, що не володіє інформацією про точний час, коли він надіслав запит до обвинуваченого;

– відповідь обвинуваченого на запит НАЗК щодо невнесення відомостей у декларацію відносно орендованої квартири;

– звернення обвинуваченого до НАЗК через електронний кабінет, у якому він інформує про виявлені недоліки заповнення декларації, а саме невнесення відомостей про орендовану квартиру.

Суд не приймає вище зазначені докази, на підтвердження того, що обвинувачений усвідомлював, що заповнена ним декларація містить завідомо недостовірні відомості, та свідомо бажав порушити визначений порядок декларування об'єкту нерухомості, який перебував в оренді, шляхом підписання декларації електронним цифровим підписом перед її поданням без

зазначення орендованої квартири. Хоча з довідки про послідовність дій користувача Єдиного державного реєстру декларацій, які вчинив обвинувачений, що відображає дати та час заповнення декларації вбачається, що обвинувачений на заповнення декларації витратив майже одну годину п'ятнадцять хвилин. Враховуючи перелік розділів декларації та обсяг інформації, який у них повинен бути зазначений, обвинувачений проявив несумлінне, недбале ставлення до її заповнення. Витрачений час на перевірку декларації перед накладенням цифрового підпису свідчить про легковажне ставлення щодо перевірки правильності відображення відомостей у декларації.

Колегія суддів також не приймає до уваги відповідь обвинуваченого на запит НАЗК щодо невнесення відомостей у декларацію відносно орендованої квартири, як підтвердження прямого умислу вчинити правопорушення, бажання внести завідомо недостовірні відомості. Стороною обвинувачення невірно зазначається, що обвинувачений інформує НАЗК про недекларування об'єкта нерухомості лише після звернення НАЗК з приводу незазначення його у декларації. У відповіді, наданій на запит НАЗК, вбачається, що обвинувачений інформує НАЗК не тільки про запитуваний об'єкт, але повідомляє про те, що через неухважність не були внесені відомості в розділі 3 «Об'єкти нерухомості» про орендовану квартиру та додає копію договору оренди, а також зазначає, що про даний факт подав повідомлення через електронний кабінет на сайті Єдиного державного реєстру декларацій. Отже, факт невнесення орендованої квартири до декларації виявлено самостійно без вказівки на це уповноваженої особи НАЗК.

Обвинуваченим самостійно було вжито заходи для усунення виявленого недоліку.

Про відсутність прямого умислу на внесення завідомо недостовірних відомостей та несумлінне ставлення до заповнення декларації свідчить також роздруківка послідовності дій користувача Єдиного державного реєстру декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Також колегія суддів не приймає до уваги щорічну декларацію за минулий рік на підтвердження того, що обвинувачений намагався приховати від контролюючих органів орендовану квартиру при подачі декларації ще за минулий рік.

Колегія суддів дійшла висновку, що обвинувачений вже декларував зазначений об'єкт у декларації за минулий рік. Ці відомості є достатніми для усвідомлення того, що суб'єкт декларування подавав відомості про орендовану квартиру, тобто не мав умислу внести завідомо недостовірні відомості та приховати існування орендованої квартири.

Отже, з досліджених судом декларації за минулий рік, повідомлення в особистому кабінеті декларанта, відповіді на запит, виправленої декларації, вбачається, що обвинувачений декларував орендовану квартиру у щорічній декларації за минулий рік, а також самостійно виявив неповноту відомостей у декларації, вживав заходи для усунення недоліків шляхом повідомлення НАЗК про це через особистий кабінет та шляхом заповнення виправленої декларації.

Поведінка обвинуваченого при декларуванні орендованої квартири свідчить про те, що останній не мав умислу на невнесення завідомо недостовірних відомостей про орендовану квартиру у декларацію¹.

Вищим антикорупційним судом було розглянуто справу № 991/174/23 та винесено вирок від 16 березня 2023 року за обвинуваченням особи, яка є народним депутатом України. Обвинувачений вніс завідомо недостовірні відомості до декларації, а саме не зазначив відомостей у декларації про об'єкт нерухомості – орендовану квартиру, заборгованість перед АТ КБ «Приватбанк», що перевищує 50 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

Під час дослідження доказів суд встановив, що не всі докази, надані прокурором на підтвердження пред'явленого обвинувачення, є належними. Це стосується таких документів:

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду від 16 берез. 2023 р. Справа № 991/6699/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109607533>.

- інформації з Єдиного державного реєстру про зареєстровані транспортні засоби МВС України щодо обвинуваченого;
- реєстраційної картки транспортного засобу;
- листа Київського науково-дослідного інституту судових експертиз про надання інформації щодо довідкової вартості транспортного засобу;
- витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;
- інформації державної фіскальної служби України стосовно обвинуваченого;
- листи АТ «Ощадбанк» АТ «Універсал банк» щодо рахунків обвинуваченого;
- копії картки фізичної особи – платника податків обвинуваченого;
- попереднього договору щодо укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки;
- розписки щодо отримання коштів від обвинуваченого;
- витягу з Єдиного державного демографічного реєстру щодо реєстрації місця проживання обвинуваченого;
- протоколу огляду;
- листів ТОВ «Космонова»;
- запитів НАБУ;
- повідомлення про суттєві зміни в майновому стані обвинуваченого за рік;
- листа Національного агентства з питань запобігання корупції, адресованого обвинуваченому, стосовно надання пояснень щодо належних останньому корпоративних прав;
- листів обвинуваченого, адресованого Національному агентству з питань запобігання корупції, щодо передання в управління корпоративних прав;
- листа Національного агентства з питань запобігання корупції, адресованого обвинуваченому, щодо надання пояснень про використання дипломатичного паспорта;

– повідомлення Національного агентства з питань запобігання корупції про внесення ОСОБА_18 інформації до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;

– листа Національного агентства з питань запобігання корупції, адресованого обвинуваченому, стосовно надання пояснень щодо належної останньому криптовалюти;

– запиту Національного агентства з питань запобігання корупції, адресованого Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру;

– листів Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру з додатками, адресованих Національному агентству з питань запобігання корупції;

– запиту Національного агентства з питань запобігання корупції, адресованого Департаменту патрульної поліції;

– запиту Національного агентства з питань запобігання корупції, адресованого ФОП;

– листа ОСОБА_20, адресованого Національному агентству з питань запобігання корупції;

– листа Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, адресованого Національному агентству з питань запобігання корупції;

– інформації з Державного суднового реєстру;

– інформації з Державного спадкового реєстру;

– інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме;

– інформації з Державного реєстру цивільних повітряних суден України;

– інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб;

– інформації з Державного реєстру обтяжень рухомого майна;

– інформації з Єдиного реєстру довіреностей;

– інформації Пенсійного фонду України;

– інформації з реєстрів МВС України;

- інформації Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- інформації Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру;
- інформації Державної фіскальної служби України;
- інформації Державної прикордонної служби;
- договору дарування 1/3 частки квартири;
- витягів з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;
- відомостей з Державного реєстру фізичних осіб-платників податків;
- листа Національного агентства з питань запобігання корупції, адресованого обвинуваченому, стосовно надання пояснень щодо належних останньому корпоративних прав;
- листа обвинуваченого, адресованого Національному агентству з питань запобігання корупції, щодо передання в управління корпоративних прав з додатками;
- листа Національного антикорупційного бюро України, адресованого Офісу Генерального прокурора, щодо надання інформації стосовно наявних кримінальних проваджень, справ про адміністративні правопорушення, вжиття заходів цивільно-правового характеру щодо обвинуваченого;
- листа Офісу Генерального прокурора, адресованого Національному агентству з питань запобігання корупції, з додатками щодо непритягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності, відсутності щодо останнього справ про адміністративні правопорушення та невжиття заходів цивільно-правового характеру;
- листа Національного антикорупційного бюро України, адресованого Міністерству юстиції України;
- листа Міністерства юстиції України, адресованого Національному агентству з питань запобігання корупції, з додатками;
- довідки про доходи обвинуваченого, виданої Управлінням справами Апарату Верховної Ради України;

- протоколу огляду веб-сторінки електронного видання «Слово і Діло»;
- запиту Національного антикорупційного бюро України, адресованого ТОВ «ІА «Слово і Діло»;
- роздруківки електронного листа ІА «Слово і діло».

При ухваленні вироку суд не приймає до уваги зазначені докази з огляду на те, що вони не стосуються пред'явленого обвинувачення, не підтверджують існування чи відсутності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Суд не може поза розумним сумнівом визнати доведеним, що у обвинуваченого було свідоме бажання та мета не вказувати відомості про цей об'єкт, і таке невнесення мало завідомо недостовірний характер. Це, в свою чергу, виключає прямий умисел на вчинення інкримінованого проступку в частині декларування відомостей про Об'єкт нерухомості. Такий висновок суду ґрунтується не лише на показаннях обвинуваченого щодо відсутності у нього умислу на неподання декларації, а й на аналізі його дій, які він вчиняв як до дати обґрунтованого висновку щодо виявлення ознак корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, так і після неї до повідомлення йому про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Так обвинувачений повідомив Національне агентство з питань запобігання корупції про виявлені помилки та неточності у щорічній декларації, зокрема зазначив, що в розділі 3 «Об'єкти нерухомості» декларації необхідно було відобразити орендоване житло, яким він користувався, а саме орендовану квартиру. І хоча таке повідомлення стосувалося щорічної декларації за минулий рік, суд сприймає його на користь того, що у обвинуваченого не було мети приховувати об'єкт нерухомості при виконанні обов'язку декларування. Окрім цього після відкриття кримінального провадження, але до повідомлення про підозру обвинувачений звертався до Національного агентства з питань

запобігання корупції з проханням надати технічну можливість для подання виправленої декларації та повідомляв агентство про корективи, які він має намір внести до розділу 3 «Об'єкти нерухомості» декларації із зазначенням всіх необхідних відомостей стосовно об'єкту нерухомості, що перебував у його користуванні.

Висновок суду про відсутність у обвинуваченого умислу на внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації підтверджується також інформацією, яка міститься в поданій ним декларації, яка за своїм обсягом та характером матеріального стану не вимагала необхідності приховування певних відомостей, тим більше інформації про об'єкт нерухомості, користування яким є публічно відомими в інший, ніж декларування, спосіб.

Щодо не внесення відомостей про кредитні зобов'язання обвинуваченого суд зазначає, що банк під час тимчасового доступу до речей і документів не надав жодного укладеного між обвинуваченим та АТ КБ «Приватбанк» кредитного договору, договору позики або іншого договору, на підставі якого у обвинуваченого виникли фінансові зобов'язання перед банком. Окрім цього, при проведенні тимчасового доступу до речей і документів, які перебувають у володінні АТ КБ «Приватбанк», останній надав єдиний лист, адресований банком обвинуваченому, в якому вказано про невиконані кредитні зобов'язання перед банком без зазначення суми і підстав таких зобов'язань. При цьому зазначений лист направлений у відповідь на лист обвинуваченого з проханням закрити рахунки, відкриті на його ім'я, або аргументовано мотивувати причини відмови такого закриття і не містить відомостей ні про суму основної заборгованості, ні про суму відсотків за користування коштами банку.

Тому не зрозумілою є природа відносин між банком і обвинуваченим для того, щоб встановити характер заборгованості останнього і відповідно фактичну наявність фінансового зобов'язання, яке підлягало відображенню в щорічній декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави. Відтак Суд вважає обвинувачення у цій частині недоведеним.

Отже, сторона обвинувачення має довести перед судом за допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, що існує єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити факти, встановлені в суді, а саме – винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення. Докази визнані не належними та не доводять вину особи¹.

У вирокі Вищого антикорупційного суду від 17 серпня 2023 року по справі № 991/1126/23 за обвинуваченням особи, яка є народним депутатом України та внесла завідомо неправдиві відомості до декларації, а саме не зазначила відомості про двоповерхове житлове приміщення дуплексного типу та відомості про наявні у нього грошові активи, розміщені на його рахунках, відкритих в АБ «Укргазбанк», під час дослідження доказів суд встановив, що не всі докази, надані прокурором на підтвердження пред'явленого обвинувачення, є належними. Це стосується таких документів:

– копії присяги народного депутата України обвинуваченого на вірність Україні перед Верховною Радою України;

– копії заяви народного депутата України обвинуваченого, якою він повідомив Верховну Раду України, що відповідно до ст. 78 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про статус народного депутата України» надає згоду здійснювати повноваження народного депутата України на постійній основі;

– протоколу у кримінальному провадженні, складеного за результатами проведеного детективом Національного антикорупційного бюро України огляду відомостей, що містяться в Інтегрованій міжвідомчій інформаційно-телекомунікаційній системі «АРКАН»;

– листа детектива Національного антикорупційного бюро України.

При ухваленні вироку суд не приймає до уваги зазначені докази з огляду на те, що вони не стосуються пред'явленого обвинувачення, не підтверджують

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду від 16 берез. 2023 р. Справа № 991/174/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109666619>.

існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у цьому кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Однак у даному випадку суд встановив, що факт вчинення обвинуваченим кримінального проступку з прямим умислом доводиться:

– попередженням про встановлені законами України обмеження, заборони та вимоги, пов'язані з виконанням повноважень народного депутата України та розпискою, які свідчать про обізнаність з положеннями законодавства щодо декларування;

– роздруківками послідовності дій користувача «Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», з яких зокрема вбачається, що під час створення чернетки виправленої щорічної декларації система електронного декларування автоматично відобразила обвинуваченому методичні настанови щодо заповнення документа, що свідчить про ознайомлення з такими настановами. Водночас обвинувачений перевірів повноту та достовірність зазначеної у виправленій щорічній декларації інформації та натиснув кнопку «Перейти на сторінку накладання кваліфікованого електронного підпису» та подав документ шляхом виконання дії «Подання документа підтверджено кваліфікаційним електронним підписом (ЕЦП)». Відповідно до п. 8 розділу II Порядку формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженого рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 10.06.2016 № 3, перед підписанням документа суб'єкт декларування підтверджує ознайомлення з попередженням про настання відповідальності за подання недостовірних відомостей та про надання згоди на обробку персональних даних шляхом проставлення відповідної відмітки в документі. Тобто обвинувачений перед поданням виправленої щорічної декларації перевірів зазначену в ній

інформацію та був обізнаний про протиправність внесення до декларації недостовірних відомостей.

Крім цього, повідомлення обвинуваченим Національного агентства з питань запобігання корупції про можливі неточності в електронній декларації до опублікування в медіа журналістського розслідування, яке стало підставою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, суд розцінює як тактику захисту, спрямовану на уникнення обвинуваченим відповідальності за умисне внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації. У цьому контексті суд звертає увагу на зміст відповіді головного редактора української редакції Радіо Свобода на запит головного спеціаліста другого відділу Управління проведення повних перевірок Національного агентства з питань запобігання корупції. З тексту листа вбачається, що комунікація автора матеріалу щодо недекларування нерухомого майна, яке розташоване в Королівстві Іспанія, мала місце за день до направлення обвинуваченим повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції обставини підготовки журналістського розслідування були розголошені.

Суд визнав винним особу у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366-2 КК України, але звільнив її від покарання у зв'язку із закінченням строків давності.. Так як дане кримінальне правопорушення є кримінальним проступком, а п. 1 ч. 1 ст. 49 КК України передбачено, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі, і до дня набрання вироком законної сили минуло два роки¹.

Аналізуючи вирок Вищого антикорупційного суду від 24 березня 2023 року по справі № 991/4851/22, прямий умисел вчинення кримінального правопорушення обвинуваченою, яка є народним депутатом України підтверджується наявними у справі доказами. Вона була попереджена про

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду від 17 серп. 2023 р. Справа № 991/1126/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112874596>.

встановлені Законом України «Про запобігання корупції» обмеження, заборони та вимоги, пов'язані з виконанням повноважень народного депутата України. Про наявність прямого умислу у діях обвинуваченої свідчить зміст декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування за 2018-2020 роки, в тому числі кандидата на посаду, щорічних та виправлених, з яких вбачається, що загалом обвинуваченій було відомо про наявність та обов'язок декларування належного їй майна, та вона такий обов'язок виконала після проведеної повної перевірки.

Окрім цього, колегія суддів констатує, що незважаючи на те, що обвинувачена «забувала» вказувати чи помилково не зазначила відомості про право власності та право користування нерухомим майном, вона щомісяця зверталась до Керівника Апарату Верховної Ради України із заявами щодо компенсації вартості оренди житла або винайму готельного номера. Посилання обвинуваченої на наявність інформації щодо отримання компенсації за оренду житла у публічному доступі як на обставину, яка свідчить про відсутність умислу на таке недекларування, колегія суддів не приймає до уваги та вважає, що публікація такої інформації є механізмом громадського контролю за народними депутатами.

Колегією суддів визнано недоведеним обвинувачення в частині того, що обвинувачена не зазначила у щорічній декларації відомості про автомобіль, що на законних підставах перебував у її володінні у період з 13.07.2020 до 31.12.2020 включно, тобто станом на останній день звітного періоду. При цьому колегія дійшла такого висновку із сукупності досліджених судом доказів, наданих стороною обвинувачення на підтвердження власних доводів, у тій частині, які судом прийняті до уваги:

– листа Територіального сервісного центру РСЦ ГСЦ МВС в Харківській області, з додатками у фотокопіях документів, які надано на вимогу дізнавача. З досліджених доказів зокрема встановлено, що на підставі договору купівлі-продажу вказаний автомобіль перереєстрований на іншу особу, вартість автомобіля у договорі купівлі-продажу зазначена 700 000 грн. Пізніше вказаний

автомобіль перереєстровано на ще на іншу особу на підставі договору купівлі-продажу;

– листа Головного сервісного центру МВС з додатками, яким надано інформацію на вимогу детектива НАБУ в порядку ст. 93 КПК України, про видачу обвинуваченій посвідчення водія;

– відомостей, які викладені у листі приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «ПЗУ Україна» із додатком Полісом, надані на вимогу дізнавача. З досліджених доказів убачається, що обвинувачена через офіційний вебсайт ПрАТ СК «ПЗУ Україна» уклала внутрішній електронний договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності наземних транспортних засобів, щодо автомобіля, строком дії з 22.08.2020 по 21.08.2021 із зазначенням про використання ТЗ протягом повного строку страхування;

– відомостей з оголошень в мережі інтернет, на сайті «AUTO.RIA.com» щодо продажу автомобіля. З досліджених доказів убачається, що продавець розмістив декілька оголошень про продаж автомобіля. Вказані відомості, отримані органом дізнання на підставі вимоги в порядку ст. 93 КПК України до ТОВ «Інтернет-реклама РІА» саме щодо автомобіля, недекларування якого інкримінується обвинуваченій;

– листів Управлінь патрульної поліції (далі - УПП) у м. Києві, УПП Харківської області та УПП Сумської області із додатками у вигляді копій/дублікатів постанов про накладення адміністративного стягнення на обвинувачену. Із досліджених доказів встановлено, що відносно обвинуваченої, яка керувала автомобілем, за порушення правил дорожнього руху винесено постанови про притягнення до адміністративної відповідальності у м. Київ, у Харківській області, у Сумській області;

– відомостей з інформаційної системи відеоспостереження м. Києва («Безпечне місто») стосовно фіксації руху. З дослідженого доказу встановлено маршрути руху автомобіля за рік, які узгоджуються із відомостями, які викладені в протоколі огляду із додатками щодо використання даного автомобіля на території м. Києва;

– відомостей, надані листами із додатками Головного управління Національної поліції у м. Києві, Головного управління національної поліції в Сумській області, Головного управління Національної поліції в Харківській області, Головного управління Національної поліції в Київській області, Головного управління Національної поліції в Полтавській області щодо пересування, зокрема автомобіля, автомобільними шляхами України у містах Києві, Харкові, Полтаві, Київській, Сумській та Харківській областях протягом року. Із досліджених доказів встановлено використання автомобіля автомобільними шляхами міста Києва та Київської області, Сумської області, міста Харків та Харківської області, міста Полтава;

– інформації, яка міститься на оптичному диску, де в електронному вигляді збережено інформацію про споживача телекомунікаційних послуг з абонентським номером і про відповідні телекомунікаційні послуги, що він отримав на підставі ухвали про задоволення клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів, які перебувають у володінні оператора телекомунікацій, за результатами якого складено протокол тимчасового доступу речей і документів;

– інформації, яка викладена у листі ТОВ «лайфселл» щодо конкретних координат знаходження базових станцій ТОВ «лайфселл» із зазначенням широти та довготи їхнього місцезнаходження згідно списку;

– відомостей, що містяться на оптичному диску, зафіксованих в ході огляду інформаційної системи відеоспостереження м. Києва, стосовно фіксації автомобіля. Із досліджених доказів встановлено використання автомобіля, автомобільними шляхами міста Києва та Київської;

– відомостей, що містяться на оптичному диску, які отримані на підставі протоколу тимчасового доступу до речей і документів, які перебувають у володінні ТОВ «ВФ Україна» із описом відповідно до ухвали про задоволення відповідного клопотання та зафіксовані у протоколі огляду. Зі змісту досліджених доказів встановлено, що споживачем абонентського номеру є свідок, що також узгоджується із вказаними відомостями в Особовій картці

Державної міграційної служби України з інформацією про свідка та 1 на території м. Києва та Київської області термінал мобільного зв'язку із вказаним абонентським номером не реєструвався;

– відомостей, що містяться на оптичному диску, які отримані на підставі протоколу тимчасового доступу до речей і документів, які перебувають у володінні ПАТ АБ «Південний», із описом \ відповідно до ухвали про часткове задоволення відповідного клопотання та зафіксовані у протоколі огляду із додатками у виді копій опитувальників. Із досліджених доказів встановлено, що обвинувачена є клієнтом ПАТ АБ «Південний» та відображено відомості про рух коштів по її рахунках ;

– відомостей, що містяться у протоколі комплексного огляду інформації із оптичних дисків, які вилучено під час проведення тимчасового доступу до речей і документів ТОВ «лайфселл», АТ КБ «Приватбанк», ПАТ АБ «Південний»; інформації, яка міститься у листах да додатках Управління інформаційно-аналітичної підтримки ГУ НП у м. Києві, у Київській області, у Сумській області, ГУ НП у Полтавській області, у листі Харківської міської ради, у листі Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України та додатках до нього; на оптичному диску. Із дослідженого доказу встановлено, що використання абонентського номеру мобільного телефону обвинуваченої, її банківських карток, що співпадають з відомостями про рух автомобіля, яким користувалась обвинувачена.

Тобто судом достовірно встановлено використання обвинуваченою автомобіля у 2020 році протягом 31 днів та 4 дні у січні у 2021 року. При цьому у період з 19.12.2020 по 23.01.2021 не зафіксовано одночасного використання абонентського номеру ОСОБА_10, її банківських карток та транспортного засобу.

При цьому колегія суддів враховує показання свідка та обвинуваченої щодо відсутності домовленостей щодо конкретного періоду використання автомобіля, а використання такого автомобіля за потребою; безоплатного його використання; отримання та повернення автомобіля через посередника, особу

якого не встановлено та про допит якого не заявлено суду. Наявність таких посередників у правовідносинах щодо користування автомобілем також достовірно вбачається і із доказів, які надані стороною обвинувачення, а саме із оголошень в мережі інтернет, на сайті «AUTO.RIA.com» щодо продажу вказаного автомобіля. Такі встановлені обставини не відповідають визначеній стороною обвинувачення дійсній природі правочину позички автомобіля у період, який охоплює 31.12.2020.

Колегія суддів вважає, що стороною обвинувачення при доведенні обставин обов'язку задекларувати відомості про цінне рухоме майно, у щорічній декларації за 2020 рік про автомобіль, що на законних підставах перебував у її володінні у період з 13.07.2020 до 31.12.2020 включно, тобто станом на останній день звітного періоду, не досягнуто стандарту доведення обвинувачення у цій частині поза розумним сумнівом, який закріплений у ст. 17 КПК України. Оцінивши кожен досліджений та перевірений у судовому засіданні доказ щодо володіння/користування обвинуваченою транспортним засобом, колегія суддів за своїм внутрішнім переконанням із точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, вважає, що факт володіння або користування обвинуваченою автомобілем на кінець звітного періоду - 31.12.2020 (у межах періоду володіння з 13.07.2020 до 31.01.2021) не встановлений.

Колегія суддів не приймає до уваги та відкидає надані в якості доказу обвинувачення:

– тимчасовий набір даних, що отриманий із ІІ «Гарпун» від Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України, отриманий внаслідок запиту дізнавача, в силу положень ст. 86 КПК України, як такі, що отримані з порушенням порядку, встановленого законом, так як постачальником такої інформації може бути лише Головне управління Національної поліції України за територіальністю;

– відомості, зазначені у листі Департаменту цифрової трансформації виконавчого комітету Харківської міської ради Харківської області про фіксацію руху із камер відеоспостереження КП «Міськелектротранссервіс» щодо пересування автомобіля автомобільними шляхами Харківської області, на підставі вимоги дізнавача;

– відомості з листа Подільської районної в м. Києві державної адміністрації щодо місця проживання обвинуваченої у період з 2011-2019, витребувані на підставі запиту детектива НАБУ.

Отримані докази стороною обвинувачення не охоплюють період, що підлягає доказуванню, відтак не належать до предмета дослідження у даному кримінальному провадженні.

Також колегія суддів в силу положень ст. 85КПК України, як такі, що не підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів, не приймає до уваги та відкидає надані в якості доказу обвинувачення відомості викладені у протоколі огляду інформації, яка містяться на оптичних дисках (інформація ТОВ «лайфселл», інформація АТ КБ «Приватбанк») із додатками, інформації із інформаційної системи відеоспостереження міста Києва. Із досліджених доказів встановлено, що співставляючи інформацію про рух транспортного засобу територією м. Харкова та Харківської області та використання абонентського номеру мобільного зв'язку, власником якого є обвинувачена, за результатами аналізу, детективом виявлено, що рух вказаного транспортного засобу та використання номеру знаходяться в діапазоні 60 хв та між подіями та в радіусі 1000 м від камер фотофіксації автомобіля.

Із тих же міркувань колегія суддів не приймає до уваги та відкидає надані в якості доказу обвинувачення відомості щодо отримання обвинуваченою компенсації за оренду житла, інші відомості за час, який перевищує період користування/володіння майном обвинуваченою з 01.01.2020 по 31.01.2021, так

як вони відповідно до ст. 85 КПК України не належать до кола обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні, а версія сторони обвинувачення щодо користування автомобілем періодом, який охоплює кінець звітної періоду, має доводитись в межах періоду, який охоплює січень 2021.

Окрім цього, як встановлено колегією суддів з дня вчинення інкримінованого обвинуваченій кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366-2 КК України, яке є кримінальним проступком (згідно зі ст. 12 КК України), пройшло два роки. При цьому вказаний строк не зупинявся та не переривався, обвинувачена підлягає звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку зі сплином строків давності¹.

¹ Вирок Вищого антикорупційного суду від 24 берез. 2023 р. Справа № 991/4851/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109780543>.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник Керівника Головного
 підрозділу детективів – керівник Другого
 підрозділу детективів Головного
 підрозділу детективів Національного
 антикорупційного бюро України

Олександр СКОМАРОВ

13 . 04 . 2023 р.

АКТ

впровадження матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта Національної академії внутрішніх справ Русаєва Андрія Володимировича на тему: «Доказування службовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України декларування недостовірної інформації» у практичну діяльність Національного антикорупційного бюро України.

Комісія у складі: старшого детектива – керівника Першого відділу детективів Другого підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України Сергія Рокуня, старшого детектива – заступника керівника Четвертого відділу детективів Другого підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України Євгена Токаря, старшого детектива Першого відділу детективів Другого підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України Віталія Кабаєва – склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Андрія Русаєва на тему: «Доказування службовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України декларування недостовірної інформації» впроваджено в роботу детективів Національного антикорупційного бюро України під час здійснення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Голова комісії –
 Доктор філософії з права

Сергій РОКУНЬ

Члени комісії:
 Доктор філософії з права

Віталій КАБАЄВ**Євген ТОКАРЬ**

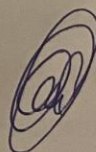
– Русаєв А.В. Стан розвитку наукового дослідження щодо доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації. *Актуальні проблеми юридичної науки. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»*. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Національна академія правових наук України Євразійська асоціація правничих шкіл та правників Поморська академія в Слупську (Польща). 2020. С. 483-485.

– Русаєв А.В. Сутність доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації. *На перетині мови і права [Текст] : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 лют. 2021 р.) / [редкол. : О. С. Доценко, О. В. Калиновський]*. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 115-118.

– Русаєв А.В. Практика Європейського суду з прав людини та її місце у процесі розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України). *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.)*. Харків: Юрайт, 2023. С. 240-245

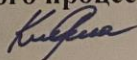
На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Русаєва А.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема у системі професійної освіти слідчих, при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій з таких навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства».

Голова комісії:
Начальник навчально-методичного
відділу НАВС

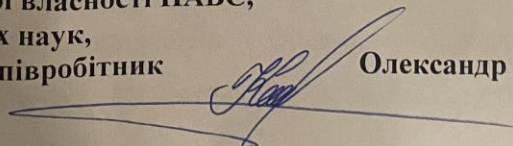
Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

Члени комісії:
Т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу НАВС
доктор юридичних наук, доцент

Яна КОНЮШЕНКО

Заступник начальника відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності НАВС,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Олександр КАЛИНОВСЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

18.05.2023 р.

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Русаєва Андрія Володимировича на тему «Доказування службовою
 особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро
 України декларування недостовірної інформації» у науково-дослідну
 діяльність Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, доктора юридичних наук, професора Вознюка Андрія Андрійовича (голова комісії); професора кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, професора Письменного Дмитра Петровича; провідного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, доцента Севрука Володимира Геннадійовича склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Русаєва Андрія Володимировича на тему: «Доказування службовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України декларування недостовірної інформації» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Русаєва А.В. використовуються у науково-дослідній діяльності здобувачами вищої освіти академії з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Докази та доказування щодо кримінальних правопорушень у фінансово-господарській діяльності», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства».

2. Результати дисертаційного дослідження Русаєва А.В. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра та магістра, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

– Русаєв А.В. Обставини що підлягають доказуванню у процесі розслідування декларування недостовірної інформації (аналіз судової практики). *Часопис київського університету права*. 2020. № 4. С. 377-382.

– Русаєв А.В. Особливості доказування обставин вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із декларуванням недостовірної інформації. *Часопис київського університету права*. 2021. № 2. С. 295-300.

– Русаєв А.В. Declaration of invalid information as a ground for investigative (search) action performance. *Kelm. Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 6 (50). P. 268-273.

– Русаєв А.В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій щодо декларування недостовірної інформації. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей* [Текст]: матеріали загальноакад. підсумк. наук.-теорет. конф. здобувачів вищої освіти (Київ, 15 трав. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 89-91.

– Русаєв А.В. Стан розвитку наукового дослідження щодо доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації. *Актуальні проблеми юридичної науки. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»*. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Національна академія правових наук України Євразійська асоціація правничих шкіл та правників Поморська академія в Слупську (Польща). 2020. С. 483-485.

– Русаєв А.В. Сутність доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації. *На перетині мови і права* [Текст]: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 лют. 2021 р.)

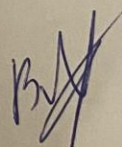
/ [редкол. : О. С. Доценко, О. В. Калиновський]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 115-118.

– Русаєв А.В. Практика Європейського суду з прав людини та її місце у процесі розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України). *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 240-245

3. Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та здобувачів вищої освіти академії.

Голова комісії:

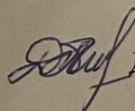
Завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1,
доктор юридичних наук, професор

Андрій ВОЗНЮК

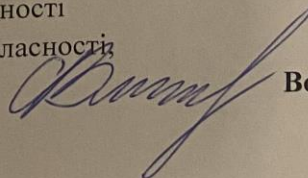
Члени комісії:

Професор кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Дмитро ПИСЬМЕННИЙ

Провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності
доктор юридичних наук, доцент

Володимир СЕВРУК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*Статті в наукових фахових виданнях України:*

1. Русаєв А. В. Обставини, що підлягають доказуванню у процесі розслідування декларування недостовірної інформації (аналіз судової практики). *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 377–382. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.68>

2. Русаєв А. В. Особливості доказування обставин вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із декларуванням недостовірної інформації. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 295–300. DOI: [10.36695/2219-5521.2.2021.61](https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.61)

3. Русаєв А. В. Зарубіжний досвід розслідування доказування декларування недостовірної інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 546–551. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/126>

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

4. Русаєв А. В. Declaration of invalid information as a ground for investigative (search) action performance. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022 No. 6 (50). P. 268–275.

Праці апробаційного спрямування:

5. Русаєв А. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій щодо декларування недостовірної інформації. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей*: матеріали загальноакад. підсумк. наук.-теорет. конф. здобувачів вищої освіти (Київ, 15 трав. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 89–90.

6. Русаєв А. В. Стан розвитку наукового дослідження щодо доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 23 жовт. 2020 р.). Хмельницький, 2020. С. 483–485.

7. Русаєв А. В. Аналіз практики Європейського суду з прав людини та її місце у кримінальному провадженні, пов'язаному із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України). *На перетині мови і права* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 лют. 2021 р.) / [редкол.: О. С. Доценко, О. В. Калиновський]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 125–126.

8. Русаєв А. В. Особливості процесу доказування детективами НАБУ декларування недостовірної інформації в умовах воєнного стану. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Харків, 28 квіт. 2023 р.). Харків, 2023. С. 247–251.

9. Русаєв А. В. Практика Європейського суду з прав людини та її місце у процесі розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України). *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків, 2023. С. 240–245.

10. Русаєв А. В. Міжнародний досвід розслідування декларування недостовірної інформації. *Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. С. 103–107.